

Maksim Gorki

BENİM

ÜNİVERSİTELERİM

**BENİM ÜNİVERSİTELERİM / Maksim Gorki'nin romanı / Türk-
çesi: Süleyman Nebioğlu / Kapak Basımı: Tekin Ofset / Baskı:
Bizim Ofset.**

Roman Dizisi

43

2. Basım - Şubat 1976

May

Yayınları

Babiâli Cad. No: 19
Cağaloğlu. İST.
Telf: 27 71 61

Maksim Gorki

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

Türkçesi

Süleyman NEBİOĞLU

may yayınları

Böylece Kazan Üniversitesine okumağa gidiyorum — işte bu kadar!

Bu düşünceyi bana, kadınımsı tatlı gözleri olan, lise öğrencisi yakışıklı delikanlı Evreinov aşlamıştı. Bizim evde, çatı katında oturuyordu Evreinov ve sürekli olarak bir şeyler okuduğumu görünce, benle ilgilenmeye başlamıştı. Tanıştık. Ve çok geçmeden Evreinov «bilime karşı olağanüstü yeteneklerim» olduğuna beni inandırmaya başladı.

— Sanki doğa, bilime hizmet etmeniz için sizi yaratmış! diyordu uzun saçlarını hoş bir biçimde sallayarak. O sıralar, bilime bir kobay olarak da hizmet edilebileceğini bilmiyordum. Ve Evreinov, üniversitelerin benim gibi insanlara ihtiyacı olduğunu o kadar güzel ispatlıyordu ki! Bu arada, Mihail Lomonosov'un (1) kemiklerini mezarında sızlatıyordu tabii; Evreinov, Kazan'da onun yanında kalacağımı, sonbahar ve kış süresince lise derslerini izleyeceğimi, «birkaç» sınav vereceğimi, — aynen böyle, «bir-

(1) *Büyük bir Rus bilgini.*

kaç» diyordu — Üniversiteden bir burs kazanacağını ve beş yıl içinde bir «bilgin» olup çıkacağını söylüyordu. Bütün bunlar kolaylıkla gerçekleştirilebiliyordu çünkü Evreinov on dokuz yaşındaydı ve iyi yürekliydi.

Evreniov sınavlarını verdikten sonra gitti ve on beş gün kadar sonra ben de peşinden hareket ettim.

Evden ayrılırken büyükannem bana şu öğütte bulundu:

— İnsanlara karşı öfkelenme, her şeye çok çabuk öfkeleniyorsun; çok katı ve küstah biri oldun. Bu huylar sana büyükbabandan geçti, ama büyükbaban kim ki? Bu kadar zaman yaşadı, sonunda bir bunak, huysuz bir ihtiyar olup çıktı. Şunu aklından hiç çıkarma ki, insanları yargılayan Tanrı değildir, bu ancak şeytanın hoşuna gider. Eh haydi güle güle..

Esmer ve yumuşak yanaklarından süzülen sıcak gözyaşlarını silerken:

— Bir daha birbirimizi göremeyeceğiz, dedi. Yerinde durmuyorsun hiç, şimdi sen uzaklara gidiyorsun, bense ölüme...

Son zamanlarda, bu iyi yürekli ihtiyardan epey uzak kalmıştım, çok ender görüşebiliyorduk ama şimdi, birden bana varlığıyla olsun, ruhuyla olsun en yakın olan bu insanı bir daha göremeyeceğimi acıyla hissettim.

Geminin ön kesiminde duruyor. onun aşağıda, iskelenin üstünde bir eliyle haç çıkarışını, diğer eliyle, eski bir şalın ucuyla yüzünü, insanlara sevgiyle parlayan kara gözlerini silişini seyre diyorum.

Ve işte şimdi yarı tatar bir kentte, tek katlı bir evin dapdaracak odasında oturuyorum. Bu evcik, dar ve yoksul bir sokağın sonunda, bir tepenin üs-

tündeydi; evin cephelerinden biri yaban otlarının bittiği geniş bir alana bakıyordu. Orada, pelin, dul-avrat otlarının, kuzukulaklarının ve mürver çalılarının ortasında eski taştan bir yapının yıkıntısı yükseliyordu; bu yıkıntının altındaki mahzende serse-ri köpekler yaşar ve ölürdü. Bu mahzen hiç aklımdan çıkmaz benim üniversitelerimden biridir.

Evreinovlar, ana ve iki oğlu, çok kısıtlı bir emekli aylığıyla geçiniyorlardı. Daha ilk günlerden, ak saçlı küçük dul, pazardan döndükten sonra mutfak masasının üstüne, kıt kanaat satın alabildiği erzakları sererken, bir kaç lokma kötü et parçasından, kendini hesaba katmadan, bu güçlü kuvvetli delikanlıya yeterli bir yemek çıkarma gibi zorlu bir sorunu nasıl çözümleyeceğini acılı bir hüznle düşünüyordu.

Uysal bir kadındı, elâ gözlerinde, çalışmanın yıprattığı bir atın boyun eğmiş ve yumuşak direnci okunuyordu: zavallı at arabayı yokuş yukarı çekiyordu; tepeye varamayacağını biliyordu ama yine de çekmeye devam ediyordu.

Gelişimden bir ki gün sonra çocuklar henüz uyurken bir sabah ona mutfakta sebze soymasına yardım ediyordum; tatlı ve kısık bir sesle sordu:

— Buraya ne yapmaya geldiniz

— Üniversitede okumaya.

Alnının sarımsak derisiyle kaşları aynı anda yukarı kalktı, elindeki bıçak parmaklarından birini kesti ve parmağının kanını emerken kendini bir sandalyeye bıraktı; ama hemen aynı anda ayağa fırlayarak:

— Hay şeytan! diye söylendi.

Mendiliyle kesilen parmağını sararak, bana iltifatta bulundu:

— Patates soymayı iyi biliyorsunuz.

Nasıl bilmezdim. Bunun üzerine ona bir gemide çalıştığımı anlattım.

— Üniversiteye girmek için bunun yeterli olduğuna inanıyor musunuz? diye sordu.

O zamanlar üstü kapalı sözlerden pek anlamazdım. Sorusunu ciddiye alarak ona bütün ayrıntılarıyla bilim tapmağının kapılarını önümde açacak tasarılarımı açıkladım. Derin bir iç çekti:

— Ah, Nikola! Nikola!

Aynı anda, saç baş dağınık ve her zamanki gibi neşeli, uykusunu alamadığı yüzünden belli olan Nikola sabah temizliğini yapmak için mutfığa geldi.

— Anne, küçük böreklerden yapsan hiç fena olmaz, dedi.

İyi olur ya, diye onayladı annesi.

Aşçılık bilgimi göstermek için, bu etin böreğe iyi gitmeyeceğini ve zaten yetersiz olduğunu söyledim.

O zaman Varvara İvanovna öfkелendi ve bana öyle sert sözler söyledi ki kulaklarımın kızardığını ve uzadığını hissettim.

Masanın üstüne bir demet havuç atarak mutfaktan çıktı; annesinin davranışını açıklamak için, Nikola bana göz kırparak:

Bir sıranın üstüne oturarak, genel olarak kadınların erkeklerden daha sinirli olduklarını, bu özelliğin onların vücutlarıyla ilgili bir sorun olduğunu anlattı. Bunun İsviçreli olduğunu sandığı bir bilgin tarafından kesinlikle ispat edildiğini ve yine John Stuart Mill adlı İngiliz'in de bu konuda bir takım varsayımlarda bulunduğunu da sözlerine ekledi.

Nikola bana bilgi vermeyi çok seviyor ve yaşa-

mak için mutlaka bilinmesi gerektiğine inandığı bilgileri beynime sokmak için hiç bir fırsatı kaçırmıyordum. Onu cankulağıyla dinliyordum, ama sonra Foucault, La Rochefoucauld, La Rochejaque"ın kafamda karışarak tek bir kişilik haline geliyordu ve Lavolsier ve Dumouriez'den hangisinin diğerinin kellesini kestiğini bir türlü aklımda tutamıyordum.

Bu iyi çocuk bütün içtenliğiyle beni adam etmeyi arzuluyordu ve bunu yapacağına söz veriyordu; ama bu işi gerçekleştirmek için ne yeterli boş zamanı vardı ne şartlar uygundu. Gençliğinin bencilliği ve aklıhavadalığı yüzünden annesinin ev işlerini hangi zorluklar ve fedakârlıklar pahasına yürüttüğünü farkedemiyordu; sessiz ve durgun bir lise öğrencisi olan kardeşi de, bu konuda ondan da vur-dumduymazdı. Bana gelince, mutfakta süregelmekte olan, kimya ve aşçılık tasarrufu cambazlıklarının uzun bir süredir farkındaydım. Bu kadının, çocuklarının midelerine her gün bir lokma ekmek sokmak ve üstelik benim gibi çirkin ve tuhaf huylu bir yabancuyu da doyurmak için nelere katlanacağını da açık açık görüyordum. Yediğim her lokma ekmek ruhuma bir taş gibi oturuyordu; bu yüzden bir iş aramaya karar verdim. Sabahın erken saatlerinde kahvaltı etmemek için evden fırlıyor ve havanın kötü olduğu günler zamanımı yıkık yapının altındaki mahzende geçiriyordum. Orada, köpek ve kedi leşlerinin kokularını ciğerlerime çekerek, fırtınayı ve rüzgarın inlemelerini dinleye dinleye üniversitenin benim için ancak bir düş olacağını farkına vardım; en iyisi İran'a yollanmaktı. Şimdiden kendimi, elma gibi buğday taneleri, on beş kilo ağırlığında patatesler yetiştiren, ve bin bir şeytani zorluğa karşı başkalarının da savaştıkları bu dünya için bir çok

olundu iş yapan ak sakallı bir büyücü gibi görüyordum

Şimdiden olağanüstü serüvenler, büyük tasarılar düşlemeye başlamıştım. Hayatımın en acı günlerinde bunların bana bir çok yararı oldu. Oysa böyle günler hayatımda az sayıda olmadığı için ben de gün geçtikçe daha çok kaptırıyordum kendimi bu düşlere. Dışarıdan hiç bir yardım beklemiyordum. Herhangi bir mutlu rastlantı da düşlemiyordum, ama yavaş yavaş iradi düşüncemin güçlendiğini hissediyordum. Hayat şartları güçleştikçe, ben de kendimi daha güçlü ve akıllı buluyordum. İnsanı insan yapan şeyin çevresine gösterdiği direnç olduğunu çok erken anlamıştım.

Aç kalmamak için, on beş yirmi kopek kazanmanın pek zor olmadığı Volga kıyısındaki iskelelere gidiyordum. Orada, hammalların, yalınayakların, serserilerin arasında kendimi kızgın kömürlerin arasına sokulmuş bir demir parçası gibi hissediyordum. Her geçen gün, içimde yeni yeni acı ve yakıcı izlenimler doğuruyordu. Orada, dizginsiz hırsları, hayvanca içgüdüleri olan insanlar bir girdap içinde dönüp duruyorlardı. Hayata karşı duydukları kını, dünyaya karşı tanıdıkları düşmanca ve alaycı tutumu ve kendilerini bile önemsemeyişlerini seviyordum bu insanların. Şimdiye kadar sürdürdüğüm hayat beni onlara doğru çekiyor ve içimde bunların yıpratıcı ortamına dalmak arzusu uyandırıyor. Bret Harte ve okuduğum bir yığın «bulvar» romanı benim bu ilgimi iyice arttırıyordu.

Eski bir öğretmen okulu öğrencisi ve usta bir hırsız olan hayatın çemberinden geçmiş veremli Başkin, bütün kandırcılığıyla şunları anlatıyordu bana :

— Sen bir kız mısın ki, böyle süzülüp duruyorsun, yoksa onurunu kaybetmekten mi korkuyorsun? Bir kızın bütün serveti onurudur, ama senin için bir ayakbağından başka bir şey değil. Öküz namuslu olduğu için sadece karnını samanla doyumak zorunda kalır

Bir tiyatro oyuncusu gibi kesilmiş kızla bakan saçlarıyla, vücudunun becerikli ve çevik hareketleriyle genç bir kediye andırıyordu. Benim üstümde öğretici ve koruyucu bir etkinlik sürdürmek istiyordu ve onun bütün içtenliğiyle başarımı ve mutluluğumu arzuladığını hissediyordum. Çok akıllıydı, az da okumamıştı, ama içlerinde en çok «Monte Kristo Kontu»nu seviyordu.

— Bu kitapta düşünce ve duygu var, diyordu.

Kadınları seviyor ve onlardan söz ederken zevkinden ağzı sulanıyordu; bir çeşit coşkunluk duyuyordu; kırılmış vücudunda bir çeşit çırpınmayla sarılıyordu. Bu çırpınmanın hastalıklı bir yönü vardı ve bende tiksinti uyandırırды ama ben yine de onun söylevlerini büyük bir dikkatle dinler ve sözlerindeki güzelliği hissederdim.

— Kadın, kadın, diye mırıldamrdı şarkı söyler gibi ve yüzünün sarı derisine bir kırmızılık yayılır, hayranlığından kara gözleri pırıldardı. Bir kadın için her şeyi yaparım ben. Tıpkı şeytan gibi onun için de günah diye bir şey yoktur! Aşk içinde yaşa, bundan daha güzel bir şey keşfedilememiştir henüz!

Usta bir konuşmacıydı ve orospular için aşk acıları üstüne çok dokunaklı şarkılar uydururdu: Volga kıyısındaki bütün kentlerde söylenirdi bu şarkılar ama içlerinde özellikle bir tanesi çok yaygındı.

*Ben çirkinim, yoksulum,
Ben kötü giyinirim
Kim ister benim gibi bir kızt
Alıp karısı yapmay:!*

Müzişyenler gibi ince uzun parmakları olan, etrafında saygı doğuran, iyi giyinen ama neyin nesi olduğunu pek anlayamadığım Trusov da severdi beni; Amiral yan mahallesinde, tabelasında «Saatçi» yazan bir dükkânı vardı ama burada daha çok çalınmış mallar satardı.

— Sakın Peşkov, kendini hırsızlığa alıştırma, derdi bana gümüşî renkli sakalını sıvazlayarak kurnaz ve edepsiz gözlerini kırpıştırarak. Senin başka bir yolu tuttuğunu çok iyi anlıyorum, sen bir idealistsin.

— İdealist ne demek?

— Hiç bir şeyde gözü olmayan, sadece mcraık «den demek...

Benim için doğru değildi bu tanım: benim bir çok şeyde gözüm vardı hem de tutkulu bir şekilde; Başkin'in şaşkınlık verici görüntü ve benzetmelerle dolu şiir gibi konuşmasını özellikle kıskanıyordum örneğin.

Aşk serüvenlerinden birinin şöyle başladığını hatırlıyorum:

«Bulanık gözlü bir gecede, tıpkı ağacının kovuğunda duran bir baykuş gibi yoksul bir kent olan Sviyajesk'in bir otel odasında oturuyordum; mevsimlerden sonbahardı. ekim ayıydı yağmur tembel tembel yağıyor, sıkkın bir Tatar'ın söylediğı sonsuz bir şarkı gibi «O-o-o-o...» diye uzayıp gidiyordu.

«Ve işte tam bu sırada, tanyeri ağartısında bir

bulut gibi, hafif ve pembe, gözlerinde ruhunun aldattıcı temizliğiyle geldi o kadın.

«Sevgilim, dedi bana namuslu bir sesle, ben sana karşı suçlu değilim.

«Yalan söylüyordu, biliyordum, ama yine de inanmamak elimden gelmiyordu. Mantığım yalan söylediğiden bütünüyle emindi ama yüreğim...»

Konuşurken, gözleri yurnuk bir halde, salınıp duruyor ve yumşak bir hareketle, göğsünün yüreğine doğru bir yerine ikide bir vuruyordu.

Sesi boğuk ve donuktu ama sözleri vurguluydu ve sanki bir bülbül ezgisi vardı bunlarda.

Trusov'u da kıskanıyordum. Bu adam olağanüstü ilginç bir dille Sibiryadan, Hive'den, Buhara'dan söz eder ve din adamlarının yaşantısını alaylı ve acımasız bir dille anlatırdı; bir gün, III Aleksandr'dan söz ederken sır verir gibi bana:

— Bu Çar işini bilen bir adam, demişti.

Trusov bana, hani şu romanların sonunda okuyucunun hiç beklemediği bir şekilde iyi yürekli kahramanlar haline gelen «katiller»den biri gibi görünüyordu.

Bazen boğucu gecelerde, karşı kıyıdaki çayır-
lıklara ve çalılıklara gitmek için bu adamlar Kazanka ırmağını geçerlerdi; orada, işlerinden konuşurken yer içerlerdi, genellikle konuşma konuları hayatın karmaşıklığı, insanlar arası ilişkilerin tuhaf çapraşıklığı, özellikle kadınlar üzerindiydi. Onlardan hınçla ve hüznle, dokunaklı denilebilecek bir dille ve çoğunlukla da, sanki korkunç olaylarla dolu karanlık bir geceye bakar gibi tuhaf bir duyguyla söz ederlerdi. Ben de onlarla birlikte donuk

yıldızlarla bezenmiş karanlık bir göğün altında, sazlarla dolu bir dere yatağının boğucu ılıkliğında bir kaç gece geçirmiştım. Hemen yakındaki Volga'mn nemıyla ıslanan karanlıkta, gemi direklerindeki ışıklar, altın örümcekler gibi sağa sola ilerliyor ve dağlık kıyıların yoğun karanlığında yuvarlak, ateşten lekeler görölüyordu. Zengin Usloh köyünün meyhane ve evlerinden vuran ışıklardı bunlar. Gemilerin çarkları suyu boğuk bir ses çıkararak döğüyor, bir mavn konvoyunun üstündeki gemiciler kurtlar gibi uluyor, uzaktan bir çekicin tekdüze sesleri duyuluyor, sanki tutuşmuş birinin ruhunu andıran bir şarkı giderek yükseliyor ve hüzün insanın içine bir kül gibi çöküyordu.

Hayatı düşünen her biri yalnız kendi ilgisini çeken şeylerden söz eden ve birbirini hiç dinlemeyen bu insanların akıp giden konuşmalarım dinlemek daha da hüzün vericiydi. Çalıların üstüne ya uzanıp, ya oturarak, sigara ve arada bir arzusuz arzusuz votka, bira içiyorlar ve anıların yolundan geçmişe doğru tırmanıyorlardı.

— Başıma şöyle bir iş geldi... diye anlatmaya başlıyordu karanlığın yere bastırıldığı biri.

Hikâyeyi dinledikten sonra, diğerleri onu doğruluyorlardı:

— Bu olur, her şey olabilir...

«Oldu», «oluyor», «oluyordu», bu sözcükleri duyuyorum hep. Ve bu gece bu adamlar sanki hayatlarının sonuna gelmiş gibi bir duygu uyandırıyorlar bende; olabilecek her şey olmuş, bundan böyle bir şey olamayacak artık!

Bu, beni Başkin'den ve Trusov'dan uzaklaştırıyordu ama her şeye rağmen yine de onlardan hoşlanıyordum ve kişisel tecrübelerimin mantığına göre

onları takip etmem gerekiyordu. Kendimi yüceltme ve eğitime yolunda uğradığım düşkünlüğü de beni onlara doğru itiyordu. Açlık, hınc ve keder saatlerimde yalnız «kutsal mülkiyet kurumu»na değil, herşeye karşı suç işlemeye yatkın hissediyordum kendimi. Ama gençlik duygusallığı, izlemek zorunda olduğum bu yoldan çıkmamı engelliyordu. İnsancıl Bret Harte ve «bulvar» romanlarının dışında, epey sayıda ciddi kitap ta okumuştum ve bunlar bende, belirsiz ama etrafımda gördüğüm herşeyden daha önemli, bir şeye karşı bende bir eğilim uyandırmıştı.

Yeni ilişkiler kurdukça, yeni izlenimler ediniyordum. Evreinov'ların evinin yanındaki boş alanda liseliler çelik çomak oynamak için toplanırlardı; içlerinden Guri Pletnev adlı biri büyülemişti beni adeta. Teni esmer, saçları bir Japon gibi mavimtrak, yüzü sanki barut sürünmüş gibi küçük kara noktacıklarla dolu, sürekli neşeli, oyunda becerikli, hazırcevap bu çocukta bütün yeteneklerin tohumu gizliydi sanki. Ama o da bütün yetenekli Ruslar gibi, doğanın sağladığı imkanlarla yetiniyor, bunları arttırmaya ya da geliştirmeye uğraşmıyordu. Duygulu bir kulağı ve müzik zevki olan Pletnev, ustaca guzla (1) balalayka, armonika çalar, daha soylu ve zor bir çalgıyı öğrenmeye yeltenmezdi; yoksul ve kötü giyimliydi, ama yırtık ve buruşuk gömleği, yamalı pantolonu, biçimsiz ve delik çizimleri atılganlığma, kaslı vücudunun çevik hareketlerine uygun düşüyordu.

Uzun ve ağır bir hastalıktan yeni kalkmış biri-

(1) Bir çeşit nefesli çalgı.

ne ya da hapisten yeni çıkmış bir tutukluya benziyordu: hayattaki her şey onun için yeni ve hoştu; herşey onun gürültülü neşesini arttırıyordu. Bir kestane fişeği gibi zıplar dururdu.

Zorlu ve tehlikeli yaşantımı öğrenince, yanına yerleşmemi ve köy öğretmenliği için hazırlanmamı önerdi. Ben de böylece «Marussovka» adlı, ve sanırım Kazan üniversitesi öğrencilerinden bir kaç kuşağın çok iyi bildiği bu tuhaf ve neşeli eve taşındım; bu ev Balıkçı sokağında, öğrencilerin, orospuların ve hayatın içlerimi boşalttığı hayalet gibi adamların sanki işgal ettiği yarı yıkık bir evdi. Pletnev, koridorda bir tavan arası merdivenin altında kalıyordu; yatağı orada, koridorun sonunda, pencerenin dibindeydi; bir masa ve bir de sandalye vardı yalnızca. Koridora üç kapı açılıyordu. Bu kapılardan ikisinin ardında kızlar, üçüncüsünün ardındaysa verimli bir matematikçi yaşıyordu. Görünüşü korkunç sayılacak kadar zayıf ve uzun eski bir papaz okulu öğrencisi olan bu adamın her yanı kırmızımtrak renkte ve sert kıllarla kaplıydı. Paçavraları zorlukla örtüyordu vücudunu; bunların yırtıklarının arasından morarmış bir deri ve kaburga kemikleri uğursuzca sırtırdı.

Sanki bu adam, kan çıkana kadar emdiği tırnaklarıyla besleniyordu yalnızca; hiç durmadan boğuk boğuk öksürerek gece gündüz bir şeyler çizer, hesaplar yapardı. Orospular deli sandıkları için ondan korkarlardı ama yine de acıyarak kapısının önüne ekmek, çay ve şeker bırakırlardı; bırakılanları alır ve yorgun bir at gibi soluyarak içeri götürürdü. Eğer unutkanlık ya da bir başka nedenle kapısına yiyecek bırakılmazsa, koridorun kapısını açar ve boğuk bir sesle bağırdı:

— Ekmek!

Yuvalarına batmış gözleri, üstünlüğünün farkında bir manyağın kibiriyle parlardı. Bazen ufak tefek, kambur, ak saçlı, çarpık bacaklı, üstüne kocaman gözlüklerin kondurulmuş, şiş burunlu, ve köse yüzünde kötücül bir gülümsemenin dolaştığı korkunç görünüşlü biri ziyarete gelirdi onu. Kapıyı itinayle örttükten sonra, saatler boyu tuhaf bir sessizliğe gömülürlerdi. Yalnız bir gece, epey geç bir saatte, matematikçinin öfkeli ve boğuk bağırışıyla uyandım:

— Ve ben sana diyorum: Hapishanedir! Geometri bir kafestir, evet bir fare kapanıdır, bir hapishanedir.

Küçük kambur çığlığa benzer bir sesle gülerek karşılık verdi buna ve anlamadığım çıkaramadığım bir sözcüğü tekrarladı bir kaç defa, ama birden matematikçi ulur gibi bağırdı:

— Şeytan görsün yüzünü! Defol!

Konuk, geniş bir pelerine bürünerek, homurdanarak ve söylenerek koridora fırladı. Korkunç ve uzun boylu matematikçi de, kapısının eşiğine fırladı, parmaklarını karmakarışık saçlarına daldırarak ardından bağırdı:

— Öklit bir budaladır, bir buvala!

Ve kapıyı öyle bir şiddetle çarptı ki odasında bir şey gürlütiyle yere yuvarlandı.

Kısa bir süre sonra bu adamın matematik yoldan Tanrının varlığını ispata çalıştığını öğrendim. Ama bunu başaramadan öldü.

Pletnev geceleri bir gazetenin basımevinde düzeltmen olarak çalışıyordu; her gece için onbir kopek kazanıyordu. Ve benim hiç para kazanamadı-

ğım zamanlar, günde dört funtluk (1) ekmek, iki kopeklik çay ve üç kopeklik şekerle geçiniyorduk. Oysa çalışmaya hiç zamanım yoktu: çünkü öğrenim yapmak zorundaydım. Ama bilimleri içermek için büyük bir zorluk çekiyordum; özellikle dilbilgisi korkunç derecede dar hatta kemikleşmiş sayılacak kalıplarıyla canımı sıkıyordu; zor, canlı ve kıvrak rusçayı bu kalıplara sığdırmayı beceremiyordum birdürlü.

Bereket. öğrenimime erken başladığım anlaşıldı; sınavlarımı başarsaydım bile, yaşımın küçüklüğü yüzünden atanamayacaktım, hiç bir yere.

Pletnev'le aynı yatakta uyuyorduk; ben geceleri, o gündüzleri. Uykusuz geçirdiği gecenin yorgunluğuyla sabaha karşı eve dönüyordu; yüzü asık, gözleri ateşli oluyordu. Ben de hemen sıcak su almak için meyhaneye koşuyordum, semaverimiz yoktu tabi. Sonra pencerenin önüne oturarak ekmeği katık edip çayımızı içiyorduk ve Guri bana gazete haberlerini anlatıyor, imzasını «Pembe Domino» diye atan ayyaş fıkra yazarının eğlenceli şiirlerini okuyordu. Hayatı bu kadar hafife alması beni şaşırtıyordu. Hayata da, kadın elbisesi satılıcığı ve pezevenklik yapan ihtiyar, ablak yüzlü bir ihtiyar kadın olan Galkina'ya davrandığı gibi davranıyordu.

Pletnev, merdivenin altındaki yerini bu kadından kiralamıştı, ama bazen kirayı ödeyemeyecek durumda kalır ve akordeon çalıp, dokunaklı şarkılar söyleyerek ödeşirdi. Hafif tenor sesiyle bu şarkıları söylerken alaylı bir gülümseyiş aydınlatırdı gözlerini. Gençliğinde Galkina Opera'da koroda söylemişti. Şarkıdan anlardı ve sık sık küstah anlamalı gözle-

(1) Bir Funt: bir ağırlık birimi.

rinden küçük gözyaşları damlalarının pınar gibi bir ayyaşa ya da bir obura özgü mavimsi, şişik yanaklarından süzüldüğü görülürdü; bu gözyaşlarını tombul parmaklarıyla önce siler, sonra küçük, kirli bir mendille itinayla kuruları.

— Ah, benim küçük Guri'ciğim, derdi içini çekerek. Siz tam anlamıyla bir sanatçısınız! Bir az daha güzel biri olsaydınız size bir karı da bulurdum. Ben yalnızlıktan yüreklerini hüznün bürümüş kadınların kohnuna az mı delikanlı yerleştirmişimdir!

Bu «delikanlılar»dan biri de bizim üstümüzde oturuyordu. Bir kürk işçisinin oğlu olan bu çocuk üniversitede okuyordu. Orta boylu, geniş göğüslü, kaşları korkunç sayılacak kadar dar bu delikanlı bu haliyle hafifçe kırılmış bir ucu aşağıya doğru dönük bir üçgeni andırıyordu. Bir kadın gibi küçük ayakları vardı; omuzlarının içine geçmiş andıran başı da küçüktü ve fırça gibi kırmızı renkte saçlarla kaplıydı; yeşilimsi ve patlak gözleri beyaz ve kansız yüzünde hüznüyle bakardı insana.

Serseri bir köpek gibi aç kalarak, büyük zorluklar çekerek babasının arzusuna karşı çıkmış lise öğrenimini yapmayı ve üniversiteye yazılmayı başarmıştı. Ama onda kadife gibi ve derin bir bas ses olduğunun farkına varılmış ve o da şarkı söylemeyi öğrenmeye heves etmişti.

Galkina onu işte bu döneminde bulmuş ve üniversite üçte okuyan bir oğlu ve liseyi yeni bitirmiş bir kızı olan bir tüccar kadının yanına yerleştirmişti.

Tüccar kadın zayıf, düz, bir asker gibi dimdik. yüzü dünyadan elini eteğini çekmiş bir rahibe gibi kuru ve karanlık yuvalarına batmış iri, kurşuni göz-

leri olan bir kadındı; siyah bir elbise giyer, modası geçmiş bir ipek başlıkla sarardı başını. Kulaklarında açık yeşil küpeler sallanırdı.

Bazen akşamları ya da sabah erkenden öğren-cisine gelirdi ve bu kadını bir çok defa sokak kapısından zıplayarak girdiğini ve ayluyu kararlı adımlarla geçtiğini görmüştüm. Yüzü korkunçtu, dudaklarını öyle sıkardı ki görünmez olurdu; koca koca açılmış gözleri kaygı ve bir çeşit boyunegmişlikle önüne bakar, ama bana sanki görmüş gibi gelirdi. Çirkin olduğu söylenemezdi ama onda, vücudunu gererek ve acıyla bükülünceye kadar yüzünü sıkarak çirkinleştiren bir gerginliğin varlığı hissediliyordu.

— Bak, derdi Pletnev, bir çılgın gibi!

Öğrenci bu tüccar kadından nefret eder, ondan saklanırdı ama kadın onu sabırlı bir alacaklı ya da bir casus gibi izlerdi.

— Ben utangaç bir insanım, diye itiraf ederdi içtiğinde. Ne diye şarkı söylemek istiyorum san ki? Bu koca ağızla ve çirkin görünüşümle beni hiç bir zaman sahneye çıkarmazlar!

— Bu işi kesip atsan iyi edersin, diye salık verirdi Pletnev.

— Elbette, iyi ederim. Ama ona acıyorum! Ona acı çektiremem, ona acıyorum. Bu kadının nasıl bir şey olduğunu bir bilerseniz...

Biliyorduk, bir gece bu kadının merdivenlerde titrek ve boğuk bir sesle ona yakardığını duymuştuk:

— İsa aşkına... küçük sevgilim... İsa aşkına...

Büyük bir fabrikanın sahibiydi, evleri, atları vardı. Bir ebe okuluna her yıl binlerce ruble bağışta

bulunurdu, öte yandan bir dilenci kadın gibi okşayış dilenirdi.

Çaydan sonra Pletnev yatar, ben de iş aramaya çıkardım ve geç vakit Pletnev matbaaya giderken eve dönerdim. Eğer sucuk ve ekmek getirmişsem, bunları yarıya yarıya paylaşırdık ve Pletnev kendi payını götürürdü.

Yalnız kalınca, «Marussovka'nın koridorlarında dolaşır, benim için yeni olan varlıkların yaşantılarını gözlemek için köşe bucağım araştırırdım; ev tıklım tıklım doluydu ve bir karınca yuvasını andırıyordu. Her taraftan ekşi ve keskin bir koku yükseldi; ve her köşesinde düşmanca koyu gölgeler gizliydi. Sabahtan gecenin geç saatlerine kadar ev gürültüyle inlerdi: terzi kadınların dikiş makineleri hiç durmadan uğuldar, operet şarkıcıları ses provaları yaparlar, öğrenci bas sesiyle gam okur, alkolik ve yarı deli bir aktör yüksek sesle rolünü ezberlemeye uğraşır, isterik ve mayışık orospular bağırır, şırlar ve benim kafama doğal ama karşılığı olmayan şu soru takılırdı:

«Neye yarar bunlar?»

Bu aç gençliğin ortasında, sakal ve bıyığı kızıl, dazlak, elmacıkları çıkık, şiş karınlı, ince bacaklı, koca ağızlı ve at dişli bir adam amaçsızca dolaşır dururdu; dişleri yüzünden ona «Kızıl at» adını takmışlardı. Üç yıldır akrabalarıyla, Simbirsik tüccarlarıyla süregelen bir davası vardı ve her önüne çikana:

— Eğer onların tümünü yoketmezsem yaşamak haram olsun bana! derdi. Onları süründürecekmişim, üç yıl dilencilik yaptıracağım, sonra adalet aracılığıyla onlardan aldıklarımı geri verip, şöyle diyeceğim:

«İşte, gördünüz mü şeytan herifler?»

— Senin bütün amacın bu mu hayatta? diye sorarlardı ona.

— Bütün varlığımla bütün ruhumla yalnız bu iş için çalışıyorum ve başka bir şeyle de uğraşamam imkansız.

Bütün gününü Bölge Mahkemesinde, Adalet Sarayında, avukatında geçirirdi; bazı akşamlar arabayla döner, elinde bir sürü paket, torba ve şişe olurdu; pis ve tavanı çökmüş zemini eğik odasında gürültülü şölenler verirdi; öğrencileri, terzi kadınları, karnını doyurmak ve bir parça içmek isteyen herkesi çağırırdı bu şölenlere. Ama «Kızıl At» yalnızca rom içerdi. Bu döküldüğünde, yalnız masa örtüsünde değil tahta döşemede bile, hiç çıkmayan koyu kızıl lekeler bırakan bir içkiydi. İçtiğinde, bağırma-ya başlardı:

— Sevgili kuşlarım, sizi seviyorum, siz namuslu insanlarsınız! Oysa ben, kötü yürekli bir serseri, yakınlarını mahvetmek isteyen bir timsahım! Ve mahvedeceğim de. Tanrının izniyle! Eğer onların tümünü mahvetmezsem, yaşamak...

«Kızıl At»ın gözleri yakınmal, yakınmal kırıyor, sarhoş gözyaşları çirkin ve elmacıkları çıkık yüzünü ıslatıyordu; elinin ayasıyla yüzünü siliyor sonra dizinde kuruluyordu. Şişik pantolonları hep yağ lekeleri içindeydi.

— Sizin ki de hayat mı? diye bağırırdı. Soğuk, açlık, kötü giyecekler, doğru mu bu? Böyle bir yasantıdan insan ne öğrenebilir? Ah. Çar sizin nasıl yaşadığınızı bir bilse. Ve cebinden rengarenk bir demet para çıkararak onlara sunardı:

— Kimin paraya ihtiyacı var? Alınız dostlarım!

Şarkıcı ve terzi kızlar kılıklı ellerinden hırsla karpardı bu paraları; o gülerek:

— Ama sizin için değil bu paralar, derdi. Öğrenciler için!

Ama öğrenciler parayı kabul etmezlerdi.

— Paranın yüzünü şeytan görsün, diye öfkeyle bağırırdı kürk işçisinin oğlu.

Ama o da, sarhoş olduğu bir gün, bir top gibi bükülmüş on rublelik bir deste uzatmış ve bunları masanın üstüne fırlatırken:

— İşte! İstiyor musunuz? Ben istemiyorum... demişti.

Bizim yatağın üstüne uzanıp öyle bir bağırmaya ve hıçkırmaya başlamıştı ki su içirmek ve başını ıslatmak zorunda kaldık. O uyuyunca, Pletnev paraları düzeltmeye yeltendi ama bunun imkansız olduğu hemen anlaşıldı; öylesine sıkılmıştı ki onları, birbirinden ayırmak için ıslatmak gerekti.

Pencereleri komşu evin taş duvarlarına bakan pis ve dumanlı odada insan sıkılıyor, boğuluyordu; çok gürültülüydü, tam bir kabustu! «Kızıl At» diğerlerinden daha çok bağınıyordu.

— Siz neden otelde kalmıyor, burada yaşıyorsunuz diye sordum ona.

— Ruhum yüzünden dostum, ruhum ancak sizin yanınızda ısıtıyor...

Deri işçisinin oğlu doğruladı:

— Doğru söylüyorsun «Kızıl At». Benim de öyle. Başka yerde kendimi kaybederim...

«Kızıl At» Pletnev'e sordu:

— Bize bir şeyler çalar mısın? Bir de şarkı söyleyen...

«Guzla»sını dizlerinin üstüne dayayıp Guri şarkıya başladı:

— Haydi doğ, haydi doğ güneş!»

İnsanın ruhunu saran sınımsız bir sesi vardı.

Odadan tek ses çıkmıyordu, herkes şarkının yakınmalı sözlerini ve «guzla»nın tellerinden yükselen boğuk inlemeleri düşünceli düşünceli dinliyordu.

— Şeytancasına güzel! diye homurdanıyordu tüccar kadının mutsuz tesellisi genç.

Eski evin sakinleri arasında, adına neşe dedikleri özelliğe sahip Guri Pletnev peri masallarındaki iyi ruhu temsil ediyordu sanki. Gençliğin canlı renkleriyle boyalı ruhu tatlı şakaların havai fişekleriyle, güzel şarkılarla, insanların alışkanlık ve gelenekleri üstüne olaylarla ve hayatın kaba adaletsizliğiyle yaşantımızı aydınlatıyordu. Yirmi yaşına henüz basmıştı ve küçük bir çocuğu andırıyordu. Ama evdeki herkes onu zor bir durumda akıllı bir öğütte bulunabilecek ve herkesin yardımına koşabilecek olgun bir insan gibi görüyordu. İyiler onu seviyordu, daha az iyi olanlar ondan çekiniyor, hatta polis, ihtiyar Nikiforiç bile onu hep kurnaz bir gülümseyişle selamlıyordu.

«Marussovka» avlusunun iki çıkışı vardı; bu eğilimli avlu iki sokağı birbirine bağlardı: Balıkçı ve Eski Çömlekçi sokaklarını; bu ikincisinde, rahat bir köşede evimizin ana kapısından pek uzak olmayan bir yerde Nikiforiç'in kulübesi bulunurdu.

Bu adam mahallemizin nöbetçi polisiydi: uzun boylu, zeki yüzlü, tatlı gülümseyişli, küçük kurnaz gözülü, bir sürü madalyası olan kuru bir ihtiyar.

Bu gürültülü evin gelmiş geçmiş insanlarına ve gelecek insanlarına büyük bir dikkat gösterirdi. Günde bir kaç defa düzgün silueti bizim avluda belirirdi; evin pencerelerini, yırtıcı hayvanların kafes-

lerine bakan bir zoolog edasıyla göz hapsinde tuları. Geçen kış bu katlardan birinde çolak subay Smirnov'u ve er Muratov'u tutukladılar. İkisi de General Skobelev'in Türkistan seferine katıldıkları için taltif görmüş askerlerdi. Onlarla birlikte gizli matbaa açmak isteyen Zobnin, Ovsiyankin, Grigoriyev, Krilov ve biri daha tutuklandı. Smirnov ve Muratov bir pazar, kalabalık bir caddede bulunan Klutchnikov matbaasına gidip bu amaçla güpegündüz harf çalmaya kalkışmışlardı. Orada yakayı ele vermişlerdi. Bir gece jandarmalar «Marussovka»ya gelip «Yürüyen çan kulesi» adını taktığım uzun boylu ve sıkmtılı yüzü bir sakini aldılar. Sabahleyin Guri bu haberi duyunca siyah saçlarını heyecanlı bir hareketle karıştırarak:

— Aleksey, koş, çabuk koş... diye bağırdı.

Nereye koşmam gerektiğini anlattıktan sonra ekledi:

— Aman dikkat et, ihtiyath ol! Burada belki de muhbirler vardır.

Bu gizli görev benim çok hoşuma gitti ve Amiral mahallesine bir kırlangıç çevikliğiyle uçtum. Orada bir karanlık bir kazan atelyesinde, kıvrıcık saçlı, olağanüstü mavi gözlü, bir tencereyi kulaylamakta olan bir delikanlı gördüm, ama hali tavrı hiç de bir işçiye andırmıyordu. Bir köşede, mengene dibinde, beyaz saçlarını ince bir kayışla tutturmuş bir ihtiyar çahşıyordu.

Kazancıya:

— Bana verilecek bir işiniz var mı? diye sordum.

Ufak tefek ihtiyar öfkeli bir sesle karşılık verdi:

— Bizim için var, ama senin için yok!

Genç olanı bana kaçak bir bakış fırlattıktan sonra yine başını önündeki tencereye eğdi. Ayağımla yavaşça ayağını dürttüm mavi gözleri öfkeli ve şaşkın bir şekilde bana dikildi; elindeki tencereyi sanki başıma atmaya hazırlanıyormuş gibi sapından tutuyordu. Ama göz kırptığımı görünce, sakın bir sesle:

— Git, git, dedi.

Ona yine göz kırptıktan sonra, adımlarım eşikten dışarı attım ama sokakta durdum. Kıvrıkcık saçlı delikanlı az sonra gerinerek dışarı çıktı, bir şey söylemeden beni süzerek bir sigara yaktı.

— Siz Tikhon musunuz? diye sordum.

— Evet, ne olacak?

— Piyotr'u yakaladılar.

Gözleriyle aklımdan geçenleri okumaya çalışarak öfkeli bir hal takındı.

— Hangi Piyotr?

— Uzun boylu Piyotr, zangocu andıran.

— Ee başka?

— Hepsi bu.

— Piyotr'la, zangoçla, başkalarıyla benim ne işim olacak ki? diye sordu kazancı; soruş şeklinden bir işçi olmadığı anlaşılıyordu. Üstlendiğim görevi becerdiğim için gururla eve koştum. «Gizli» işlere ilk olarak böyle girmiştım.

Guri Pletnev'in bu işlerle yakın ilişkisi vardı ama beni de gizli bir işle görevlendirmesi için yalvardığımda:

— Senin için henüz çok erken, arkadaşım, dedi. Önce kendini eğitmelisin.

Evreinov bir gün beni esrarlı bir adamla tanış-

tırdı. Ama bu tanışmamız o kadar sıkı tedbirler içinde olmuştu ki, pek yakında çok ciddi şeylerin olacağını sezdim. Evreniov beni kent surlarının dışına, Arsky kirliliğine götürdü ve yolda, çok ihtiyatlı olmamı ve ağzımı sıkı tutmam gerektiğini durmadan tekrarladı. Sonra bana, uzakta boş tarlaların ortasında ağır ağır yürüyen küçük, gri bir siüeti gösterip, etrafına bir göz attıktan sonra kısık bir sesle:

— İşte, dedi. Onu izleyin ve durduğunda, yanına yaklaşp «Ben yeni gelenim!» deyin.

Esrarlı işler her zaman insanın ilgisini çeker ama bu defa gülünç göründü: Kızgın ve güneşli bir günde, ot sapını andıran yalnız bir adam bir tarlada dolaşıyordu, hepsi bu. Ona mezarlığın kapısında yetiştim ve karşımda, küçük kuru yüzlü, bir kuşunkini andıran yuvarlak gözleri olan, sert bakışlı bir delikanlı buldum: Lekeli bir pardösü vardı sırtında ama metal düğmeleri çıkarılmış yerine kemikten siyah düğmeler dikilmişti; kasketinde kokartın yeri hala belliydi; bütün kişiliğinde sanki kendinde bir an önce olgun bir insan havası vermeye telaş ediyormuş gibi mevsimsiz bir büyüklük okunuyordu.

Mezarların arasında, sık fundalıkların gölgesine oturduk. Bir iş adamı gibi kuru bir sesle konuşuyordu ve bütün kişiliğiyle içimde kendine karşı bir soğukluk yarattı. Okuduklarım hakkında beni uzun uzun sorguya çektikten sonra, kendinin kurmuş bulunduğu örgüte girmemi teklif etti. Kabul ettim ve ayrıldık. Boş tarlaları ihtiyatla gözden geçirdikten sonra, önce o uzaklaştı.

Üç dört delikanlının daha bağlı bulunduğu bu hücrenin en genci bendim ve Çernişevski tarafından yorumlanan Adam Smith'in kitabını inceleme-

ye henüz hazır değildim. Öğretmen okulu öğrencilerinden Milovski adlı birinin evinde toplanıyor-duk; bu adam daha sonra Eleonski takma adıyla hikayeler yazdı, ve beş altı cilt kadar yayımladık-tan sonra intihar etti. Rastladığım bir çok insan gi-bi hayattan kendi isteğiyle elini ayağını çekip gitti.

Bu sessiz, ürkek düşünceli, az konuşan bir çor-cuktu. Pis bir evin bodrum katında oturuyor ve «Ruhla vücut arasındaki dengeyi sağlamak için» marangozlukla uğraşıyordu. İnsan onun yanında canının sıkıldığını hissediyordu. Adam Smith'in in-celenmesi de benim hiç hoşuma gitmiyordu; iktisat biliminin temel ilkelerinin benim zaten bildiğim şey-ler olduğunun farkına vardım kısa bir süre sonra: Ben bunları doğrudan, tecrübeyle öğrenmiştim. Bun-lar benim derime kazılmış gerçeklerdi. Bana kalır-sa «yabancı bir bey»in huzur ve rahatını sağlamak için emek harcayan herkese açık seçik görünen bir konuyu bu kadar anlaşılmasız sözcüklerle yazmanın hiç gereği yoktu. Büyük bir sıkıntıya katlanarak, tespîh böceklerinin pis duvarlarda gezinîşlerini sey-redip bu tutkal kokusuyla dolu izbede iki üç saat ka-lmayı başarıyordum.

Bir gün, öğretmenimiz her zamanki saatinde gelmedi ve biz de o gün gelmeyeceğini düşünerek, votka, ekmek ve salatalık alıp kendimize bir ziyafet çektik. Ama birden, pencerenin önünden öğretmeni-mizin kara ayaklarının telaşla geçtiğini gördük ve votkayı masanın altına saklamaya ancak zaman bu-labilmiştik ki aramızda görünüverdi ve Çernişevski'nin yorumladığı yazarları anlatmaya koyuldu. Putlar gibi oturduğumuz yerde kılmıdamadan duru-yor. her an içimizden biri ayağıyla votka şişesini

devirecek diye korkuyla bekleyiyorduk; bir ara öğretmen masanın altına baktı ve hiç bir şey söylemedi. Ama bize öfkelenip kalayı bassaydı bu kadar gücümüze gitmezdi!

Suskunluğu, ciddi yüzü, sıkkın ve yarı kapalı gözleri beni korkunç bir utanca sürüklemişti. Utançtan kıpkırmızı kesilmiş arkadaşlarımın yüzüne kaçamak bir bakış fırlatırken, votka almayı ben önermemiş olmamama rağmen, kendimi öğretmenimize karşı suçlu hissediyor ve ona bütün yüreğimle acıyordum.

Bu okuma dersleri canımı sıkıyordu. İçimden çok değişik ama namuslu bir yaşantı süren, rusçayı gülünç denecek kadar tuhaf konuşan iyiyürekli ve güler yüzlü insanların yaşadığı Tatar mahallesine gitmek arzusu geçiyordu; akşamları uzun minarelerin tepelerinden müezzinlerin sesleri onları camilere davet ederdi; Tatarların hiç bilmediğim, benim sürdürmekte olduğum ve bana zevk vermeyen yaşantıdan ayrı çok değişik bir yaşantı sürdürdüklerine inanıyordum...

Bugün bile yüreğime tatlı bir sarhoşluk veren, çalışkan hayatın müziğiyle Volga da beni kendine doğru çekiyordu. İlk defa destansı şiirini hissettiğim günü çok iyi hatırlıyorum.

İran'dan yüklenmiş mallarla dolu büyük bir mavna Kazan yakınlarında bir kayaya bindirmiş ve gövdesi parçalanmıştı. Mavnayı boşaltma işini üstlenen hamallar bölüğüne ben de katıldım. Aylardan eylöldü, rüzgâr kuzeyden esiyor. kurşuni nehir suları üstünde öfkeli dalgalar savruluyor ve dalgaların başlarını koparan kudurgan rüzgar bunları soğuk bir yağmur gibi serpiyordu.

Elli kadar hamal hasırlara ve yelken bezlerine

sarılarak hüznü bir halde boş bir mavnaya yerleşti; mavnayı, yağmura karşı kızıl kıvılcım demetleri püsküren küçük bir römorkör çekiyordu.

Akşam çöküyordu. Nemli ve kurşun gibi ağır gök kararıyor ve nehrin üstüne doğru iniyordu. Hamallar yağmura, rüzgara, hayata ilenerek homurdanıyor ve sövgüler yağıdırıyorlardı. Soğuğa ve neme karşı korunmaya çalışarak güvertede tembel tembel dolaşıyorlardı. Bu uyurgezer gibi dolaşan adamların çalışmaya güçlerinin olmadığını ve tehlikeye malları kurtaramıyacaklarını düşünüyorlardum.

Geceyarısına doğru olay yerine vardık; boş mavnayı kayalara oturan mavnaya yanaştırdık; kırışık yüzlü, burnu ve gözleri bir akbabanınkini andıran, kötü ve pis ağızlı bir ihtiyar olan ufak tefek hamalbaş, dazlak kafasından ıslak kasketini çıkarak, kadmınsı, tiz bir sesle bağırdı:

— Dua edin çocuklar!

Karanlığın içinde, mavnanın güvertesinde, kara bir topak gibi toplanan hamallar ayılar gibi homurdanmaya başladılar. Bu arada duasını herkesden önce bitiren hamalbaş haykırdı:

— Fenerler! Haydi çocuklar gösterin bakalım nasıl çalışılmış! Cesaret çocuklar! Tanrının izniyle başlıyoruz!

Ve bu ağır, tembel, iliklerine kadar ıslak adamlar, «nasıl çalışıldığını göstermeye» başladılar. Çıgıltılar atarak, bağırarak, şakalaşarak, sanki savaşa giriyormuş gibi kazaya uğrayan mavnanın güvertesine ve depolarına atıldılar. Pirinç torbaları, kuru üzüm çuvalları, deri ve astragan balyaları, kuştüyü yastık hafifliğiyle etrafımda uçuşuyordu; bodur göl-

geler birbirlerini bağırışlarla, ışıklarla, sunturlu küfürlerle yüreklendirerek koşturup duruyordu. İnsanın bu kadar kolaylıkla, neşeyle ve yararlı biçimde çalışan insanların, az önce hayattan, yağmurdan ve soğuktan yakınan hüznü ve çökük insanlar olduğuna inanası gelmiyordu. Yağmur iyice şiddetlendi ve ayaza çekti, rüzgarın hızı arttı; havalandığı gömleklerinin eteklerini başlarına geçirirken hamalların çıplak karınlarını ortaya çıkarıyordu. Nemli karanlığın içinde, altı tane fenerin yaydığı cılız aydınlıkta, kara gölgeler gibi görünen adamlar, mavnaların güvertelerinde gürültüyle konuşarak çalışıyorlardı. Sanki işe susuzlarmış uzun zamandan beri altmışbeş kilo çeken çuvalları birbirlerine fırlatıp, sırtlarında balyalarla koşmayı bekliyorlarmış gibi çalışıyorlardı. Kendilerini oyuna kaptırmış çocukların neşesiyle didinip duruyor, ancak bir kadının öpücüklerinin daha tatlı olabileceği bu çalışma zevkiyle coşuyorlardı.

Islak bir hırka giymiş iri yarı ve sakallı bir adam — herhalde mavnanın sahibi ya da onun adamı — heyecanlı bir sesle aniden bağırdı :

— Çocuklar bir kova votka ısmarlıyorum! Haydi iki olsun, namussuzlar! Haydi!

Karanlığın içinden, her yandan boğuk sesler yükseldi :

— Üç kova olsun!

— Haydi üç olsun! Ama canla başla çalışın!

Ve iş kasırgası iyice şiddetlendi.

Bu arada ben de çuvallara yapışıyor, taşıyor, fırlatıyor, yeniden koşuyor, yeni bir tane alıyordum. Ve etrafımdaki herşeyle birlikte ben de çılgın bir dansın içine yuvarlandığımı hissediyordum; bana

öyle geliyordu ki bu adamlar aylar hatta yıllar boyunca aynı ateş ve neşeyle, bıkmadan ve yorulmadan çalışabilir, kenti can kulelerinden ve minarelerinden kavrayıp canlarının istediği yere götürebilirlerdi.

O geceyi bir daha tadamadığım büyük bir sevinç içinde geçirdim; bütün hayatımı yarı çılgınlık sayılacak bu çalışma heyecam içinde geçirme arzusu ruhumu yakıyordu. Küpeştelerin arkasında dalgalar dansediyor, yağmur güverteleri kırbaçlıyor, rüzgar nehrin üstünde ısıklar çalıyor ve şafağın kurşunî sisinde ıslak ve yarı çıplak insanlar yorulmadan, durmadan koşuyorlardı; güçlerinden ve işlerinden gurur duyarak bağırıyor ve gülüyorlardı. Ve birden, rüzgar bulutların yoğun yumağını yırttı, göğün gözalan mavisi üstünde güneşin pembe ışığı parladı. Bu neşeli hayvanlar bunu hep bir ağızdan bağırarak ve iyi yüzlerinin ıslak kıllarını sallayarak karşıladılar. Bu iki ayaklı, işte böylesine akıllı ve becerikli, kendini unutacak kadar işe kaptıran bu iki ayaklı hayvanları kucaklamak ve öpmek geçiyordu içimden.

Bu zincirlerinden boşanmış, mucizeler yaratabilecek kudrette, dinî masallarda anlatıldığı gibi bir gecede bütün dünyayı güzel saraylarla ve kentlerle donatabilecek bu gücün çığ gibi atılımına hiç bir şey karşı koyamaz gibi geliyordu bana. Bir iki dakika kadar insanların çalışmalarını seyrettikten sonra, kalın bulutları yaramayan güneş ışığı denizde boğulan bir çocuk gibi silinip giderken yağmur da bir sağnak halini alıyordu.

— Paydos! diye bağırdı biri, ama ona sinirli bir karşılık yükseldi:

— Görürsün paydosu sen!

Ve öğleden sonra saat ikiye, bütün mavnada-ki yükler boşaltılıncaya kadar bu yarı çıplak insanlar sağnağın ve keskin rüzgarın altında durup dinlenmeden çalıştılar; bu insanlara yüreğim saygı ile dolarken, insan dünyasının güçten kuvvetten yana ne kadar zengin olduğunu anladım.

Sonra römorköre geçildi ve orada hepsi sarhoş gibi uyuyakaldılar. Kazan'a varınca, kıyının kumsalına bulanık bir çamur seli gibi boşaldılar, sonra meyhaneye vaadedilen üç kova votkayı içmeye yollandılar.

Orada, hırsız Başkin, yanıma sokulup, beni şöyle bir şüzdükten sonra:

— Ne yaptılar bunlar sana? diye sordu.

Ona heyecanla çalışmamızı anlattım; beni diledikten sonra içini çekti ve horgörülü bir edayla:

— Sen alıksın, hatta daha doğrusu bir aptalsın, dedi.

Islık çalarak ve vücudu bir balık gibi kıvranarak, hamalların gürültüyle yiyip içtikleri dip dibe sokulmuş masaların arasında kayboldu; bir köşede ince sesli biri açık saçık bir şarkı tutturmıştı:

Geceleyin olmuştu herşey.

Bir bayan bahçeye gezmeye çıkmıştı...

Eller masaların üstüne inerken, kulakları sağır edercesine on kadar ses birden bağırdı:

Bekçi kenti bekler

Ve yatan bir kadın görür...

Kahkahalar, ıslıklar ve umutsuz utanmazlığı

yönünden belki de dünyada eşi emsali olmayan sözcükler bir sağnak halinde dökülüyordu.

Birisi beni, dar ve sefil bir sokağın sonunda, çöplerle dolu bir çukurun tepesinde küçük bir bakkal dükkanı olan Andrey Derenkov'la tanıştırdı.

Derenkov çolak kollu, temiz yüzlü, açık sarı sakallı, gözlerinden zeka okunan ufak tefek bir adamdı. Kentin az bulunur ve yasak kitaplardan oluşan en değerli kütüphanesi ona aitti; bu kitaplar Kazan'm çeşitli okullarındaki öğrencilerin ve devrimci kişilerin yararına sunulmuştu.

Derenkov'un dükkanı, «Kastra» tarikatına (1) mensup bir sarrafın evinin bitişiğindeki alçak bir yapıdaydı; dükkanın iç kapısı, avluya bakan bir pencereyle hafifçe aydınlanan geniş bir odaya açılırdı. Bu odanın arkasında bunun devamı gibi sayılabilecek bir mutfak vardı. Bu mutfağın ardında da, evle dükkanı birleştiren karanlık koridorun bir ucunda da, o zararlı kütüphanenin durduğu küçük bir kiler odası vardı. Lavrov'un *Tarihi Mektuplar'ı* Çernişevski'nin *Ne yapmalı'sı*, *Açlık İktidarı* broşürleri, *Bir Kurnaz Mekanizma* gibi kitapların bazıları el yazmasıydı; mürekkeple kalın defterlere yazılmışlardı. Bunlar çok okunmaktan aşınmışlardı.

Dükkanma ilk defa geldiğimde, müşterilerle meşgul olan Derenkov bir baş işaretiyle bana iç kapıyı gösterdi; içeri girdim ve odanın loşluğunda

(1) Uyeleri kendilerini içdiş ettiren bir tarikat.

Serafim Sarovki'nin bir tablosunu hatırlatan ufak tefek, diz çökmüş heyecanla dua eden bir ihtiyarla karşılaştım. Bu görüntü bende uyusmaz ve çelişki-
li bir izlenim uyandırdı.

Bana Derenkov'un bir «popülist» olduğunu söylemişlerdi ve benim kafamda popülist demek devrimci demekti, ve bir devrimci de Tanrıya inanamazdı. Dindar ihtiyar bu evde bana fazladan, gereksiz biri gibi göründü.

Duasını tamamladıktan sonra, sakalını ve beyaz saçlarını sıvazladı, beni uzun uzun süzdü ve kendini tanıttı:

— Andrey'in babasıyım, dedi. Peki siz kimsiniz? Sahi mi? Bense kılık değiştirmiş bir öğrenci sanmıştım sizi.

— Ne diye bir öğrenci kılığını değiştirsin?

— Öyle ya, diye karşılık verdi ihtiyar usul bir sesle, ne kılığa girerse girsin Tanrı herkesi tanı.

Mutfağa yollandı; pencerenin önüne oturarak düş kurmaya başladım; birden bir bağırışla irkil-dim:

— İşte böyle biriymiş!

Mutfağa açılan kapının eşiğinde beyazlar giymiş genç bir kız duruyordu. Açık sarı saçları kısa kesilmişti, soluk ve yuvarlak yüzünde gülen iki göz pırıldıyordu. Ucuz taşbasması resimlerde tasvir edilen meleklerden birine özellikle çok benziyordu.

— Neden korktunuz? Korkutucu bir halim mi var yoksa? •

İnce ve titreyen bir sesle konuşuyor ve sanki sağlam bir zemin üstünde değil de havada gerilmiş bir telin üstünde yürüyormuş gibi duvara yaslanarak bana doğru yavaşça ve ihtiyatla ilerliyordu.

Bu değişik yürüyüş onun doğaüstü bir varlığa benzerliğini iyice arttırıyordu. Sanki dikenlerin üstünde yürüyormuş, duvar çocukumsu tombul ellerini yakıyormuş gibi bütün vücuduyla ürperiyordu. Parmakları tuhaf denecek kadar hareketsizdi.

Genç kızın karşısında tuhaf bir heyecan ve keskin bir acıma duygusuyla ayakta duruyordum. Bu küçük loş odada herşey olağanüstüydü.

Genç kız, ihtiyatla sanki altından uçacağından korkuyormuş gibi sandalyeye oturdu ve sonra şimdiye kadar kimsede rastlamadığım bir sadelikle, bana yürümeye başladığının ancak beş gün olduğunu, üç ay elleri kolları felçli bir halde yatakta yattığını anlattı.

— Bir sinir hastalığı, dedi gülümseyerek.

Durumunu başka türlü anlatmasını istediğimi hatırlıyorum: Bütün eşyaları ürkekçe duvarlara sokulurken, bir köşesinde ikonalar önünde bir kandilin göz kamaştırıcı bir ışıkla yandığı ve büyük bir yemek masasının beyaz örtüsü üstünde kandinin bakır zincirlerinin gölgelerinin hiç nedensiz oynadığı bu tuhaf odada böyle bir genç kız için sinir hastalığı çok basit kalıyordu.

— Bana sizden çok sözettiler; ben de sizin nasıl biri olduğunuzu görmek istedim, dedi bir çocuğunki kadar ince sesiyle.

Genç kız beni dayanılmaz bir bakışla süzüyor, mavi gözlerinde içe işleyen bir şeyler görüyordum. Böyle bir genç kızla konuşamazdım, konuşmasını bilmiyordum. Bakışlarımı Herzen, Darwin ve Garibaldi'nin tablolarında gezdirerek susuyordum.

Benim yaşlarımda, küstah bakışlı bir sarışın çocuk birden dükkanın kapısından içeri daldı ve bağırarak mutfakta kayboldu:

— Ne diye indin Marya?

— Küçük kardeşim Aleksey, dedi genç kız. Ben ebelik öğrenimi görüyordum ama hasta düştüm. Neden susuyorsunuz? Sıkılğan mısınız yoksa?

Andrey Derenkov, çolak kolu ceketinin altında saklı, içeri girdi; sessizce kardeşinin güzel saçlarını kabartarak okşadı ve sonra bana nasıl bir iş aradığımı sordu.

Sonra içeriye, narin, bukleli kızıl saçları olan, yeşil gözlü genç bir kız daha girdi; bana sertçe baktıktan sonra, solgun yüzlü genç kızın koluna girerek:

— Bu kadar yeter Marya! dedi.

Ve onu alıp götürdü.

Marya adı bu genç kıza yakışmıyordu, onun için çok kaba bir addı.

Ben de tuhaf bir şekilde heyecanlanarak evden çıktım ve ertesi akşam yine aynı odada oturuyor ve burada neden, hangi amaçla yaşadıklarını anlamaya uğraşıyordum. Tuhaf bir yaşantı sürdürülüyordu burada.

Stepan Andreviç, tatlı ve iyi ihtiyar, bir köşede oturuyor, bende bembeyaz ve saydammış izlenimi doğuruyordu. Oturduğu yerden etrafına bakınıyor ve sanki «Bana dokunmayın!» der gibi esmer dudaklarını kımlatıyor, hafifçe gülümsüyordu.

Onda bir tavşan ürkekliği ve bir felaketin kaygılı önsezisi vardı, bu açıktı.

Çolak Andrey, ön taratı una ve yağa bulana bulana bir ağaç kabuğu gibi sertleşmiş gri bir ceketini omuzlarına atmış, yaptığı yaramazlık henüz bağışlanmış bir çocuk edasıyla utangaçlı gülümseyerek çarpık çarpık odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Kaba ve tembel bir çocuk olan Aleksey

dükkan içinde ona yardım ediyordu. Onun bir kü-
çüğü Ivan öğretmen okulunda yatılı okuyordu ve
eve ancak yortu ve bayram günlerinde geliyordu;
tertemiz giyinen saçlarını düzgün tarayan, ihtiyar
bir memuru andıran ufak tefek biriydi. Hasta Mar-
ya tavanarasında yaşıyor ve aşağıya çok ender ini-
yordu; ve o aşağıya geldiğinde sanki görünmeyen
bağlarla sarılmışım gibi kendimi tedirgin hissediyordum.

Derenkovların ev işlerini, bitişikteki sarrafın ev
sahibesi idare ediyordu. Bu yüzü tahta bebekler: andıran ve bakışları rahibeler gibi sert uzun zayıf, bir kadındı. Kızı, kızıl saçlı Nastya'nın da arada bir eve uğradığı görülürdü; yeşil gözleriyle erkeklerce baktığında sivri burnunun delikleri titrerdi.

Ama Derenkovların evinin gerçek sahipleri Üniversite, Papaz Okulu ve Veterinerlik okulunun öğrencileriydi; Rus halkının mutluluğu için kafa yoran ve sürekli olarak Rusya'nın geleceğinden kaygılanan gürültülü bir kalabalıktı bunlar. Kitaplarla, gazete haberleriyle, kentteki ve Üniversitedeki olaylarla hep heyecan içinde yaşayarak, akşamları Kazan sokaklarından Derenkov'un küçük dükkanına koşar, orada öfkeli tartışmalara girer ya da köşelere çekilip kısık sesle bir şeyler fısıldaşırlardı. Yanlarında koca koca kitaplar da getirirler ve parmaklarıyla bazı yerlerini göstererek, her biri seçtiği gerçeği savunarak atışırlardı.

Bu tartışmaları anlamadığımı söylemeye bilmem gerek var mı? Bana kalırsa, yoksul insanların çorbasındaki yağ damlacıkları gibi, burada da gerçekler söz sağnağı altında kayboluyordu. Bu öğrencilerden bazıları bana Volga'daki tarikata bağlı yobazları ha-

tırlatırdı ama buna rağmen karşımdakilerin hayatı değiştirmek, onu güzelleştirmek için uğraşan insanlar olduğunun farkına varıyordum. Ve sözcüklerinin taşkın seli içtenliklerini gözden siliyor ama boğamıyordu. Çözmeye uğraştıkları sorunların ne olduğunu açıkça anlıyordum ve mutlu bir çözüm bulmak için kendimin de bunlara ilgi duyduğumu hissediyordum. Bu öğrencilerin sözlerinde sık sık, benim ifade edemediğim düşüncelerimi buluyor ve azat edilen bir tutuklu gibi onlara hayranlığa yakın bir bağlılık duyuyordum.

Öğrencilere gelince, onlar bana alışlagelmişin üstünde bir eşya yaratılabilecek bir odun parçasına bakan marangozlar gibi bakıyorlardı.

— Kendini yetiştirme! diye, sokakta bir bakır parçası bulmuş çocuklar gibi beni göstererek gururla tanıtırlardı birbirlerine.

Ama «kendini yetiştirme» ve «halk çocuğu» gibi çağırılmak benim hoşuma gitmiyordu; hayatın bana bir üvey çocuk gibi davrandığını ve bazen zekamın gelişmesini yöneten gücün bütün ağırlığıyla üstüme çöktüğünü hissediyordum. Bir gün, bir kitapçının vitrininde, anlamını bilmediğim sözcüklerden oluşan «Vecizeler ve bilge sözleri» adlı bir kitap gördüm ve bunu okumak içimde dayanılmaz bir arzu duydum. Ve Papaz okulunda okuyan öğrencilerden birine bu kitabı bana sağlamasını rica ettim.

— Vay! diye alaylıca bağırdı, zenci kafalı, kır yırcık saçlı, kalın dudaklı ve düzgün dişli piskopos adayı. Bu çok saçma bir şey arkadaşım! Sana okumak için ne veriliyorsa onları oku ve olup olmadık yerlere burnunu sokma!

Bu öğretmenin kaba tonu canımı çok sıktı. Ve

gerekli paranın bir kısmını iskelede çalışarak, geri kalanını da Derenkov'dan borç alarak bu kitabı satın aldım. Elime geçen ilk ciddi kitap budur ve hala saklarım.

Genellikle bana sertçe davranıyorlardı. Sosyal Bilimlerin Alfabetesini okuduktan sonra, bunun yazarının uygar yaşantının kuruluşundan çoban oymaklarının rolünü abarttığı buna karşılık göçebelerin ve avcı kabilelerin rolünü de görmezlikten geldiği duygusuna kapıldım. Bu kuşkularımı bir dilbilim öğrencisine açtım, o kadınımsı yüzüne ciddi bir görünüm vermeye çabalayarak bir saat boyunca «eleştiri hakkı» konusunda bana söylev çekti.

— İnsanın eleştiri hakkı olabilmesi için, bir gerçeğe inanması gerekir. Siz neye inanıyorsunuz? diye sordu.

Bu öğrenci sokakta bile kitap okurdu, kaldırım-da yüzünü kitapla örterek yürür, gelene geçene çarpardı. Yaşadığı tavanarasında tifüsten çırpınırken bile bağırmaktan geri durmuyordu:

— Ahlakta özgürlük ve çelişki unsurları belirli bir uyum içinde birleşmelidir, belirli bir uyum içinde, uyum içinde, uyum, uyum... Müzmin bir besin eksikliğinin yarı hasta tuttuğu sağlam bir gerçeği aramaktan bitkinleşmiş bu narin adam okumaktan başka mutluluk tanımazdı. İki güçlü zekanın çelişkilerini uzlaştırdığını sandığı anda tatlı, kara gözleri çocukça ve mutlu bir gülümseyişle aydınlanırdı. Ona Kazan'dan on yıl kadar sonra Harkov'da rastladım: Kem'de beş yıl sürgün kalmış, şimdi yine Üniversite öğrenimine devam ediyordu. Bana sanki çelişkili düşüncelerle dolu bir karınca yuvasında yaşıyormuş gibi geldi; veremden ölürken, hala Nietz-

sche ve Marks'ı uyuşturmaya çalışıyor, kan tükürüyor ve soğuk, yapışkan parmaklarıyla ellerime sarılarak:

— Sentezsiz yaşanamaz! diye nırıltılı bir sesle inliyordu. Bir gün Üniversiteye giderken tramvayda öldü.

Bu düşünce çilekeşlerine hayatım boyunca çok rastladım ve onların anısı bende kutsaldır.

Derenkov'larda, buna benzer bir iki düzine insan toplanırdı; hatta aralarında İlahiyat Akademisinde okuyan Panteleymon Sato adında bir Japon vardı. Bazen de uzun boylu, geniş omuzlu, kalın sakallı ve saçları Tatarlar gibi kökünden kesilmiş bir adam gelirdi. Kopçalarla çenesine kadar iliklenmiş gri kazağının içinde sımsıkı dikilmiş izlenimi uyandırırdu bende. Genellikle, bir köşede oturur ve bana insanın ruhunu okuyormuş gibi gelen kurşunî gözleriyle herkesi tek tek süzerek piposunu içerdi. Dikkatli bakışları sık sık bana takılırdı; bu ciddi adamın beni ölçmeye çalıştığını hissediyordum ve neden bilinmez ondan çekiniyordum. Sessizliği beni ürkütüyordu. Etrafında herkes kesin ve sert bir dille konuşuyor ve tabii, sözcükler ne kadar keskin olursa benim de o kadar hoşuma gidiyordu; keskin sözcüklerin altında çoğunlukla zayıf ve ikiyüzlü düşüncelerin yattığını anlamam için daha çok yılların geçmesi gerekti.

Bu sakallı devin sessizliğinin altında ne gizliydi acaba?

Ona «Ukraynalı» diyorlardı ve sanıyorum ki Andrey'den başka adını bilen yoktu. Kısa bir süre sonra bu adamın on yıl sürgün cezası yediği Yakut yöresinden yeni döndüğünü öğrendim. Bu ona duyduğum ilgiyi iyice biletti ama onunla tanışmak için

bana yüreklilik kazandıramadı. Oysa hiç te utan-
ga ve ürkek bir ocuk değildim; tam tersine heye-
canlı bir merak içinde yağar ve herėeyi en kısa za-
manda öğrenmeye alığırdım. Bu huyum yüzünden
hayatım boyunca hiç bir ėeyin üstünde ciddi ve uzun
uzadıya uğrağamamığımdır.

Halktan söz ederlerken, bu konuda diğerleri gi-
bi dğnemediğim için şağırıyor ve kendime olan g-
venimi kaybediyordum. Onlara göre halk aklın, ruh-
sal güzelliğin, iyi yrekliliğin birleğmesi, güzelin, doğ-
runun ve iyinin zmlendiği biricik ve kutsal bir
varlıktı. Ben böyle bir halk bilmiyordum. Ben Ya-
kov'u, Osip'i, Grigori'yi tanıyordum; ama burada
birleğmiğ bir halktan söz ediyorlar, kendilerini bu
halkın ağağısında bir yere yerleğtiriyor ve onun ira-
desine bağlıyorlardı. Oysa ben şimdiye kadar tam
tersine, güzelliği ve dğnme gücünü temsil eden-
lerin yalnız onlar olduğunu yeni insanlık ağkı ku-
rallarına göre hayatı kurmak için yağamak gibi soy-
lu ve büyük arzunun yalnız onlarda yandığını sanı-
yordum.

Aralarında yağadığım bu insanlarda önceleri
farkına varamadığım bu insanlık ağkıydı. Oysa bu-
rada her sözcükte bu ağk yansıyor, her bakığta bu
ağk tutuğuyordu.

Halk hayranlarının söylevleri serinletici bir
yağmur gibi yüreğime dğyor ve köylerin karan-
lık yağantısından ilekeğ köylülerden söz eden ba-
sit edebiyatın bana yardımı dokunuyordu. Ancak in-
sanları çok ve heyecanla severek, ve bu sevgiden kal-
kılarak hayatın anlamını sezecek güç elde edilebi-
lirdi.

Andrey Derenkov, ticaretten elde ettiği bir kaç
kuruğ gelirin tümünü «Halkın mutluluğunu herėe-

yin üstesinde tutanlar»a adadığını bana gizlice bildirdi. Onların ortasında, bir piskoposun ayinindeki, imanı tam bir papaz yamağı gibi dolaşıyor ve kitap okuyucularının yürekli bilgelikleri karşısında hayranlığını gizlemezdi. Mutlu bir gülümseyişle kurumuş kolunu gömleğinden içeri sokar ve diğer eliyle yumuşak sakalını çekiştirerek bana sorardı:

— Güzel değil mi?

Kazın tıslamasını andıran tuhaf bir sesi olan Veterinerlik öğrencisi Lavrov, ikide bir «popülist» lere çattığı zaman, Derenkov korkuyla gözlerini yumarak mırıldanırdı:

— Ne bozguncu adam!

Onun popülistlere karşı takındığı tavır benimkini andırıyordu; ama öğrencilerin Derenkov'a karşı olan tutumlarını efendilerin uşaklarına ya da bir lokanta garsonuna karşı takındıkları kaba ve önem vermez tutuma benzetiyordum. Derenkov bunun farkında değildi. Çoğunlukla, konuklar gittikten sonra beni geceleyin kalmam için tutardı; odayı silen, sonra hasırların üstüne uzanarak kandilin yaydığı loşlukta, uzun süre dostça fısıldaşarak konuşurduk. Bana inanmış bir insanın sessiz sevinciyle:

— Bu mert insanlardan yüzlerce, binlerce toplanacak, derdi; Rusya'nın bütün herşeyini ellerine geçirecekler ve bütün hayatı birden değiştirecekler.

Benden on yaş kadar büyüktü ve kızıl saçlarıyla Nastya'yı çok beğendiğini biliyordum. Kızıl ateşli gözlerine bakmaya çalışırdı; başkaları varken onunla ciddi, otoriter patron sesiyle konuşur ama bir yandan da onu kaygulu gözlerle süzerdi; yalnız kaldıklarında sakalını çekiştirerek ona utangaç ve ürkekçe gülümserdi.

Kızkardeşi de, odadaki konuşmaları bir köşeye oturur, dinlerdi. Dikkatini aynı şeye yoğunlaştırmaktan dolgun ve çocukumsu yüzü gerilir, gözleri koca koca açılır ve özellikle şiddetli sözler söylenirken sanki yüzüne bir bardak soğuk su yemiş gibi derin bir iç çekerdi. Kırmızı saçlı bir tıp öğrencisi onun etrafında bir horoz kibiriyle dönerdi; ona kısık ve esrarlı bir sesle bir şeyler söyler ve kendine havalar vererek kaşlarını çatardı. Bütün bunlar olağanüstü ilgiydi.

Ama sonbahar geldi; yaşayabilmem için sürekli çalışmam gerekiyordu. Çevrem de olup bitenlere kendimi kaptırdığımdan giderek daha az çalışır olmuştum ve başkaların ekmeğiyle karnımı doyuruyordum; ama başkasının ekmeği zor geçerdi insanın boğazından. Kışı geçirmek için bir yer aramaya koyuldum ve Vasil Semenov'un çörekçi dükkanında bir iş buldum.

Hikâyelerimin bazılarında — Patron, Konovlov, Yirmialtı erkek bir kadın gibi... — hayatımın bu zor ama bana çok şeyler öğreten dönemini anlattım.

İşim bedeni olarak ağırdı ama manevi yönden daha da ağırdı.

Fırının bodrumuna indiğimde, kendilerine çok bağlı olduğum insanlarla aramda bir «unutma duvarı» belirdi. Onlardan hiçbirini beni görmeye gelmiyordu ve ben günde ondört saat çalıştığımdan hafta arasında Derenkovları görmeye gidemiyordum. Bayram günleri ya uyuyor ya da iş arkadaşlarımla birlikte kalıyordum. İçlerinden bazıları daha ilk günden bana gülünç bir palyoça gözüyle bakmaya başladılar. Bazıları da bana hoş masallar anlatan birine

çocukların gösterdiği temiz sevgiyi gösterdiler. Bu insanlara neler anlattığımı Tanrı bilir ama doğal olarak onları bir parça teselli edebilecek, yüreklerine daha kolay ve daha az saçma bir hayatın umudunu sokacak herşeyi anlatıyordum. Bazen bunu başarıyordum ve şişik yüzlerinin insancıl bir hüznle aydınlandığını ve gözlerinin pişmanlık ve öfkeyle tuttuğunu görünce seviniyor, gururla «halkın içinde çalıştığımı» ve «halkı aydınlattığımı» düşünüyordum.

Ama çoğunlukla tabii, güçsüzlüğümü, bilgi yetersizliğimi ve hayatın en basit sorunlarına karşılık bulamayacak kadar ham olduğumu hissediyordum. Öyle anlarda, insanların kör solucanlar gibi kaynaştıkları, yalnız gerçeği unutmaya çalıştıkları ve bunu da ancak meyhanelerde ve orospuların soğuk kucaklarında buldukları karanlık bir çukura atılmışım duygusuna kapılırdım.

Her ay, maaş günü, genelevleri ziyaret kaçınılmaz bir adet olmuştu; bu mutlu günden bir hafta önce yüksek sesle zevk düşünmeye başlanır ve zevkten sonra da uzun süre olup biteni birbirlerine anlatırlardı. Bu konuşmalarda, hepsi de utanmazca cinsel gücüyle ovünür, kadınları gaddarca alaya alır ve onlardan söz ederken tiksintiyle yere tükürürlerdi.

Ama tuhaf şeydir, ben bütün bunların ardında bir hüznün ve utanç seziyordum. Bir kadının bir rubleye bütün bir gece kiralandığı bu teselli evlerinde arkadaşlarımla sıkılgan ve utangaç bir tutum takındıklarını görüyordum ve bu da bana doğal geliyordu. Bazılarıysa davranışlarında aşırı bir küstahlığa ve sertliğe kaçarlardı ama bunların da yapmacık ve zorlama olduğunu seziyordum. Cinsel ilişkilere kar-

şı müthiş bir ilgi duyuyordum ve bunları özel bir dikkatle gözlüyordum. Bana gelince kadınlarla henüz bir tecrübem olmamıştı ve bu beni zor duruma sokuyordu; kadınlar ve arkadaşlarım tarafından acımasız alayların hedefi oluyordum. Bir süre sonra açıkça bana :

— Sen artık bizimle geime arkadaş, deyip, beni «teselli evleri»ne götürmemeye başladılar.

— Neden? diye sordum.

— Çünkü senin yanında rahat edemiyoruz da ondan.

Bu sözcüklerin benim için önemi olduğunu sezerek ısrar ettim ama daha açık bir karşılık alamadım.

— Sana gelme dendi. Senin yanında sıkılıyoruz. Yalnız Artem, dudaklarını kısıarak :

— İnsan kendini papazın ya da babasının karşısında hissediyor senin yanında.

Kızlar önce benim bu kendimi tutuşumla alay etmişlerdi daha sonra sıkılarak :

— Yoksa öğreniyor musun? diye sormuşlardı.

Kırk yaşında Polonyalı bir kız olan, evin maması güzel ve etine dolgun Tereza Beruta soylu bir köpeğin zeki gözlerini andıran gözleriyle beni süzerek :

— Bırakalım onu dostlarım, dedi. Mutlaka bir nişanlısı vardır. öyle değil mi? Böyle güçlü kuvvetli bir delikanlıyı ancak bir nişanlı tutabilir.

Alkolik bir kadındı; sık sık ve olağanüstü çok içerdi; sarhoş olduğunda anlatılamayacak kadar iğrenç bir hal alırdı. Ama ayıkken, akıllı tutumuyla ve ve başkalarının davranışlarından sakince anlam çıkarıncasıyla beni çok şaşırtıyordu.

— En anlaşılmayacak insanlar hiç kuşkusuz İlahiyat Fakültesi öğrencileridir, diyordu arkadaşlarıma. Bakın ne yapıyorlar: yeri iyice sabunlatıyorlar, bir kızı çıplak soyup elleri ayakları üstünde eğdiriyorlar. Sonra ellerinin ve ayaklarının altına tabaklar koyup, döşemenin üstünde bu durumda ne kadar kayacağını görmek için gerisinden itiyorlar. İşte böyle. Neden böyle yapıyorlar ki?

— Bu yalan, dedim.

— Oh, hayır! diye bağırdı Tereza sakın bir sesle hiç kızmadan.

— Bu senin uydurman.

— Bir kız nasıl böyle şey uydurabilir? Ben deli miyim? diye sordu gözlerini açar açmaz.

Diğerleri tartışmamızı dikkatle dinliyorlardı ve Tereza, yalnızca başkalarının davranışlarındaki nedeni anlamaya çalışan bir insanın sakın sesiyle müşterilerin oyunlarını anlatmaya devam etti.

Dinleyiciler, tiksintiyle tükürerek Üniversite öğrencilerine vahşi küfürler savuruyorlardı. Sevgi beslediğim insanlara karşı, Tereza'nın bir düşmanlık yaratmakta olduğunu görünce, öğrencilerin halkı sevdiklerini ve onun iyiliğini istediklerini söyledim.

— Senin dediklerin Üniversite öğrencileri, laikler, oysa ben Papaz okulu öğrencilerinden söz ediyorum. Bunların çoğu anasız babasız, ve anasız babasız çocuklar da sonunda mutlak ya hırsız ya da serseri olup çıkarlar; kötü bir insan olurlar; anasız babasız olanın hiç bir bağı yoktur ki...

Mamanın anlattığı bu sakın hikayeler ve kızların öğrencilerden, memurlardan ve genellikle «namuslu insanlar»dan yakınmaları arkadaşlarımda yalnız tiksinti ve nefret uyandırmakla kalmıyor, on-

larda şu sözlerle ifade ettikleri sevince benzer bir çeşit neşe uyandırıyordu :

— Bizden daha beter demek bu okumuş insanlar!

Bu sözleri duymak bana çok acı ve zor geliyordu. Bu yarı karanlık küçük odalara kentin bütün çamurunun çukurlara dolar gibi dolduğunu görüyordum; burada boğucu bir ateşle kaynıyor ve sonra kötülük ve kin yüklenerek tekrar kente akıyordu. İçgüdülerin ve yaşama sıkıntısının insanları ittiği bu izbelerde aşkın acı ve kaygıları üstüne dokunaklı şarkıların nasıl yaratıldığı, «bilgili» insanlar hakkında gerçekdışı söylentiler çıkarıldığı, anlaşılmayan şeylere karşı düşmanca ve alaylı bir tutum takındığını görüyordum ve «teselli evleri»nin arkadaşlarının şiddetli zehirli bilgiler edindiği okullar olduğu anlıyordum.

«Zevk kızları»nın kirli döşemeler üstünde, ayaklarını tembel tembel sürerek yürüyüşlerini seyrediyor, bir armoniğin sıkıcı sesleri ve akortsuz bir piyanonun kulakları tırmalayan müziğine uyararak pörsük vücutlarını nasıl salladıklarını gözlüyor ve bu bende derin bir hüznü yaratıyordu; içimde kaygılı ve karışık duygular uyandırıyor. Beni çevreleyen her şeyden, hemen kaçmak ve bir yerlere saklanmak arzusuyla ruhu zehirleyen bir sıkıntı fişkırıyordu.

Atölyede, kendi çıkarlarını unutarak, halkın özgürlüğünü ve mutluluğunu sağlayacak yollar arayan insanlar da olduğunu söylediğimde hemen bana karşı çıktılar :

— Ama kızlar, onlar senin gibi söylemiyor!

Benle acımadan, ahlaksızca bir gaddarlıkla alay ediyorlardı ve ben de kendimi ihtiyar köpekler kadar yürekli bir köpek bulduğumdan buna öfkeleni-

yordum. Hayatı düşünmenin, bu hayatı yaşamaktan daha kolay olmadığını anlamaya başlayarak bazen içlerinde çalıştığım bu olağanüstü sabırlı insanlara karşı büyük bir kin duyuyordum. Özellikle onların acı çekmek konusundaki üstünlükleri ve sarhoş bir patronun yarı çılgınca davranışlarına uysalca boyun eğmeleri beni isyan ettiriyordu.

Ve, sanki tasarlanmış gibi, bu zorlu günlerde, benim için yepyeni, bütünüyle bana yabancı da olsa şaşkınlık verici bir düşünceyle tanıştım.

Fırtınalı gecelerden birinde, rüzgar öfkeli ulularla kurşunî göğü küçük parçalara bölüyor, sonra fırlatıp attığı bu parçalarla yeryüzünü buzlu toz yığınlarıyla örtüyordu; sanki dünyada hayat sönmüş, güneş bir daha doğmamak üzere batmıştı. İşte böyle bir geceydi, perhiz haftasıydı, Derenkov lardan fırına dönüyordum. Gözlerimi yummuş, bu kurşunî kargaşalığın yoğun kaynaşması içinde rüzgara karşı yürüyordum. Birden kaldırıma yatmış bir adama ayağım takılınca yere yuvarlandım. İkimizde birer küfür savurduk, ben Rusça, o Fransızca.

— Hay şeytan!

Bu merakımı uyandırdı. Onu yerden kaldırıp ayaklarının üstüne diktim. Hafif, kısa boylu biriydi. Beni iterek öfkeli bir sesle bağııyordu:

— Başlığım, şeytan alsın canınızı, verin çabuk şapkamı, donacağız.

Başlığı karın içinde buldum, silktim ve adamın saçları dağılmış başına geçirdim. Ama o başlığını kapıp, silkeleyerek, iki dilden birden sövmeye başladı:

— Defol! diye kovuyordu beni.

Birden ileri atıldı ve kaynayan fırtınanın için-

de gözden silindi. Onu az ötede buldum: sönmüş bir sokak lambasının tahta direğine sarılmış inanmış bir sesle:

— Lena mahvoldum... Oh! Lena... diye mırıldanıyordu.

Hiç kuşkusuz sarhoştı ve sokakta bırakırsam belki de soğuktan ölürdü. Ona nerede oturduğunu sordum.

— Biz şimdi hangi sokaktayız? diye bağırdı ağlamaklı bir sesle. Nereye gideceğimi bilmiyorum!

Onu belinden tuttum ve nerede oturduğunu sormaya devam ederek götürmeye başladım.

— Bulak'da diye mırıldandı ürpererek. Bulak'da... Hamamlar var... bir ev...

Yalpalayarak yürüyor, takılıyor, benim yürümeme de engel oluyordu. Dişlerinin birbirine vurduğunu duyuyordum.

— Bir bilseydin, diye mırıldanıyordu Fransızca, beni iterek.

— Ne diyorsunuz?

Durdu, elini kaldırdı ve açık seçik bir şekilde, bana kibirliymiş gibi gelen bir sesle:

— Seni nereye götürdüğümü bir bilseydin...

Ve yine sendeledi, düşecek gibi oldu, parmaklarını ağzına soktu. Eğildim ve sırtıma alıp götürmeye başladım; o, çenesini sırtıma dayamış mırıldanıyordu:

— Bir bilseydin... Ama soğuktan ölüyorum ben, aman Tanrım...

Bulak'a varınca, hangi evde oturduğunu ağzından alabilmek de epey zor oldu benim için; nihayet bir avlunun dibinde, kar tipisinin ardına saklanmış küçük bir evin holüne adımızı attık. Kapı-

yı el yordamıyla buldu, ihtiyatla vurdu ve ısıklık çaldı.

— Şşitt! Aman yavaş...

Kapı, elinde yanan bir şamdan tutan kırmızı elbiseli bir kadın tarafından açıldı; bize yol vermek için sessizce kenara çekildi ve nereden çıkardığını anlayamadığım bir lornetle beni süzmeye başladı.

Ona, daha önce de tahmin ettiğim gibi, adamın parmaklarının donduğunu, onu soyup, yatırmak gerektiğini anlattım.

— Demek öyle ha? diye sordu yankılı ve genç bir sesle.

— Parmaklarını soğuk suya daldırmak gerek...

Lornetiyle sessizce odanın bir köşesini gösterdi; orada bir sehpanın üstünde bir nehri ve ağaçları canlandıran bir tablo duruyordu. Kadının tuhaf denemek kadar hareketsiz yüzüne şaşkın bir bakış fırlattım; kadın köşeye, üstünde pembe abajurlu bir lamba yanan masaya doğru gitti, önüne oturdu ve masanın üstünden bir kupa valesi alarak seyretmeye koyuldu.

— Votkanız yok mu? diye sordum yüksek bir sesle. Karşılık vermeden kağıtları masanın üstüne yaydı. Getirdiğim adam başı önüne eğik, kolları vücudunun iki yanından sarkar bir halde sandalyede oturuyordu. Onu divanın üstüne taşıyıp yatırdım, olup bitenlerden hiç bir şey anlamayarak ve rüyadaymış gibi yaşıyarak adamı soymaya başladım. Karşımda, divanın arkasındaki duvar baştan başa fotoğraflarla kaplıydı; aralarında beyaz bir kurdeleyle düğümlenmiş altın rengi bir taç pırıldıyordu. Kurdelenin ucunda «Eşsiz Gilda'ya» yazısı okunuyordu.

— Daha yavaş şeytan! diye inledi adam, ellerini oğuşturmayaya başladığımda.

Tek bir söz söylemeden, kaygılı bir tavırla kadın oyun kâğıtlarını masanın üstüne yayıyordu; kuş burunlu yüzünü iki iri ve hareketsiz göz aydınlatıyordu. İşte, birden bir küçük kızinkini andıran elleriyle, başında takmamış gibi duran gür-kır saçlarını kabarttı ve kısık ama yankılı bir sesle:

— Jorj, Mişel'i gördün mü?

Jorj beni iterek telaşla doğrulup oturdu ve aceleyle karşılık verdi:

— Ama o Kiyev'e gitti...

— Ah evet, Kiyev'e, diye tekrarladı kadın gözlerini önündeki kâğıtlardan ayırmadan; sesinin tekdüze ve ifadesiz olduğunu farkettilim.

— Yakında gelecek...

— Sahi mi?

— Oh, evet. Yakında.

— Sahi mi? diye tekrarladı kadın.

Yarı soyunuk bir halde olan Jorj yere atladı, iki sıçrayışta kadının yanına varıp, ayakları dibinde diz çöktü ve Fransızca bir şeyler anlatmaya bşladı.

— Sakinim işte, diye karşılık verdi kadın Rusça.

— Dedim ya, yolumu kaybettim. Kar, korkunç bir rüzgar... Donacağımı sandım. Çok da içmemiştik, diye anlatıyordu Jorj, bir yandan kadının dizi üstüne bıraktığı elini okşayarak. Kırk yaşlarında kadar vardı Jorj ve kalın dudaklı, kara bıyıklı kırmızı yüzü kaygılı ve korkmuş görünüyordu; yuvarlak kafasının üstündeki fırça gibi kalm kır saçlarını kuvvetlice oğuşturuyor ve gittikçe sarhoşluktan sıyrılan bir sesle konuşuyordu.

— Yarın Kiyev'e gidiyoruz, dedi kadın.

Soru mu soruyor, buyruk mu veriyor anlaşılıyordu sesinden.

— Evet, yarın. Senin bir parça dinlenmen gerek. Neden yatmıyorsun? Epey geç oldu...

— Mişel bugün gelmeyecek mi?

— Yo, hayır. Böyle bir fırtınada nasıl gelsin? Haydi gel, yat sen...

Masanın üstündeki lambayı aldı ve kadını kütüphanenin ardındaki küçük bir kapıdan içeri soktu. Uzun süre, hiç bir şey düşünmeyerek, adamın bir parça boğuk sesini dinleyerek bir başıma oturdum. Kılılı pençeler camları tırmalıyordu. Mumun alevi bir erimiş kar birikintisi içinde titrek titrek yansıyor. Eşyalarla dolu odada, insanın düşünce-sini donduran tuhaf ve sıcak bir koku vardı.

Birazdan Jorj, elinde abajuru camına çarptıkça çınlayan lambayla sendeleyerek geldi.

— Yattı, dedi.

Lambayı masanın üstüne koydu, odanın ortasında düşünceli bir edayla durdu ve yüzüme bakmadan:

— Sen olmasaydın herhalde ben şimdi ölmüş olurdu, dedi. Teşekkür ederim. Kimsin sen?

Yan odadan gelen sesleri dinleyerek başımı eğdi.

— Karınız mı? diye sordum usulca.

— Evet, karım. Herşeyim. Bütün hayatım, diye karşılık verdi kısık ama kolay anlaşılır bir sesle; başı yine önüne eğikti; sonra yine başını kuvvetle oğuşturmaya başladı.

— Bir çay içsek, ne dersin?

Dalınca kapıya doğru yollandı, ama birden hizmetçinin fazla balık yemekten hastalanarak, hastaneye kaldırıldığını hatırladı, durdu.

Semaveri benim yakmamı teklif ettim; başını olur anlamına salladı ve hiç kuşkusuz yarı soyunuk olduğunu unutarak, çıplak ayakları ıslak döşemelerde şaklaya şaklaya beni küçük bir mutfığa götürdü. Orada, sırtını ocağa dayayarak tekrarladı:

— Sen olmasaydın, donardım ben, teşekkür ederim!

Ve birden titreyerek, korkudan faltaşı gibi açılmış gözlerini bana dikti:

— O zaman ne olurdu onun hali? Aman Tanrım...

Aceleyle kapının karanlık boşluğuna bakarak fısıldadı:

— Görüyorsun ya, hasta. Oğlu bir müzisyendi, Moskova'da intihar etti; ama o, hep oğlunu bekler, iki yıldır...

Daha sonra, çaylarımızı içerken bana tuhaf sözcüklerle, kendi içinde çelişen hikâyesini anlattı: kadın bir derebeyinin karısı, kendisiyse bir tarih öğretmeniymiş. Oğluna özel öğretmenlik yaparken kadına âşık olmuş; kadın da bir Alman baronu olan kocasını terkederek, Opera'da şarkıcılık yapmaya başlamış; ilk kocası elinden geldiğince hayatlarını bozmaya çalışmasına rağmen yine de mutlu yaşıyorlarmış.

Ocağın önünde döşemesi çürümüş mutfağın yarı karanlığında bir şeyler seçmeye çalışır gibi, gözlerini kısıp hikâyesini anlatması, ona kötü yazılmış bir sayfayı okumaya çalışan bir insan havası veriyordu. Çay içerken dili yanıyordu; yüzü kıvrıyor, yuvarlak gözleri kaygıyla kırışıyordu,

— Sen kimsin? diye sordu bir defa daha. Ah, evet bir fırın işçisiydin... Çok tuhaf. Hiç te öyle bir halin yok. Nedir bunun anlamı?

Sözlerinde bir kaygı seziliyordu; pusuya düşmüş bir hayvanın ürkekliğiyle bakıyordu bana.

Ona kendimden kısaca söz ettim.

— Böyle! demek diye hayretle konuştu. Evet, böyle... Bu demek.

Birden heyecanlanarak sordu:

— «Kötü ördek yavrusu»nun masalını bilir misin? Okudun mu?

Yüzü kasıldı ve boğuk sesinin bağırtnan tonuyla beni şaşırtarak öfkeyle konuşmaya başladı:

— Bu masal insanın aklını başından alır. Senin yaşındayken, ben de kendime sık sık bir kuğu muyum, değil miyim diye sorardım. Ve işte... İlahiyat fakültesine girmem gerekirdi. Üniversiteye girdim. Babam papazdı, beni evlatlıktan reddetti. Paris'e insanlığın felaket tarihini yani ilerleme tarihini öğrenmeye gittim. Bir şeyler karalıyordum da, evet, iş bütün bunlar...

Sandalyesinin üstünde irkildi, kulak kabarttı ve sürdürdü konuşmasını:

— Biz bu ilerlemeyi, kendimizi avutmak için uydurmuşuz. Hayatın ne bir mantığı ve de anlamı vardır. Tutsaklık olmasa ilerleme de olmaz; azınlığın çoğunluk üstünde egemenliği olmazsa insanlık yolda kalır. Hayatı daha rahat hale getirmek isterken onu daha da karmaşık bir hale sokuyoruz; işimizi azaltmak isterken onu çoğaltıyoruz. Fabrikalar ve makinelerin görevi daha çok ve daha çok makine yapmak içindir. Bu çok saçma bir şey... Gittikçe işçi sayısı artıyor oysa yalnız, buğday üreticisi köylüye ihtiyacımız var. Ekmek, işte emeğimizin doğadan talep edeceği tek nimet. Ama insanın ihtiyaçları çok, mutlu oldukça daha çok şey arzu ediyor ve özgürlüğü kısıtlanıyor.

Sözleri tıpkı tıpkısına bunlar değildi belki ama beni aptala çeviren ve ilk defa bu kadar hoyrat ve çiğ bir şekilde karşıma çıkan düşünceleri bunlardı. Adam heyecanlanıp bağırırken, gözlerini korkuyla açıp oda kapısına dikey, sessizce dinliyor, sonra yine öfkeli denilebilecek bir sesle mırıldanmaya devam ediyordu:

— Şunu iyice kafana sok: İnsanın çok az şeye ihtiyacı vardır, bir parça ekmeğe ve bir kadına...

Birden, hiç bilmediğim sözcüklerle, duymadığım şiirler okuyarak bana esrarlı bir fısıltıyla kadını anlatmaya koyuldu; bu hali bana hırsız Başkin'i hatırlattı.

— Beatris, Fiyametta, Lor, Ninon... gibi bilin-medik adlar fısıldıyordu. Bana aşık olmuş krallardan, şairlerden sözetti, dirseğine kadar çıplak kolunu ritmine göre sallayarak Fransızca şiirler okudu.

— «Dünyayı aşk ve açlık yönetiyor» Bu ateşli sözcükleri duydukça, bunların «Açılışın egemenliği» adlı devrimci bir broşürde yazılı olduğunu hatırladım; bu yüzden bu sözcükler benim indimde özel bir önem kazandı.

— İnsanlar unutmaya, avunmaya çalışıyorlar, öğrenmeye değil.

Bu düşünce kafamı iyice allak bullak etti.

Sabaha karşı mutfaktan çıktım: duvardaki küçük saat, altıyı bir kaç dakika geçtiğini gösteriyordu. Kar tepelikleri üstünde kurşunî bir sis içinde yürüyordum; fırtınanın uğultusunu dinliyor ve adamın öfkeli bağırışlarını andıkça, sözcüklerinin boğazımda takılıp kaldığı ve beni boğduğu duygusuna kapılıyordum. İçimden fırına gidip insanları görmek gelmiyordu ve üstümde bir yığın karla, gün doğup, kar dalgaları arasında kentlilerin kara silu-

etleri belirinceye kadar Tatar mahallesinin sokaklarında bir aşağı yukarı dolaşıp durdum.

O günden sonra bir daha öğretmene rastlamadım ve zaten rastlamak ta istemezdim. Ama daha sonraları, bir çok defa hayatın şımalığından ve çalışmanın gereksizliğinden söz edildiğini duydum; bu düşünceler cahil hacılar, yeri yurdu olmayan serseriler, «Tolstoy'cular», hatta yüksek kültürlü insanlar tarafından bile ileri sürülüyordu — bunların arasında bir rahibe, bir dinbilim doktoruna, patlayıcı maddelerle uğraşan bir kimyacıya, neo - vitalist bir biyoloğa ve daha bunlara benzer bir çok insana rastlamıştım.

Ama bu düşünceler, beni bir daha ilk duyduğum andaki kadar etkileyememişti.

Ve iki yıl kadar önce ancak — bu konuda öğretmenle olan görüşmemizin üstünden otuz yıldan fazla geçmişti — hiç beklemediğim bir sırada, aynı düşünceleri ve hatta hemen aynı ifadeleri, eski tanıdıklarımın bir işçinin ağzından duydum.

Bir gün, «açıkyüreklilikle» bir konuşmaya dalmıştık ve soğuk bir gülümseyişle kendi kendini «Politika İlahı» diye adlandıran bu adam, ancak Ruslara özgü sandığım kaygısız bir içtenlikle bana :

— Aman sevgili dostum, dedi, insanın hiç bir şeye ihtiyacı yok; bütün bunlar hiç bir şeye yaramaz! Akademiler, bilimler, uçaklar, bütün hepsi boş! İnsana yalnızca başını sokacak huzurlu bir köşe ve istediği zaman kucaklayacağı ve ondan vücutça ve ruhça namuslu bir karşılık göreceği bir kadın yeter. Hepsi bu! Siz bir aydın gibi akıl yürütüyorsunuz, siz artık bizden biri sayılamazsınız; siz zehirlenmiş bir insansınız. Siz insanların üstünde görüyorsunuz

düşünceleri, bir yahudi gibi düşünüyorsunuz yani: insanlar yanmak için yaratılmıştır size...

— Yahudiler böyle düşünmez ki...

— Ne düşündüklerini şeytan bilir ancak onların, yalnız melanete akılları erer diye karşılık verdi sigarasının izmaritini suya atarak ve düşüşünü gözleriyle izleyerek.

Neva kıyısında granit bir sıra üstüne oturmuş-tuk; mehtaplı bir sonbahar gecesi idi. İkimiz de iyi ve yararlı bir şey yapmak için duyduğumuz sarsılmaz ama kısır bir arzuyla ve boş çabalarla geçirdiğimiz bir günün sonunda bitkin bir haldeydik.

— Siz bizle birliktesiniz, ama bizden biri değilsiniz, işte ben bunu derim, bunu söylerim diye devam etti tatlı ve düşünceli bir sesle. Aydınlar kıpırtıyı sever, her zaman isyancıların yanında olmuşlardır. Nasıl İsa bir idealistse ve kutsal amaçlar uğruna ayaklandıysa, bütün aydınlar da bir ütopya için ayaklanıyorlar. İdealist ayaklanır ama onunla birlikte hiç bir işe yaramayanlar, serseriler, aylaklar da bu dünyada kendilerine yer olmadığını anladıkları için duydukları hınçla onlara katılırlar. İşçiler devrim yapmak için ayaklanırlar, üretim araçlarının ve emek ürünlerinin adaletli bir biçimde dağıtılmasını isterler. Ama iktidarı bütünüyle ele geçirdiklerinde bir Devlet meydana getireceklerini umuyor musun? İmkansız! Herkes kendi çıkarına bakacak ve başın sokacak sakın bir köşe arayacaktır.

— Teknik mi diyorsunuz? diye sürdürdü konuşmasını. Boynumuza dolanmış ipi iyice sıkıyor ve bizi daha çok bağlıyor. Hayır, kendimizi gereksiz işlerden kurtarmalıyız. İnsan dinlenmek istiyor. Fabrikalar ve bilimler onu buna sağlayamaz. İnsanın çok az şeye ihtiyacı vardır. Bana küçükük bir ev ye-

tiyorsa ne diye kent kurmaya çalışayım? Yiğın halinde yaşanan yerlerde kanalizasyonlar, su yolları, elektrik de olmalıdır. Ama insan bunlarsız yaşamaya uğraşırsa, hayat çok kolaylaşır! Hayır, bizde bir çok gereksiz şey var, ve bütün bunları başımıza saran aydınlardır. Bu yüzden derim ki, aydınlar zararlı bir sınıftır.

Ona, biz Ruslar kadar kimsenin bu kadar derin ve kesin bir şekilde hayatın bütün anlamını yok etmeyi bilmediğini söyledim.

— Ah, evet, dedi alaylı bir edayla, ama ruhu en özgür millettir Ruslar! Kızmayın sakın, bu dediğim bütünüyle doğrudur; milyonlarca vatandaşım benim gibi düşünür ama bunu dışa vurmasını bilmezler. Hayatı daha basit bir şekilde düzenlemek gerek, o zaman insanlara daha tatlı gelecektir...

Bu adam ne bir «Tolstoy'cu»ydu ne de anarşiye karşı en küçük bir eğilimi vardı. Onun bilinçlenme evriminin hikayesini çok iyi bilirdim.

Bu görüşmeden sonra, ben de, elimde olmadan kendi kendime milyonlarca Rusun yüreklerinde işten kurtulma umudu besledikleri için mi devrimin acı zorluklarına katlanmaya razı olduklarım sordum. En az çalışmayla en çok yarar sağlamak, bütün gerçekleştiremeyen, düşsel şeyler gibi çok çekici ve heyecan vericiydi.

Aklıma İbsen'in mısraları geliyordu

*Ben mi tutucuyum Oh hayır
Bütün hayatım boyunca neysem, yine oyum
ben!*

*Piyonların yerini değiştirmeyi sevmem,
Ama bütün oyunu bozmak isterim.*

*Hiç bir devrimi hatırlamain ki,
Bundan daha akıllıca olsun
Ve herşeyi yakıp yıkabilirdi.
Aklımdan geçirdiğim Tufan'dır tabii.
O zaman da tongaya bastı şeytan!
Biliyorsunuz, Nuh'tu diktatör olan.
Oh, bu daha namusluca yapılabilseydi.
Ben de size yardımdan geri durmazdım;
Siz Tufan'la haşır neşirken
Ben Nuh'un gemisinin altına torpül
koyardım!*

Derenkov'un dükkkanı çok az bir gelir sağlıyordu, oysa maddi yardıma muhtaç insanların ve «küçük işler»in sayısı gün geçtikçe artıyordu.

— Başka bir yol bulmak gerek, diyordu Andrei hüzünlü bir sesle sakalını çekiştirerek; suçlu bir edayla gülümsüyor ve derin derin içini çekiyordu.

Bu adamın kendini yakınlarına ölünceye kadar yardım etmeye mahkûm biri gibi kabul ettiğini hissediyordum ve bu ceza, sessizce katlanmasına rağmen bazen ona çok ağır geliyordu.

Ona bir çok defa değişik biçimlerde şu soruyu sormuştum:

— Neden yapıyorsun bunu?

Sorularımdan da hiç bir şey anlamadığı açıktı ve kendine amacının ne olduğunu sorduğumu sanarak bana kitabî ve pek açık olmayan terimlerle halkın zorlu yaşantısından ve eğitimin, bilginin gerekliliğini anlatarak karşılık veriyordu.

— Ama insanlar bilgiyi istiyor, arıyorlar mı?

— Elbette! Siz de arıyorsunuz!

Evet, ben arıyordum. Ama tarih öğretmenin sözleri de aklımdaydı.

— İnsanlar unutmaya, avunmaya çalışıyorlar, öğrenmeye değil.

Böylesine keskin düşünceler onyediyi yaşlarında çocuklar için hiç bir olumlu sonuç doğuramazdı: bu çatışmalarda düşünceler körleniyor ve delikanlılar hiç bir şey kazanamıyorlardı.

Sürekli aynı şeyle karşılaştığım kanısına saptanmaya başladım: insanlar, zor ama alıştıkları hayatı onlara bir saatliğine unutturduğu için «ilginç hikâyeler»i seviyorlardı. Hikâyede ne kadar «uydurmacılık» varsa o kadar büyük bir dikkatle dinliyorlardı. En ilgi çekici kitap en çok yalanı olandı onlar için. Kısacası, insanı sıkı bir sis içinde yüzüyordum.

Derenkov bir fırın açmayı tasarladı. Hatırladığım kadarıyla, bu işletmeye yatırılacak her rublenin yüzde otuzbeşten az kâr getirmeyeceğini şaşmaz bir kesinlikle hesaplamıştı. Orada hamurcu yamağı olarak çalışacak ve «patronun adamı» sıfatıyla hamurcunun un, yumurta, yağ ve mal çalmamasına göz kulak olacaktım.

Böylece büyük ve kirli bodrumdan daha küçük ve bir parça daha temiz olan bir başka bodruma taşındım. Orayı temizlemek te benim görevimdi. Kırk kişilik bir işçi kadrosu yerine burada tek bir kişi vardı. Bu şakakları kırışmış, sivri sakallı, kuru ve yanık yüzlü, düşünceli ve siyah gözlü, bir sazanınki gibi küçük ve tuhaf ağzı, insanda hep öpüşüyor-muş izlenimi uyandıran şişik dudakları olan bir adamcağızdı. Gözlerinin derinliklerinde alaycı bir ışık pırıldardı.

Tabii ki o da çalışıyordu; daha ilk gecedan bir kenara bir düzine yumurta, üç funt un ve koca bir topak yağ ayırdı.

- Ne yapacaksın bunları?
— Küçük bir kız için, dedi dost bir sesle.
Sonra burnunu büzerek ekledi:
— Çok güüü...zelll bir kız!...

Onu hırsızlığın bir suç olduğuna iknaya çalıştım. Ya konuşma yeteneğimin olmadığından ya da ispatlamaya uğraştığım şeye kendimin de tam bir inanç beslemediğimden, bilemiyorum, ama konuşmamın üzerinde hiç bir etkisi olmadı.

Hamurcu fırın teknesinin üstüne yatmış, pencereden yıldızları seyrederken şaşkınlıkla mırıldanıyordu:

- İşe bak! Bana ders vermeye yelteniyor! Beni ilk defa görüyor hemen ders vermeye kalkışıyor! Oysa benden üç kat daha genç. Gülünç şey! Yıldızlara bakarak:

— Seni bir yerden gözüm ısırtıyor, dedi. Kimin yanında çahştın sen? Semenov'un yanında mı? Hani şu işçileri ayaklanan? Değil mi? O halde seni düşümde görmüşümdür...

Bir kaç gün sonra bu adamın istediği kadar ve her durumda hatta ayakta, küreğine yaslanarak bile uyuyabileceğini fark ettim. Uyurken kaşlarını kaydırıyor ve tuhaf bir biçimde değişen yüzü şaşkın bir alay ifadesi alıyordu. En çok düşlerden ve definelerden söz etmeyi severdi.

İnanmış bir edayla:

— Ben toprağın altını görüyorum; definelerle dolu bir börek gibi aynı, her tarafta kazanlarla, çömleklerle para var. Bir kaç defa rüyamda bir yer görürüm, bir hamam örneğin: bir köşesinde bir kasa gümüş yemek takımları gömülüdür. Uyanırım ve geceleyin orayı kazmaya giderim; bir iki metre kadar

kazarım, kömür parçalarıyla ya da bir köpek kafasıyla karşılaşırım. Al sana define! Birden şangırtıyla hamamın camı kırılır ve bir kadın yaygarayı basar: «Hırsız var!» Hemen oradan sıvışırım tabii, yoksa pestilimi çıkarırlar. Gülünç değil mi?

Bu «gülünç» sözcüğünü onun ağzından çok duymuştum ama Lutonin gülmez, gülümseyerek göz kırptırmakla ve deliklerini açarak burnunu buruşturmakla yetinirdi.

Düşleri pek karmaşık değildi; gerçek kadar sıkıcı ve saçmaydı ve etrafında olup bitenlerden söz etmesini sevmediği halde rüyalarını böylesine bir heyecanla anlatmasının nedenini çıkaramıyordum.

Kent büyük bir heyecan içindeydi: zengin bir çay tüccarının zorla evlendirilen kızı kilisedeki nikahtan döndükten sonra intihar etmişti. Gençlerden oluşan birkaç bin kişilik bir topluluk cenaze törenine katılmıştı; öğrenciler mezarı başında söylevler vermişlerdi; onları polis dağıtmıştı. Fırının yanındaki küçük dükkanda herkes bu acıklı olaydan söz ediyordu; dükkânın ardındaki küçük oda öğrencilerle doluydu; heyecanlı seslerinin yankıları ve şiddetli sözleri bizim bulunduğumuz bodruma kadar ulaşıyordu.

— Bu kızı yeterince adam edememişler, diyor-du Lutonin. Sonra hemen:

— Gölde sazan avlıyormuşum, karşıdan bir polis çıkmaz mı; dur, diyor, nasıl yaparsın bunu? Ama kaçmanın imkanı yok. Hemen suya dalıyorum — uyanmışım...

Onun farkına varamadığı bir çok şey olup bitiyordu ama kısa bir süre sonra fırında olağanüstü bir durum olduğunu sezinledi. Dükkânı, ticarete hiç

uymayan sürekli kitap okuyan iki kız yönetiyordu: patronun kızkardeşiyle onun pembe yanaklı, tatlı bakışlı uzun boylu bir arkadaşı. Üniversite öğrencileri geliyor ve uzun süre dükkanın ardındaki odada kalıyor, bağıra bağıra ya da fısıldaşarak konuşuyorlardı. Patron çok ender görünüyordu ve ben de hamurcu yamağı olmama rağmen, fırının müdürü gibiydim.

— Sen patronun bir yakını mısın? diye soruyordu Lutonin. Ya da seni damadı yapmak istiyorudur? Hayır mı? Gülünç doğrusu. Eh peki ne diye buraya üniversiteliler geliyor? Oradaki kızlar için değil mi?... Evet... Olabilir. Ama o kızlar da pek öyle ahım şahım şeyler değiller... Mutlaka öğrenciler onlara kur yapmaktan çok çörek yemek için geliyorlardır oraya...

Hemen her gün, sabahın beşi altısı arasında sokakta, fırının penceresi önünde, kısa bacaklı ve çeşitli boyutlardaki yuvarlaktardan meydana gelen bir kız belirirdi; bir karpuz çuvalını andırırdı. Çıplak ayaklarını pencerenin önündeki küçük boşluğa sarkıtır, esneyerek seslenirdi:

— İvan!

Başında rengarenk bir örtü vardı; bunun altından fıskırınmış açık sarı ve kıvrıkcık saçları, dar alnını, top gibi şişik al yanaklarını küçük halkalarla örtüyor, uykulu gözlerini gıdıklıyordu. Parmakları yeni doğmuş çocuklar gibi birbirinden ayrık olan elleriyle, yüzüne düşen saçları tembelce geri atardı. Böyle bir kızla ne konuşulabilirdi? İlgimi çeken buydu.

Fırıncıyı uyandırıyordum.

— Geldin mi? diye soruyordu kıza.

- Görmüyor musun?
- Uyudun mu?
- Elbette uyudum.
- Ne gördün düşünde?
- Hatırlamıyorum...

Kent büyük bir sessizlik içindeydi. Yalnız kapının süpürge sesi geliyordu bir yerden ve yeni uyanan serçelerin ötüşleri duyuluyordu. Doğan güneşin ılık ışınları camlara vuruyordu. Bu tatlı ve dalgın sabahları çok seviyordum. Hamurcu pence-
reden kılı kolunu uzatarak kızın bacaklarını okşuyordu. Kız bu okşamalara gülümsemeden ve koyun gözlerini kırpıştırarak ilgisizce boyun eğiyordu.

— Aleksey, çıkar tepsiyi, zamanı geldi.

Saç levhaları fırından çekiyordum, hamurcu, çöreklerden, peksimetlerden on tane kadar kapıp kızın eteğine fırlatıyordu; kız sıcak çöreği bir elinden diğerine atarak, arada bir koyun dişleriyle ısırıyordu; ağzı yanıyor, inliyor ve öfkeyle homurdanıyordu.

Onu zevkle seyreden hamurcu:

— İndir eteklerini şıllık, diyordu.

Kız gidince bana kendi övmeye başlardı:

— Gördün mü? Süt kuzusu: löp löp et... Dostum ben zevkime düşkünümdür. Kadınlarla düşüp kalkmam, yalnız genç kızlarla. Bu onüçüncüsü: Nikiforiç'in vaftiz kızı.

Onun bu taşkın sözlerini dinledikçe:

— Benim hayatım hep böyle mi kalacak? diye düşünüyordum.

Fırından kiloyla satılan beyaz ekmek çıktık-
tan sonra, bir tahta parçasının üstüne on iki yuvarlak ekmek dizer ve bunları koşarak Derenkov'un

dükkanına götürürdüm. Dönüşte bir sepete otuz funtluk pandispanya ve çörek doldurup sabah kahvaltısına yetişmek için koşa koşa İlahiyat Fakültesinin yolunu tutardım. Orada, geniş yemekhâne kapısının önünde durarak öğrencilere peşin parayla ya da veresiye mallarımdan satar, onların Tolstoy üstüne tartışmalarını dinlerdim: İlahiyat fakültesi profesörlerinden Gussev, Tolstoy'un amansız düşmanlarından biriydi. Bazen sepetimde, çöreklerin altında öğrencilerden birine gizlice verilmesi gereken kitaplar olurdu; bazen de öğrenciler sepetime kitaplar ya da pusulalar bırakırlardı.

Haftada bir defa epey uzağa, akıl hastanesine kadar koşardım. Orada, ünlü ruh hastalıkları doktoru Beşterev (1) hastaların üstünde ders verirdi. Bir gün öğrencilerine, büyüklük deliliğine yakalanmış bir hastayı gösteriyordu: dershane kapısında uzun boylu, beyazlar giymiş, başında çoraba benzer bir şapka olan bir adam belirince elimde olmadan gülümsedim; ama o bir saniye kadar yanında duraklayıp, beni süzünce sanki bakışlarının kara ve ateşli okuyla kalbimden vurulmuşum gibi geriye doğru sıçradım. Beşterev sakalını çekiştirerek hastayla saygılı bir dille konuşurken sanki sıcak bir tozla yanan yüzümü elimle durmadan oğuşturmakta kendimi alamadım.

Hasta kalın ve boğuk bir sesle konuşuyordu ve elbisesinin kol ağızlarından uzun parmaklı elini tehditkar bir edayla uzatıp anlayamadığım bir şeyler istiyordu. Vücudu tuhaf bir şekilde, uzuyor, sınırsız bir şekilde büyüyor ve esmer eli bana kadar uza-

(1) Ünlü bir ruh hastalıkları uzmanı.

nıp, boğazımı sıkacak gibi geliyordu. İri kara gözlerinin otoriter ve tehditkar delici bakışları kemikli yüzünün çökük gözyuvarlarından fışkırıyordu sanki. Yirmi kadar öğrenci bu tuhaf şapkalı adamı inceliyorlardı; bunların kimi gülüyor kimi de dik-katle ve bir çeşit hüznle hastayı izliyorlardı; hastanın ateşli gözlerinin yanında onlarınki çok donuk kalıyordu. Bu adam korku vericiydi ve sanki onda üstün bir şeyler vardı.

Balık gibi dilsiz duran öğrencilerin sessizliği içinde öğretmenin tane tane sözleri yankılanıyordu. Sorularından herbiri, hastanın döşemenin altından ya da beyaz ve ölü duvarların ardından geli-yormuş izlenimi yaratan boğuk sesiyle tehditkar bir çığlık atmasına yol açıyordu; adamın hareketlerinde din adamlarını andırır bir ağırlık ve ciddiyet vardı.

O gece «Ustaların ustası, Tanrı'nın dostu ve danışmanı» adını verdiğim bu ruh hastası için mis-ralar karaladım ve hayali uzun süre yaşantıma ayakbağı olarak benle birlikte yaşadı.

Akşamın altısından öğleye kadar çalıştığım için gündüzleri uyuyordum. Ancak iş sırasında, bir fırın-lık hamur hazırlayıp yenisinin hazırlanmasını bek-lerken ve ekmekler fırına atıldıktan sonra kitap okuyabiliyordum. Mesleğin girdisini çıktısını öğ-rendiğimi gördükçe hamurcu işi daha çok kaytar-maya başlamıştı. Sevgi dolu bir şaşkınlıkla beni «eğitmeye» çalışıyordu:

— Sen yetenekli bir çocuksun. Bir iki yıla kalmaz fırıncı olursun çok gülünç. Sen çok gençsin seni dinlemezler, sözüne boyun eğmezler ki...

Okumaya olan düşkünlüğümü de doğru bul-muyordu:

— Okuyacağına uyusan iyi edersin, diye önemle salık veriyordu; ama okuduğum kitapları hiç sormazdı.

Düşler, defineler ve kısa bacaklı toparlak kız onun bütün hayatını dolduruyordu. Kız geceleri de sık sık gelirdi; bazen onu koridora çuvalların üstüne götürür, bazen, hava soğuk olunca burnunu buruşturarak bana:

— Yarım saatçik dışarı çıksana! derdi.

Bu aşkın kitapların anlattığı aşktan ne kadar değişik olduğunu düşünerek çıkardım.

Patronun kızkardeşi, dükkanın ardındaki odalardan birinde kalıyordu; semaverini ben hazırlıyordum ama elimden geldiğince onunla karşılaşmamaya çalışıyordum; onun yanımda sıkıldığımı hissediyordum. Çocukumsu gözlerinde hala ilk karşılaşmamızdaki dayanılmaz bakış vardı; gözlerinin derinliklerinde bir gülümseyiş seziyordum ve bu alaylı bir gülümseyişti.

Gücümü fazla harcamam yüzünden epey inatlaşmıştım; hamurcu yüzelli funtluk çuvalları oynattığımı, taşıdığımı gördükçe, acımalı bir sesle:

— Gücün kuvvetin üç kişininkine bedel ama çevik değilsin!... Uzun boylu olsan da bir boğadan başka bir şey değilsin.

O güne kadar epey kitap okumuştum, şiir okumayı da seviyordum ve ben de şiir yazmaya başladım; ama yine de «kendi sözcüklerim»le konuşuyordum. Bunların ağır ve sert olduklarını hissediyordum ama yine de düşüncelerimin karmaşıklığını bunlar çözebilir gibi geliyordu bana. Bazen bana yabancı gelen ve beni tedirgin eden bir şeye karşı davranışta bulunmak için kabalığı tercih ediyordum.

Bir matematik öğrencisi olan öğretmenlerimden biri beni kınıyordu:

— Nasıl konuştuğunuzu ancak şeytan bilir! Siz sözcüklerle değil, hokkalarla yazmışsınız!

Sonunda her delikanlının başına gelebileceği gibi kendi kendimi beğenmemeye başladım; kendimi gülünç ve kaba buluyordum. Elmacık kemikleri çıkık yüzüm bir Kalmuk'inkini andırıyordu ve sesimi de bir türlü ayarlayamıyordum.

Patronun kızkardeşi çevik ve acele hareketlerle, havadaki bir kırlangıç gibi ordan oraya gidiyordu ama bu tezayaklığı onun yuvarlak ve yumuşak vücuduna uygunsuz buluyordum. Davranışlarında ve yürüyüşünde tedirgin ve yapmacık bir hal seziyordu. Sesi neşeyle yankılanıyor, sık sık gülüyordu ve ben bu yankılı gülüşleri duydukça, onu ilk defa gördüğümde nasıl olduğunu unutmamı istiyor, diye düşünüyordum. Ama ben o halini unutmak istemiyordum, olağanüstüye karşı dayanılmaz bir arzu duyuyordum; bunun mümkün olduğunu, var olduğunu öğrenmeye ihtiyacım vardı.

Bazen sorardı bana:

— Ne okuyorsunuz?

Ona kısaca ve şunu sormak ister gibi karşılık verirdim:

— Neden öğrenmek istiyorsunuz?

Bir gün, hamurcu, bodur kızı okşarken içi geçmiş bir sesle:

— Bir dakikacık çıkıver. Sen de patronun kızkardeşinin yanına gitsene, esneyip duracağına... Öğrenciler, onlar...

Ona bir daha bu çeşit tekliflerde bulunmaya yeltenirse kafasını patlatacağımı söyleyerek korido-

ra çıktım, çuvalların üstüne oturdum. İyi kapanmamış kapının aralığında Lutonin'in sesini duyuyordum:

— Ne diye kızacak mışım ona? O kitapların arasında boğulmuş gitmiş, bir deli gibi yaşıyor.

Koridorda fareler cirit atıyor, fırında bodur kız bağırıyor ve inliyordu. Avluya çıktım; dışarıda ince bir yağmur tembelce ve sessizce yağıyordu, ama hava yine de boğucuydu; bir yanık kokusu vardı. Ormanlar yanıyordu. Saat geceyarısını geçmişti bile. Fırının karşısındaki evin pencereleri açık; hafifçe aydınlatılmış odalardan bir şarkı yükseliyordu:

*Ermiş Vaarlam'ın kendisi
Altın başıyla
Onlara yukarıdan bakıyor
Ve gülümsüyor...*

Hamurcunun dizlerinde yatan kız gibi, ben de kendimi Marya Derenkov'un dizlerinde yatariken düşlemeye uğraşıyordum ve bütün varlığımla bunun imkansız hatta korkunç bir şey olduğunu hissediyordum.

*Ve bütün gece
İçiyor ve şarkı söylüyor
Ve başka şey de yapıyor....*

Kalın ve utanmaz bir ses şarkıya eşlik edenleri bastırıyordu.

Eğilmiş, ellerimi dizlerime dayayarak, pencereden içeri bakıyordum. Perdelerin dantelleri arasında dört köşe bir yer görünüyordu. Mavi abajurlu küçük bir lamba gri duvarları aydınlatıyor ve

pencerenin karşısında bir kız oturmuş bir şeyler yazıyordu. Birden başını kaldırdı ve kaleminin kırmızı ucuyla şakaklarına düşmüş bir bukle saçını düzeltti. Gözleri yarı kapalı, yüzü gülümsüyordu. Mektubu yavaşça katlıyor, kenarlarını diliyle ıslattıktan sonra zarfı yapıştırıyor ve zarfı masanın üstüne atarak, benim serçeparmağımdan daha küçük işaret parmağıyla onu tehdit ediyordu. Ama yine mektubu alıyor, zarfı yırtıyor, okuyor, mektubu başka bir zarfın içine sokuyor, masanın üstüne eğilerek adresi yazıyor ve mektubu havada beyaz bir bayrak gibi sallıyordu. Kollarını kaldırarak ve olduğu yerde dönerek yatağının bulunduğu yöne doğru gitti, sonra elbisesini çıkarmış bir halde tekrar döndü. Omuzları çörekler gibi yuvarlaktı. Lambayı masanın üstünden alıp köşede kaybordu... İnsanoğlu yalnız kaldığında, dışarıdan onu gözleyen bir çılgın sanabilir. Bu genç kızın küçük yuvasında yalnız kaldığında nasıl bir yaşantı sürdürdüğünü düşünerek avluda dolaşıyordum.

Kızıl saçlı öğrenci onu görmeye geldiğinde ve ona neredeyse fısıltı sayılacak kısık sesle bir şeyler anlattığında iyice küçülüyor, onu çekingen bir bakışla süzüyor ve ellerini ya arkasında ya da masanın altında saklıyordu. Bu kızıl saçlı çocuktan hiç hoşlanmıyordum. Çok canımı sıkıyordu.

Kısa bacaklı kız, başörtüsüne bürünmüş, sallana sallana yanımdan geçti ve geçerken:

— Fırına git, diye homurdandı.

Hamurcu teknedeki hamur alırken sevgilisinin ne kadar zevk verici ve yorulmak bilmez bir kız olduğunu anlatıyordu bana.

Oysa ben «Halim ne olacak benim?» diye düşünüyordum.

Ve yakınımnda bir yerde, felaket bir köşeye sını-
mış başıma çöreklenmek için uygun fırsat kollu-
yor gibi geliyordu bana.

Fırın işleri o kadar yolunda gitti ki Derenkov
daha geniş bir fırın aramaya koyuldu ve bir yamak
daha almaya karar verdi. Buna çok memnun oldum,
çünkü o kadar çok çalışıyordum ki yorgunluktan
serseme dönüyordum.

— Yeni fırında seni yardımcım yapmalarını
söyleyeceğim. Evet...

Beni yardımcı olarak almanın kendi çıkarına
olduğunu anlıyordum. Onun çalışmayı sevmemesine
karşılık ben canla başla çalışıyordum: yorgunluk-
ta bir kurtuluş yolu buluyordum, ruhumun kaygı-
sını dağıtıyor ve cinsel içgüdümün sürekli arzula-
rına gem vuruyordu; ama bu arada kitap okuma-
mı da imkansızlaştırıyordu.

— Kitapları bırakmakla iyi ettin. Onları bırak
fareler yesin! diyordu hamurcu. Nasıl olur da sen
düş görmezsin? Mutlaka görüyorsundur ama sen
içe dönüksün. Çok gülünç, Düşlerini anlatmakta
bir kötülük olamaz ki bunda çekinilecek bir şey
yok...

Bana karşı iyi hatta bir parça saygılı bile lav-
raniyordu. Belki de patronun adamı olmamdan
çekiniyordu. Ama bu yine de onun sürekli olarak
malzeme aşırmasına engel olmuyordu.

Büyükannem öldü. Ölüm haberi yedi hafta son-
ra kuzenlerimden birinin yazdığı mektupla bana
ulaştı. Bu kısa ve hiç virgüllü olmayan mektupta-

büyükannemin kilise avlusunda dilenirken düşüp ayağını kırdığı sekiz gün sonra da gangren olduğunu yazılıydı. Daha sonra, büyükannemin iki erkek bir kız kardeşinin çocuklarıyla birlikte, büyükannemin sırtından onun topladığı sadakalarla geçindiklerini öğrendim. Bir hekim çağırmayı da akıl edememişler.

«Onu Petropavlosk mezarlığına gömdük, diyordu mektup. Bütün hısım akraba cenazeye geldi, hatta onu seven dilenciler bile onun için ağladılar. Büyükabam da ağlıyordu; bizi kovaladı ve mezarın başında yalnız kaldı. Çalıların ardından onun nasıl ağladığını seyrettik. O da yakında ölür.»

Ağlamadım; ama sırtımda buz gibi bir ürpertinin dolaştığını hatırlıyorum. Geceleyin, avluda bir odun yığınının üstünde otururken, birine büyükannemden söz etmek, onun ne kadar akıllı ve iyi yürekli olduğunu, herkese nasıl bir anne gibi davrandığını anlatmak için içimde karşı koyulmaz bir arzu duydum. Bu arzuyu uzun süre ruhumda taşıdım ama bunları anlatacağım kimse yoktu ve sonunda bu arzum da yerine getirilmeden sönüp gitti.

Çok yıllar sonra, Çehov'un şaşırtıcı bir gerçekle dolu, bir araba sürücüsünün oğlunun ölümü üzerine atıyla dertleşmesini anlatan hikayesini okurken o günler canlandı gözümün önünde. O acı bir hüznün yüreğimi kavurduğu günlerde yanımda bir at ya da bir köpek olmamasına ve acımı farelerle paylaşmayı akıl edememe hayıflandım: fırında bir sürü fare vardı ve onlarla dostça geçiniyordum.

Polis Nikiforiç bir akbaba gibi etrafımda dolaşmaya başlamıştı son günlerde. Uzun boylu, güçlü kuvvetli, gür ve kır saçlı, itinayla traş edilip taranmış geniş bir sakalı olan bu adam, yılbaşı arifesinde yolunmuş bir kaza bakar gibi ağzı sulanarak bana bakıyordu.

— Okumayı seviyorsun anlaşılan ha? diye soruyordu bana. Hangi kitapları örneğin? Ermişlerin Hayatlarını, İncili mi?...

Ermişlerin Hayatını ve İncili okumuştum, bunun Nikiforiç'i şaşırttığı kadar sinirlendirdiği de açıkça belli oluyordu.

— Ah, evet! yararlı ve yasalara uygun kitaplar. Ya Kont Tolstoy'un eserleri onlardan hiç okumadınız mı?

Tolstoy'u da okumuştum ama bunların polisi ilgilendirmeyen eserler olduğu anlaşılıyordu.

— Evet, bunlar herkesin yazdığı gibi sıradan kitaplar. Ama bazı kitaplarda rahiplere saldırılıyor-muş söylenenlere bakılırsa; onlardan olsa da okusak...

Bu elle dizilmiş «bazı kitaplar»ı ben de okumuştum, ama bana sıkıcı gelmişti onlar ve bunlardan polise söz etmemek gerektiğini biliyordum.

Sokakta ayaküstü yaptığımız bir kaç konuşmadan sonra ihtiyar beni evine çağırdı:

— Evime gel, birer çay içeriz.

Benden ne beklediğini çok iyi biliyordum ama içimden yine de evine gitmek arzusu geçiyordu. Akıllı insanlardan salık aldım, ve polisın kibar davetlerini reddersen, onun fırıncıya karşı beslediği kuşkuları çoğaltacağım düşüncesinde birleşildi.

Böylece Nikiforiç'in evine gittim. Küçük külü-

besinin üçte birini bir ocak, diğer üçte birini de basma bir perde arkasında gizli, üstünde bir sürü süslü kumaştan yastık olan iki kişilik bir yatak kaplamıştı; odanın geri kalan bölümünü de bir büfe, bir masa, iki sandalye ve pencerenin altına yerleştirilmiş bir sıra süslüyordu. Üniformasının düğmelerini çözen Nikiforiç sıraya oturmuş, heybetli vücuduyla odanın biricik küçük penceresini örtüyordu; yanımda koca memeli, al yüzlü, tuhaf bir leylak rengine kötücül ve kurnaz gözleri olan yirmi yaşlarındaki ufak tefek karısı oturuyordu; parlak kırmızı dudaklarını küçümser bir edayla büzüştürüyordu; sesi kuru ve tedirgindi.

— Vaftiz kızım Sekletya'nın sizin fırına sık sık geldiğini biliyorum, diyordu polis; şıllığı, ahlaksızın tekidir o. Zaten bütün kadınlar ahlaksızdır.

— Hepsi mi? diye sordu karısı.

— Evet ne kadar kadın varsa, hepsi ahlaksızdır, diye düşüncesinde ayak diredi Nikiforiç, kuşamlarını şakırdatan bir at gibi madalyalarını şakırtarak.

Bardağından bir yudum çay alarak, zevkle tekrarladı:

— Hepsi ahlaksızdır, sokak kızından... Çariçeye kadar... Saba Kraliçesi Hazreti Süleyman'ı baştan çıkartabilmek için çölde binlerce fersahlık yol aştı. Adı Büyük'e çıkmıştır ama Çariçe Katerina da...

Sonra Çariçeyle geçirdiği bir gece boyunca onbaşılıktan generalliğe kadar yükselen bir ocakçının hikâyesini, bütün ayrıntılarıyla anlatmaya koyuldu. Karısı onu dikkatle dinlerken, dudaklarını diliyle ısılatıyor ve masanın altından ayaklarını bana sürüyordu. Nikiforiç yerinde sözcüklerle durmadan ko-

nuşuyor ve bana farketirmeden aniden başka bir konuya geçiyordu:

— Burada birinci sınıf öğrencisi Pletnev diye biri var...

Karısı içini çekerek sözünü kesti:

— Güzel değil ama iyi bir çocuk!

— Kim?

— Bay Pletnév.

— Bir defa o bay değil; okulunu bitirince bay clacak. Şimdilik milyonlarca benzeri olan öğrencilerden biri. Sonra, iyi bir çocuk ne demek?

— Neşeli, genç.

— Bir defa, panayır palyaçosu da neşelidir...

— Ama palyoça para için neşe gösterir.

— Yeter! İhtiyar köpek te bir zamanlar enikti.

— Palyaço bir çeşit maymundur...

— Yeter diyorum sana! Duymadın mı?

— Peki, peki.

— Ha şöyle...

Karısını böylece susturduktan sonra Nikiforiç bana öğüt vermeye başladı:

— Pletnev'le arkadaşlık kur, çok ilginç bir çocuk.

Bana Pletnev'le birlikte dolaşırken bir kaç defa rastlamış olabileceğini hesaplayarak:

— Zaten onunla tanışıyoruz, diye karşılık verdim.

— Ah öyle mi? Demek böyle...

Sözlerinde bir sıkıntının varlığı okunuyordu, aniden kımıldandı, madalyaları şangırdadı. Pletnev'in yasak kitaplardan bastığını bildiğimden açık vermemek için pür dikkat kesilmiştim.

Karısı kocasını kızdırıyor, bir yandan da aya-

gıyla beni dürtüyordu; ihtiyar bir tavus kuşu gibi kabarak söylevinin tımtırlı sonunu getirmeye uğraşıyordu. Karısının oyunları onu dikkatle dinlememe engel oluyordu ve yine sesinin değıştiğinin, daha kalın ve inandırıcı bir ton aldığının farkına varamadım :

— Görünmez bir ağ, anlıyor musun? diye soruyordu, sanki korkmuş gibi koca koca açılmış gözleriyle bana bakarak.

— İmparator'un bir örümcek olduğunu düşün...

— Oh, ne diyorsun sen! diye haykırdı karısı.

— Sen sus! Salak, sözlerimi daha rahat anlaşılması için böyle konuşuyorum, İmparatora hakaret olsun diye değil, katır! Götür şu semaverı.

Kaşlarını bitıştırerek gözleri yarı kapalı bir halde ciddiyetle sürdürdü konuşmasını :

— Örümcek ağı gibi görünmeyen bir ağ İmparator Hazretlerinin yüreğinden çıkıyor, İmparator Üçüncü Aleksandr'ın; sonra bakan efendilerden, Vali beyden ve benim de dahil olduğum bütün rütbelilerden hatta en basit erden bile geçer bu ağ. Herşey bu ağla çevrili, bu ağ tarafından bağlıdır, çağlar boyu Devleti ayakta tutan görünmeyen güçtür bu. Ama İngiltere Kraliçesine satılan Ruslar, ayrıca Polonyalılar ve Yahudiler sözüm ona halkın yararına çalıştıklarını iddia ederek bu ağı parçalamak istiyorlar.

Tehditkar bir mırıltıyla, masanın üstünden bana doğru eğilerek sordu :

— Anladın mı? İyi. Bunları neden anlatıyorum sana? Hamurcun durmadan övüyor seni, senin akıllı, namuslu ve yalnız yaşayan bir çocuk olduğunu

söylüyor. Ama sizin fırına üniversiteliler geliyor ve geceyi Derenkov'larda geçiriyorlar. Kalan bir kişi olsa sözüm olmayacak ama bir sürü olunca... öyle değil mi? Öğrencilere karşı bir düşmanlığım yok. Bugün öğrenciyse yarın savcı yardımcısı olabilir. Öğrenciler iyi insanlardır ama heyecanlıdırlar, herşeye karışmaya heves ederler. Ve Çarımızın düşmanları da onları kışkırtıyor. Anlıyor musun? Sana şunu da söylemeliyim ki...

Ama sözün sonunu getirmeye fırsat bulamadan kapı ardına kadar açıldı, kırmızı burunlu, kıvrık kıvrık saçlarını deri bir kayışla bağlamış, içkili olduğu her halinden anlaşılan ufak tefek bir ihtiyar elinde bir votka şişesiyle içeri girdi.

— Satranç oynuyor muyuz? diye sordu neşe taştan bir sesle.

— Kayınpederim, dedi Nikiforiç, asık bir yüzle, karımın babası.

Birkaç dakika kadar sonra izin isteyip kalktım; şehvetli kadın, kulübenin kapısını aradımdan kaparken bana bir çimdik atıp:

— Bulutlar da ne kadar kırmızı, sanki ateşten, diye fısıldadı.

Gökte altın renkli küçücük bir bulut vardı yalnızca.

Öğretmenlerimi gücendirmek istemem ama itiraf etmeliyim ki, bu polis hükümet mekanizmasının işleyişini onların beceremediği kadar gerçekçi ve açık seçik bir şekilde bana anlattı. Bir yerde bir örümcek oturuyor, ondan çıkan «görünmeyen ağ» bütün hayatı sarıyor. Çok geçmeden her yanda bu ağın sağlam düğümleriyle karşılaştım.

O akşam geç vakit, dükkan kapandıktan sonra,

Derenkov'ların evini yöneten kadın beni odasına çağırttı, polisle neler konuştuğumu öğrenmek görevinin kendine verildiğini söyledi.

— Ah, aman Tanrım! diye kaygılı bir sesle bağırdı, hikayemi bütün ayrıntılarıyla dinledikten sonra ve bir fare gibi başını sallayarak odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı.

— Peki, dedi, hamurcu size bir şey sormuyor mu? Onun metresi Nikiforiç'in yakını oluyor değil mi? Hemen kovmalı onu.

Kapının kenarına dayanmış onu yan gözle süzüyordum. «Metres» sözcüğünü o kadar basit bir şekilde söylemişti ki, bu hiç hoşuma gitmemişti. Hamurcuya yol vermek düşüncesini de beğenmemiştim.

— Çok dikkatli olun, dedi ve her zaman olduğu gibi yapışkan bakışları beni heyecanlandırdı; benden bir türlü anlayamadığım bir şeyler istiyormuş gibi geliyordu bana. Ellerini sırtında birleştirerek karşımda durdu.

— Neden hep böyle mahzunsunuz?

— Kısa bir süre önce büyükannemi kaybettim.

Bu söz hoşuna gitti. Gülümseyerek sordu:

— Onu çok sever miydiniz?

— Evet. Başka bir istediğiniz var mı?

— Hayır.

Dışarı çıktım ve geceleyin şiir yazdım; içinde şöyle bir nakarat vardı:

Görünmek istediğiniz gibi değilsiniz siz.

Öğrencilerin mümkün olduğunca az fırına gelmeleri kararlaştırıldı. Onları göremeyince okudu-

ğum kitaplarda anlamadığım yerleri açıklamak imkânımı da kaybetmiş oluyordum. Kafama takılan soruları bir deftere yazmaya başladım. Ama bir gün yorgunluktan uyuyakalınca, hamurcu defteri bulup okumuş. Beni uyandırıp sordu:

— Ne yazıyorsun bu deftere? «Neden Garibaldi kovmadı kralı?» Kim bu Garibaldi? Krallar kovulabilir mi?

Defteri öfkeyle hamur teknesinin üstüne attı ve homurdandı:

— Şuna da bakın hele, kralları kovmak istiyor! Gülünç. Bırak böyle fasarya şeyleri! Kitap düşkünlü sen de! Beş yıl kadar önce Saratov'da jandarmalar senin gibi kitap meraklılarını fare gibi topluyorlardı. Nikiforiç de seninle ilgilenmeye başlamış. Bırak krallarla uğraşmayı...

İylilik olsun diye böyle konuştuğunu biliyordum ama ona istediğim gibi karşılık veremiyordum: hamurcuyla «tehlikeli konular»dan konuşmam yasaklanmıştı.

Kentte heyecan verici bir kitap gizlice elden ele dolaştırılıyordu; onu okuyor ve tartışıyorlardı. Veteriner Lavrov'a bu kitabı bana temin etmesi için rica ettim; ama o bana umutsuz bir karşılık verdi:

— Hayır, arkadaşım, bunu beklemeyin benden! Ama sanırım yakında bir yerde okunacak: sizi oraya götürebilirim belki...

«Göge yükseliş» yortusu arifesinin geceyarısı, karanlıkta, elli metre kadar önümden giden Lavrov'un silüetini izleyerek Arski kırında yürüyorum. Kır ıssız ama Lavrov'un uyarısı üzerine «ihtiyatla» yürüyorum; ısıklık çalıyorum, şarkı söylüyorum, kendime «kafayı bulmuş bir işçi» süsü vermeye çalışı-

yorum. Üstümde kara bulutlar tembel tembel akıyor aralarında ay altın bir top gibi parlıyor, gölgeler yeryüzünü kaplıyor, su birikintileri gümüş ve çelik gibi pırıldıyor. Ardımda kentin uğultusu duyuluyor.

Rehberim, Papaz okulunun arkasında, bir bahçe duvarının önünde durdu ve ben de adımlarımı açarak ona yetiştim. Ses çıkarmadan tahtaperdenin üstünden atladık. Gür otlarla kaplı bir bahçede yürümeye başladık; ikide bir dallara çarpınca üstümüze koca su damlaları düşüyordu; bir evin önünde durduk; sımsıkı kapatılmış bir pencerenin kepenklerine vurdu. Sakallı bir adam pencereyi açtı; ardında karanlıktan başka hiç bir şey görülüyor, tek bir ses duyulmuyordu.

— Kim oradaki?

— Yakov gönderdi bizi.

— Çıkın!

Derin karanlığın içinde, içeride bir çok kişinin varlığı hissediliyor, elbiselerin hışırtısı, ayakkabıların sesi, sürekli bir öksürük ve fısıltılar duyuluyordu. Bir kibrit çakıldı ve yüzümü aydınlattı; duvar diplerinde yere çökmüş bir sürü koyu gölge farkettim.

— Evet.

— Çekin iyice perdeleri, kepenklerden ışık sızmasın dışarı.

Kızgın bir ses yüksek perdeden:

— Bizi bu boş evde toplama düşüncesini yummurtlayan hangi akhevvel?

— Yavaş konuşun!

Bir köşede, küçük bir lamba yakıldı. Oda boş ve eşyasızdı; iki tane sandık vardı yalnızca; üstlerine bir tahta uzatılmış ve çite konmuş kargalar gibi beş kişi bu tahtanın üstüne tünemişlerdi. Lambayı dik-

lemesine duran başka bir sandığın üstüne koydular. Duvar dibinde yere oturmuş üç kişi daha vardı ve pencere kenarında uzun saçlı, çok zayıf ve çok solgun bir delikanlı duruyordu. Sakallının ve onun dışında buradakilerin hepsini tanıyordum. Sakallı kalın bir sesle bir bildiri okuyacağını söyledi: «Eski Halkçı» Görgiy Plehanov'dan «Anlaşmazlıklarımız.»

Karanlıkta, yerde oturanlardan biri homurdandı:

— Biliyoruz!

Dekorun tuhaflığı beni hoş bir heyecana sürük-lüyordu; esrarın şiiri bütün şiirlerden üstündür. Kendimi kiliseye sabah ayinine gitmiş bir Hristiyan gibi görüyordum ve katakomları (1), ilk Hristiyanları düşünüyordum. Odanın içi sözcükleri açık seçik okuyan kalın ve bir parça boğuk bir sesle doldu...

— Saçmalık! diye homurdandı biri yine, köşeden.

İlerde karanlığın içinde, bir savaşçı miğferini andırırcasına bir bakır esrarlı ve donuk bir şekilde pırıldıyordu. Bunun ocağın hava borusu olduğunu anladım.

Odanın içinde, incelmış sesler keskin sözcüklerin bulanık kargaşası içinde karışıyordu birbirine ve kimin ne dediği anlaşılmıyordu. Başımın üstündeki pencerenin kenarından yüksek ve alaylı bir ses sor-du:

— Okunacak mı, okunmayacak mı?

Bu konuşan, demin varlığını farkettiğim uzun saçlı solgun yüzlü delikanlıydı. Herkes sustu, okuyucunun kalın sesinden başka bir şey duyulmaz ol-

(1) Yeraltı mezarları.

du. Kibritler yakılıyor, sigaraların ateşleri düşünceli yüzleri yarı kapah ya da faltaşı gibi açılmış gözleri aydınlatıyordu.

Uzun ve bıktırıcı okuma sürüp gidiyordu canlı ve insanı kendi safına çeken sözcükleri sevmeme rağmen yine de dinlemekten bıkmıştım; bu sözcükler rahatça kolayca insanda inandırıcı düşünceler haline geliyordu.

Birden, hiç beklemediğim bir anda okuyucunun sesi kesildi ve hemen aynı anda odanın içi öfkeli bağırışlarla doldu:

— Hain!

— Ciğersiz!

— Kahramanların kanına tükürüyor!

— Generalov ve Uliyanov'un asılışından sonra..

Ve yine pencerenin kenarından delikanlı sesi yükseldi:

— Baylar, sövgü yerine ciddi, esaslı gözlenmelerini bildiremez misiniz?

Tartışmaları sevmem ve bunları dinlemeyi de bilmem; heyecanlanmış düşüncelerin kaprisli atlayışlarını izlemek benim için çok güçtür ve tartışmacıların bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdikleri onurları da beni kızdırır.

Uzun saçlı delikanlı bana doğru eğilerek:

— Siz fırıncı Peşkov değil misiniz? diye sordu. Ben Fedossejev'im. Tanışmamız gerek, gerçeği söylemek gerekirse burada yapılacak hiç bir iş yok. Bu patırtı daha uzun süre böyle devam eder ama yararlı bir sonuca bağlanmaz. Gidelim mi?

Daha önce çok ciddi delikanlılardan oluşan bir hücrenin kurucusu olarak Fedossejev'den çok söz edildiğini duymuştum. Soluk, sinirli ve gözleri çukurlarına batmış yüzü hoşuma gitmişti.

Beraberce tarlaların ortasında yürürken, işçiler arasında dost edinip edinmediğimi, neler okuduğumu, çok boş zamanımın olup olmadığını sordu. Bir ara da :

— Sizin fırıncı dükkanından söz edildiğini duydum, dedi. Böyle gereksiz şeylerle uğraşmanız tuhaf. Neye yarar böyle bir çaba?

Bir süreden beri zaten ben de bunun gereksiz olduğunu anlıyordum ve bunu ona söyledim. Sözlerim hoşuna gitti. Elimi kuvvetle sıktı ve içtenlikle gülümseyerek, ertesi gün üç haftalığına bir yolculuğa çıkacağım dedi

Fırın işleri gün geçtikçe düzelirken benim işlerim de her geçen gün ağırlaşıyordu. Yeni bir yere taşınmıştık ve üstüme yüklenen işlerin sayısı iyice kabarmıştı. Fırında çalışıyor, evlere, İlahiyat Fakültesine, soylu genç kızlar Enstitüsüne ekmek götürüyordum. Sepetimden çörekleri alırken, bu genç kızlar, çoğunlukla lüks kâğıtlara çocukumsu bir imlayla, utanmazca sözler yazılmış pusulalar bırakırlardı gizlice. Bunları şaşkınlıkla okurdum. Bu temiz ve tatlı gözlü kızların, eğlenerek sepetimin etrafında neşeyle toplanmaları ve küçük pembe elleriyle çörekleri seçmelerini seyrederken tuhaf bir duyguya kapılır ve belki de ahlaksızca anlamını kendilerinin de bilmediği pusulaları yazanları anlamaya çalışırdım. Ve iğrenç «teselli evleri»ni aklıma getirerek, düşünürdüm :

— «Görünmeyen ağ»ın bu kötü evlerden bura-

ya kadar uzanmasına imkan var mıydı?

Bu genç kızlardan, güzel göğüslü, kalın saç ör-güleri olan bir esmer, bir gün beni koridorda dur-durarak kısık bir sesle acele acele:

— Bu pusulayı şu adrese götürürsen sana on kopek veririm, dedi.

Güzel kara gözleri yaşlarla doldu; dudaklarına dişlerini geçirerek bana bakıyordu, yanakları ve ku-lakları kıpkırmızı kesilmişti.

On kopeği kibarca reddettim, ama pusulayı al-dım ve bir mahkeme üyesinin oğluna götürdüm; uzun boylu, yanaklarında verem pembeliği olan bir üniversiteliydi bu. Sessizce ve düşünceli bir edayla küçük bakır paraları sayarak bana elli kopek uzattı, ama ben paraya ihtiyacım olmadığını söyleyince paralarını pantolon cebine koymak istediye de her-halde eli boşa gitmiş olmalıydı ki paralar yere sa-çıldı.

İki ve beş kopeklik paraların odanın dört bir yanına saçılmasını sıkkın bir şekilde seyrederken el-lerini öylesine güçle oğuşturuyordu ki parmakları çatırıyor ve durmadan zorlukla iç çekerek mırıl-danıyordu:

— Ne yapmalı şimdi? Haydi allahaısmarladık.. Düşünmeye ihtiyacım var...

Düşüncelerinin sonucu ne oldu bilmiyorum ama genç bayana çok acıdım. Ve kısa bir süre sonra Ens-titüden kayboldu; onbeş yıl kadar sonra ona Kırım' da bir lisede öğretmen olarak rastladım. Vereme ya-kalanmış, hayatın gadrine uğramış bir insanın yatış-mak bilmez hıncıyla söz ediyordu herşeyden.

Ekmekleri dağıttıktan sonra yatmaya giderdim; akşamları, geceyarısı dükkana pasta yetiştirebilmek için fırında çalışırdım: dükkân kent tiyotrasuna ya-

kındı ve oyundan sonra halk çörek yemek için oraya gelirdi. Daha sonra günlük ekmek ve francalalar için hamur hazırlamaya yollanırdım; üçyüz dörtyüz funt hamuru yoğurmak her babayiğidin harcı değildi. Sonra iki ya da üç saat kadar uyur ve yine ekmek dağıtmaya başlardım.

Günler böyle akıp gidiyordu.

Bu sıralarda «iyi, doğru, ölümsüz bir şeyle yapmak» arzusu iyice içime yerleşmişti. Toplum yaşıntısını seven bir insan olduğumdan, anlatacaklarımı canlı bir biçimde aktarmasını biliyordum; düş gücüm bütün görüp okuduklarımla, coşkunduydum. Basit bir olaydan içinde «görünmeyen ağ»ın uzandığı ilginç bir hikaye çıkarmak için bana çok az şey gerekliydi. Krestonikov ve Alofuzov fabrikalarında arkadaşlarım vardı; içlerinde özellikle Rusya'nın hemen bütün dokuma tezgahlarında çalışmış ihtiyar dokumacı Nikita Rubtsov'la sıkıfıkı bir dostluğumuz vardı. Akıllı ve tedirgin bir insandı Nikita.

— Ellibeş yıldır bu dünyanın mihnetini çekiyorum, Aleksey, sense genç bir iş, küçük yemi bir mekiğsin, derdi boğuk bir sesle, bakır saplı siyah gözlüklerinin ardına saklı ela ve hastalıklı gözleriyle gülerek. Bu gözlükler burnunun kökünde ve kulak arkalarında yeşil lekeler meydana getirmişlerdi. Dokumacılar ona «Alman» lakabını takmışlardı, çünkü sakalını traş ederken geriye sert bir bıyık ve alt dudağının altında, gür kırlaşmış bir sakal parçası bırakıyordu. Orta boylu, geniş göğüslü bir adamdı; hüznünlü bir neşesi vardı.

— Sirkleri severim. derdi dazlak ve yamuru yumru başını sol omuzuna doğru yatırarak. Alt tarafı hayvan olan atları nasıl bu kadar iyi eğitebiliyorlar? Çok garip! Hayvanlara saygıyla bakarken,

kendi kendime insanlara da akıllarından yararlanmaları öğretilir, diyorum. Sirkın adamları şekerle hayvanları eğitiyorlar, ama biz şekerı dükkanlardan alabiliriz. Bize, ruhumuz için şeker gerekli ve bu şeker de tatlılıktır. İşte dostum, bence tatlılıkla davranmalıyız birbirimize, sopayla değil. Ama biz böylesine alışmışız, öyle değil mi?

Kendi de başkalarına karşı tatlı davranıyor sayılmazdı. Onlara karşı alaylı yarı borgörölü bir edayla konuşurdu; tartışmalar sırasında, amacı yalnızca karşısındakini yaralamak olduğu açıkça belli olan tek heceli sözcüklerle karşılık verirdi. Bir tavernada, bir kaç kişinin onu dövmeğe yeltendikleri bir anda tanışmıştık; hatta ben araya girinceye kadar bir iki tane de patlatmışlardı; alıp dışarı çıkardım.

— Canınızı epey yaktilar mı? diye sordum ince bir sonbahar yağmurunun altında karanlıkta yürürken.

— Buna da can yakmak mı denir? diye karşılık verdi kayıtsız bir sesle. Durun bakalım, ne diye bana «siz» diyorsunuz?

Ve dostluğumuz böylelikle başlamış oldu. Önce-leri benle ince ince alay ediyordu ama ona «görünmeyen ağ»ın yaşantımızda oynadığı rolü anlattığımda, şaşkın bir edayla bağırdı:

— Ama sen öyle alık değilmışsin! Vay vay!

Ve o günden sonra bana babacanca bir sevgiyle davranmaya, beni adım ve soyadıyla çağır-maya başladı.

— Düşüncelerin doğru benim küçük Lekseyim, sevgili mızrağım ama insanlar sana inanmaz çünkü bu onların işlerine gelmez.

— Ama siz, siz bana inanıyorsunuz?

— Ben kopuk kuyruklu serseri bir köpeğim.

oysa halk zincire bağı, kuyruklarında kadınlar, çocuklar, akordeonlar, lastikler gibi bir sürü diken olan köpeklerden oluşur. Ve her köpek yalnız kendi kulübesine tapar. Sana inanmazlar. Bunu, bizim orda, Morovoz fabrikasında gördük. Başı çekenin altına indirirler hemen, alın dediğin de arkada değil, öndedir, ağrısı uzun sürer.

Krestovnikov fabrikasında bir işçi olan tesviyeci Yakov Şapoşnikov'la tanışınca, ona karşı da değişik bir ifadeyle konuşmaya başladı. Gitar çalan, İncil'i çok iyi bilen veremli Yakov Tanrıyı tümünden inkarıyla onu çok şaşırttı. Çürümüş ciğerlerinin kanlı parçalarını dört bir yana tükürerek sağlam ve heyecanlı ispatlara girişiyordu:

— İlkin, ben «Tanrının görüntüsü ve benzeri» olarak yaratılmadım. Hiç bir şey bilmiyorum ben, hiç bir şey gelmiyor elimden ve üstelik ben iyi biri de değilim, hayır iyi biri değilim! İkinci olarak Ya Tanrı hayatın bana ne kadar acı çektiğini bilmiyor, ya biliyor da yardımına koşmuyor, ya da bildiği halde yardımına koşmak istemiyor. Tanrı öyle her şeyden haberdar, sonsuz güçlü ve merhametli de değildir, sözün kısası yoktur! Uydurma, hepsi uydurma, bütün hayat uydurma, ama ben kanmam bunlara!

Önce şaşkınlıktan dilsizleşen daha sonra öfkeden mosmor kesilen Rubtsov vahşice sövgüler yağdırmaya başlar ama Yakov İncil'den parçalar okumaya başlayınca susar ve bir kenara pısar kalırdı.

Şapoşnikov konuşurken korkunç sayılacak bir hale bürünürdü. İnce ve esmer bir yüzü, çingeneler gibi siyah ve kıvrıkcık saçları vardı. Mor dudaklarının ardından kurt dişleri pırıldardı. Siyah gözleri karşısındaki konuşmacının yüzüne dikilir kalırdı;

insanı eğilmeye zorlayan ve bana akılhanesindeki büyüklük deliliğine yakalanmış hastanın bakışlarını hatırlatan bu ağır bakışlar karşısında direnmek zordu.

Yakov'un evinden birlikte dönerken, Rubtsov donuk bir sesle:

— Benim karşımda ilk defa Tanrıya karşı biri isyan ediyor, dedi. Hiç böyle bir şey duymamıştım. Herşeyi duydum ama bunu hiç duymadım. Bu adam hiç kuşkusuz çok yaşamaz. Fena yanmış... İlginç, arkadaşım, çok ilginç!

Yakov'la içten bir dostluk kurmakta gecikmedi sürekli bir heyecan içinde, hastalıklı gözlerini parmaklarıyla ovarak olduğu yerde duramıyordu artık.

— Demek böyle ha, diyordu, demek artık Tanrıyı emekliye ayırdık öyle mi? Çar konusuna gelince, benim için aslanım, Çar büyük bir engel sayılmaz. Çarlar değil, patronlar asıl sorun. Hangi Çarla olursa olsun, hatta Korkunç İvan'la bile anlaşabilirim. «Tahtında kal, istersen ülkeyi, yönet! Ama patronları yola getirmeme karışma, hepsi bu! Eğer buna izin verirsen, seni tahta altın zincirlerle bağlarım, sana bir Tanrı gibi taparım!»

«Açlığın iktidarı» adlı broşürü okuduktan sonra:

— Buradaki her şey doğru ve gerçek, diye onayladı.

İlk defa elle basılmış broşür gördüğünden bana sordu:

— Kim yazdı bunu sana? Kim yazmışsa iyi yazmış. Ona teşekkür et.

Rubtsov da büyük bir öğrenme tutkusuna sahipti. Şapoşnikov'un yıkıcı saldırı sözcüklerini büyük bir dikkatle dinliyordu; saatler boyu okuduklarını hak-

kında verdiğim bilgileri dinler, Adem elmasını çıkara çıkara ve başını devirerek neşeyle güler, heyecanlı bir sesle :

— İnsan aklı çok yaman doğrusu, hem de çok iyi! derdi.

Hastahklığı gözleri yüzünden ancak zorlukla okuyabiliyordu ama çok şeyden haberdardı ve beni sık sık şaşkınlığa sürüklüyordu.

— Almanların olağanüstü akıllı bir dülgerleri varmış; kral bile ondan akıl danışmış.

Bir kaç sorudan sonra bunun Bebel olduğunu anladım.

— Nereden öğrendiniz bunu?

— Biliyorum, diye kestirip attı, küçük parmağıyla yamru yumru kafasını kaşıyarak.

Yalnızca Tanrıya saldırmak, kilise adamlarıyla ama özellikle açıkça kin beslediği papazlarla alay etmekle meşgul olduğundan hayatın acı karmaşıklığıyla ilgilenmiyordu Şapoşnikov.

Bir defasında Rubtsov ona dostça :

— Yakov, ne diye Tanrıya karşı isyan ediyorsunuz? diye sordu.

Ama Yakov şimdiye kadar görmediğim bir öfkeyle parladı :

— Ondan başka canımı sıkan ne var ki? Yirmi yaşına kadar imanı bütün bir insan olarak yaşadım : bu süre içinde hep Tanrı korkusunu yüreğimde duy-dum. Her şeye boyun eğiyordum. Tartışılacak bir şey yoktu; öyle ya herşey Tanrının iradesiyle oluyordu! Eli kolu bağlı bir halde yaşıyordum. Sonra İncil'i büyük bir dikkat ve itinayla okudum, gördüm ki içindekilerin hepsi uydurma! Hepsi uydurma Nika!

Sanki «Görünmeyen ağ»ı yırtmak ister gibi kolunu sallayarak, ağlamaklı bir sesle:

— İşte bu beni zamanından önce öldürecek, diye ekledi.

Daha başka ilginç tanışlarım da vardı: yolum düştüğünde sık sık eski dostlarımı görmek için Semenov'un fırınına uğradım; beni sevgiyle karşılarlar ve anlattıklarımı canı gönülden dinlerlerdi. Ama Rubstov Amiral, Şapoşnikov'sa Tatar mahallesinde, yani birbirinden beş fersah uzaklıkta iki yerde oturuyorlardı, bu yüzden onları pek sık göremiyordum. Bana gelmeleri imkansızdı çünkü konuklarımı ağır-layacak yerim yoktu; üstelik emekli bir asker olan yeni hamurcu jandarmalarla sıkı fıkı dosttu. Bizim avlu Jandarma Karakolunun bitişiğindeydi. Kibirli «Mavi üniformalılar», albaya ve kendilerine çörek almak için duvardan atarlardı. Gereksiz yere dikkatleri fırına çekmemek için kendimi pek göstermem söylenmişti.

İşimin bütün anlamını kaybettiğini görüyordum. Etraftakiler fırının işlerinin ne alemde olduğunu bile sormadan gittikçe daha çok, kasadan para tırtıklamaya başlamışlardı; bazen un alacak paranın bile kalmadığı oluyordu. Derenkov küçük sakalını çekiştirerek, hüznle gülümsüyordu.

— İflas edeceğiz!

Onun da yaşantısı pek mutlu değildi: kızıl bukleli Nastya hamile kalmıştı ve öfkeli bir kedi gibi homurdanıyor, herşeye ve herkese yeşil ve sıkın bakışlarını dikiyordu.

Sanki görmüyormuş gibi Andrey'in üstüne yürüyor o da suçluymuş gibi gülümseyerek yolundan çekiliyor, derin derin iç çekiyordu.

Bazen Andrey bana yakınırdı:

— Bütün bu işlerde hiç ciddiyet yok : ne olacağını düşünmeden neyim var neyim yok elimden alıyolar. Kendime bir düzine çorap almıştım, hepsi bir anda yokoluverdi...

Çoraplardan söz etmesi çok gülünç geliyordu bana; ama etrafımdakilerin kaygısızlık ve hafiflikleriyle kurutmaya çalıştıkları yararlı bir girişimi başarıya ulaştırmak için canla başla çabalayan, alçakgönüllü ve hiç bir şeyde gözü olmayan bu adamın karşısında gülemiyordum.

Derenkov kendini adadığı bu adamlardan minnettarlıklarını belirtmelerini beklemiyordu ama haklı olarak, daha dikkatlice ve dostça davranmalarını istiyordu ve onlarda bu aradıklarını bulamıyordu. Bu arada ailesinde de hızlı bir çözülüş göze çarpıyordu : babası dini bir deliliğe kapılmıştı; küçük kardeşi ayyaş olmuş ve çapkınlıklara başlamıştı; kızkardeşi evin içinde bir yabancı gibi duruyordu ve kızıl saçlı öğrenciyle aralarındaki ilişki de bozulmuştu : onu sık sık ağlamaktan şişmiş gözleriyle görüyordum ve bu öğrenciden tiksilmeye başlamıştım.

Marya Derenkov'a sevdalandığımı sanıyordum. Bizim dükkanın satıcısı Nadejda Şçerbatov'a da sevdalıydım. Al yanaklı, kan kırmızı dudaklarında sürekli olarak şefkatli bir gülümseyiş dolaşan iri yarı bir kadındı bu. Ben genellikle bütün kadınlara sevdalıydım. Yaşım, yaradılışım ve hayatımın karmaşıklığı kadınlarla ilişki kurmamı gerektiriyordu ve bu iş erken olmaktan çok gecikmişti bile. Kadın sevgisine hiç olmazsa dostça bir kadın ilgisine ihtiyacım vardı. Yüreğimi birine açmaya, karmakarışık düşüncelerimin, izlenimlerimin kargaşasının ortasında kendimi bulmaya ihtiyacım vardı.

Hiç dostum yoktu. Beni «İşlenecek bir ham-

madde» gibi görenler, gözüme sevimli görünmüyorlar ve bana karşı açık yüreklilikle davranmıyorlardı. Onları ilgilendirmeyen bir konudan söz ettiğimde:

— Bırakın bunları! diye hemen, sözü ağzıma tkiyorlardı.

Pletnev tutuklandı ve Petersburg Haç hapishanesine gönderildi. Haberi bana ilk veren, sabahın erken saatinde yolda karşılaştığım Nikiforiç oldu. Sanki bir törenden geliyormuş gibi bütün madalyaları göğsüne takılı, cakalı ve düşünceli bir edayla karşıdan göründü. Elini kasketine götürerek sessizce yanımdan geçti, ama hemen durarak arkamdan öfkeli bir sesle:

— Bu gece Pletnev'i tutukladılar, dedi.

Sonra etrafına bakınarak daha kısık bir sesle:

— Mahvoldu delikanlı! diye ekledi.

Kötüciül gözleri yaşhymış gibi geldi bana.

Pletnev'in tutuklanmasını beklediğini biliyordum; beni uyarmış, dost olduğu Rubtsov'a ve bana kendisiyle görüşmememizi salık vermişti.

Nikiforiç ayakuçlarına bakarak, sıkın bir sesle sordu:

— Niye bize gelmiyorsun?

O akşam evine gittim. Yeni uyanmış, yatağında oturuyor ve kvass (1) içiyordu. Karısıysa pencerenin içine doğru eğilmiş bir pantolon yamıyordu.

— Ve işte dedi polis, kızıl kıllarla kaplı göğsünü kaşıyarak ve bana dalgın dalgın bakarak, sonunda tutukladılar onu da. Evinde, Çara karşı alışler yazmak için boya kaydattığı bir tencere ele geçti.

(1) Ruslara özgü bir çeşit şıra.

Yere tükürdü ve karısına öfkeyle bağırdı:

— Ver şu pantolonu!

— Şimdi, diye karşılık verdi kadın başını kaldırmadan.

— Ona acıyor, ağlıyor, dedi ihtiyar gözleriyle bana karısını işaret ederek. Ben, ben de acıyorum. Koca Bir Çara karşı bir öğrenci ne yapabilir ki?

Giyinmeye başladı.

— Ben bir dakikalığına çıkıyorum. Sen de semaveri hazırla! dedi. Karısı hiç kımıldamadan pencereden bakıyordu, ama kocası ev kapısının ardında kaybolur kaybolmaz, ateşle döndü, yumruğunu kapıya doğru sallayarak, dişlerinin arasından öfkeyle söyledi:

— Hey ihtiyar hain!

Döktüğü yaşlardan yüzü şişmişti, sol gözü de koca bir morlukla neredeyse kapanmıştı. Bir sıçrayışta ayağa fırladı ve semaverin üstüne eğilirken fısıldadı:

— Onu aldatacağım, onu hırsından bağırtacağım kadar aldatacağım! Bir kurt gibi uluyacak! Ona kanma sakın, tek bir sözüne inanma! Seni tuzaga düşürmek istiyor. Yalan söylüyor, o hiç kimseye acımaz! O insan avcısıdır! Sizin bütün yaptıklarınızdan haberdar. O bununla yaşıyor. Onun avı da bu, insanları yakalamak...

Yanına kadar sokuldu ve yakarır bir sesle:

— Okşa beni bir parça, ne olur!

Bu kadın hiç hoşuma gitmiyordu ama gözü bana o kadar derin bir kederle bakıyordu ki, ona sarılmaktan kendimi alamadım ve sert, yağlı, iyi taramamış saçlarını okşadım.

— Kimi gözlüyor şimdi?

— Balıkçı sokağındaki otelden birini.

— Adını bilmiyor musun?

Bana gülümseyerek karşılık verdi:

— Benden istediğini ona söyleyeceğim! İşte geliyor. Pletnev'i de o tutuklattı.

Ve ocağa doğru fırladı.

Nikiforiç bir şişe votka, reçel ve ekmek getirmişti. Çay içmek için sofraya oturduk. Kadın benim yanıma oturmuştu, sağlam gözüyle beni süzerek, kocasının dikkatini çekebilecek bir ilgiyle bana ikramlarda bulunuyordu. Kocasıysa durmadan anlatıyordu:

— Bu görünmeyen ağ yüreklerden ve kemiklerin içinden geçer, onu yok etmeyi ve koparmayı bir defa dene istersen! Halk için Çar Tanrıdı.

Ve birden bana:

— Kitapları biliyorsun, peki İncil'i okudun mu? diye sordu. Senin düşüncene göre bunun içinde yazılanların hepsi doğru mu?

— Bilmiyorum.

— Bana kalırsa onda epeyce ipe sapa gelmez şey var: örneğin, yoksullar hakkında söylediği: yoksullar mutludur, der. Neresi mutlu yoksulların? Bu laf olsun diye konuşmak gibi bir şey. Ve genel olarak anlaşılmayan bir çok nokta var, yoksullar hakkmda. Önce yoksulla, yoksul düşmüşü ayırttirmeliyiz. Eğer yoksulsan hiç bir değerin yok demektir. Ama yoksul düşen, işte o talihsiz bir insan olabilir. Bu konuda böyle düşünmek gerek. Böylesi daha iyi.

— Neden?

Bana meraklı bir bakış fırlattı, sustu, sonra kendinden emin ve ciddi bir sesle üstünde çok uzun bir zamandır düşündüğü açıkça belli olan düşüncelerini sıralamaya başladı:

— İncil’de acımaya çok yer var, oysa acıma zararlı bir şeydir. Benim düşüncem böyle. Acıma, gereksiz hatta tehlikeli, insanlar için korkunç büyük harcamalar, düşkünevleri, cezaevleri, akıl hastaneleri gerektirir. Aslında güçlerini boş yere harcamaları için gürbüz ve sağlıklı insanlara yardım etmek gereklidir. Oysa biz tam tersine zayıflara yardım ediyoruz. Zayıf biri hiç güçlü olabilir mi? İşte bu mantıksız sistem güçlüleri zayıflatıyor ve zayıflar onların sırtından geçiniyor. İşte asıl uğraşılması gereken konu budur, bu! Tekrar gözden geçirilmesi gereken bir çok şey var! Hayatın artık İncil’in yolundan çıktığını ve kendine bambaşka bir yol tuttuğunu anlamahyız. Pletnev’i mahveden nedir? Acımak... Biz dilencilere para veriyoruz, öte yandan üniversite öğrencileri mahvoluyorlar. Bu işte mantık nerede?

Bu düşüncelerin bu kadar yalın bir biçimde ifade edilşine ilk defa tanık oluyordum, ama bunlara daha önce de rastlamıştım: bunlar genel sanının tersine çok canlı ve yaygın düşüncelerdi. On yıl kadar sonra Nietzsche’yi okurken, Kazan kentinin polisinin felsefesini bütün canlılığıyla hatırladım. Bu arada şunu da söylemeliyim ki, kitaplarda, daha önce hayatta karşıma çıkmamış çok az düşünceye rastladım.

İhtiyar «insan avcısı» durmadan konuşuyor ve parmaklarıyla ikide bir tepsinin kenarına vurarak sözlerine tempo tutuyordu. Kuru yüzünde ciddi ve sıkkın bir ifade belirmişti; bana değil, semaverin iyice parlatılmış bakır aynasına bakıyordu.

— Artık gitme zamanın geldi, diye karısı iki defa hatırlatmıştı o konuşurken. Ama karısına karşılık vermedi. Sözleri birbiri ardına sıralıyordu. Son

ra birden yine ben farkında bile olmadan sözleri bambaşka bir konuya sıçradı:

— Sen akıllı, okumuş yazmış bir çocuksun. Fırınıcılık sana yaraşır mı hiç? Çarın hizmetinde çalışarak çok daha fazlasını kazanabilirsin...

Onu dinlerken, Balıkçı sokağındaki otelde göz hapsinde tuttuğu tanımadığım insanlara haber uçurmanın yollarını düşünüyordum. Bu sokaktaki otellerden birinde, sürgünden henüz dönmüş bir adamın, Sergey Somov'un kaldığını biliyordum. Ve onun hakkmda bana çok ilginç hikayeler anlatmışlardı.

— Akıllı insanlar yığın halinde yaşamalıdır, arıların bir kovan içinde yabancılarının da yuvalarında yaşamaları gibi örneğin. Çarın ülkesi...

— Bak, saat dokuz oldu, diye sözünü kesti kârısı.

— Şeytan!

Nikiforiç üniformasını ilikleyerek ayağa kalktı.

— Olsun, bir araba tutarım. Allahaismarladık dostum, gene görmeye gel beni, sıkılma...

Nikiforiç'in evinden çıkarken kendi kendime bir daha oraya, «ziyarete» gitmeyeceğime kesin olarak söz verdim: bu ihtiyar beni ilgilendirdiği kadar tiksindiriyordu da. Acımanın tehlikeleri konusunda söyledikleri beni allak bullak etmiş ve hafızamda sanki çakılmış gibi yer etmişti. Bu sözlerde gerçek payı bulmuyor değildim ama kaynağın bir polis olması canımı sıkıyordu.

Bu konuda çok sık tartışmalar oluyordu ve bunlardan biri özellikle beni çok fena heyecanlandırmıştı.

Kentte bir Tolstoycu — karşılaştığım ilk Tols-

toycu — türemiştii; bu, esmer yüzlü, kara keçi sakallı ve bir zenci gibi kalın dudaklı, adaleli vücutlu iri kıyım bir adamdı. Sırtını hafif kamburlaştırarak duruyor ve hep yana bakıyordu ama arada bir az buçuk dazlak kafasını ani bir hareketle kaldırıyor-du; o zaman siyah ve nemli gözlerinin ihtiraslı pırıltısı insanın yüreğini yakıyor ve delici bakışlarında kindar bir ışık seziliyordu. Konuşına bir üniversite profesörünün evinde olmuştu. O akşam bir sürü delikanlı toplanmıştı oraya. Bunların arasında dinbilim doktoru, ufak tefek, ince ve narin bir de papaz vardı; siyah ipek cübbesi, soğuk ela gözlerinin hafif kuru gülümseyişiyle aydınlanan, güzel so-luk yüzüne pek yaraşıyordu.

Uzun süre, belki bir saatten çok, Tolstoycu İncil'in büyük gerçeklerinin ölümsüzlüğünden söz etti; sesi bir parça boğuk, cümleleri kısa kısaydı ama sözlerinin berrak yankısında içten bir inancın gücü hissediliyordu; sanki bir şeyi biçiyormuş gibi, söylevi boyunca sağ elini cebinde tutarken sol elini hep aynı şekilde sallayıp durmuştu.

— Komedyen, diye mırıldandı benim bulunduğum kösedekilerden biri.

— Tam tiyatrovârî, gerçekten...

Kısa bir süre önce, Droper'in sanırım Katolikliğin bilimle mücadelesini anlatan bir kitabını okumuştum. Şimdi, dünyanın kurtuluşunun ancak aşk gücüyle olabileceğine saplantı derecesinde inanmış ve acıdığı için hemcinslerini boğazlayabilecek ya da odun yığınlarının üstünde yakabilecek bu adamlardan biri konuşuyormuş gibi geliyordu bana.

Tolstoycu geniş kollu beyaz bir gömlek ve bunun üstüne de bir çeşit dar ve gri renkte bir harma-

ni giymişti. Kıyafeti de onu başkalarından ayırmaya yetiyordu. Söylevinin sonunda bağardı:

— Söyleyin bakalm: Siz İsa'dan mı, yoksa Darwin'den mi yanasınız?

Bu soruyu gençlerin sıkış sıkış oturdukları köşeye bir taş gibi fırlatmıştı; delikanlılar ve genç kızlar oturdukları yerden, onu heyecanlı ve kaygılı bakışlarla süzüyorlardı. Hiç kuşkusuz, söylevi hemen hepsinin üstünde bir etki yaratmıştı. Odadakiler, başları öne eğik, düşünceli bir edayla susuyorlardı. Tolstoycu kızgın bakışlarını dinleyici kalabalığının üstünde dolaştırdı ve sertçe ekledi:

— Yalnız pharisienler (1) bu iki uzlaşmaz ilkeyi birleştirmeye uğraşırlar; bunları birleştirirken kendi kendilerine bile utanmazca yalan söylerler ve bu yalanlarıyla insanları baştan çıkartırlar...

Küçük papaz ayağa kalktı, cübbesinin kollarını itinayla sıvadı, zehirli bir nezaket ve anlayışlı bir gülümseyişle konuşmaya başladı:

— Pharisienler hakkında, hiç kuşkusuz bayağı bir düşünceye sahipsiniz bu düşünce yalnız kaba olmakla kalmıyor, baştan başa yanlış ta...

Pharisienler'in Yahudi halkının geleneklerinin gerçek ve mert savunucuları olduğunu ve onlarla birlikte düşman üstüne yürüdüklerini ispatlamaya girişince derin bir şaşkınlığa düştüm.

— Örneğin, Flavius Josef'i okuyunuz...

Tolstoycu yerinden fırladı ve Flavius'u geniş bir kol hareketiyle bıçtikten sonra:

— Bugün de halklar düşmanlarıyla birlik olup gerçek dostlarının üstüne yürüyorlar. Ama halklar

(1) İsrail Oğullarından bağınaz ve ikiyüzlülüğüyle ünlü bir kavim.

bunu kendi rızalarıyla yapmıyorlar, onları bu yola itiyorlar, bunu yapmaya zorluyorlar. Sizin Flavius'unuz benim ne işime yarar?

Genç papaz ve diğer dinleyiciler tartışmanın ana konusunu küçük küçük parçalara böldüler ve geriye hiç bir şey kalmadı.

— Gerçek aşktır, diye bağıyordu Tolstoycu, ve gözleri kinle, horgörüyle pırıldıyordu.

Sözcüklerle başımın döndüğünü hissediyor ve çocuğunun anlamını bile kavrayamıyordum. Söz girdabı içinde ayaklarımın altındaki toprak kayıyor ve büyük bir umutsuzluk içinde bu dünyada benden daha alık ve daha yeteneksiz kimsenin olmadığını düşünüyordum.

Bu sırada Tolstoycu, morarmış yüzünden süzülen terleri silerken vahşi vahşi bağıyordu:

— Kaldırıp atın İncili, yalan söylememek için unuttun onu. İsa'yı bir ikinci defa çarmıha çekin, böylesi daha namusluca olur!

Bu soru karşıma bir duvar gibi dikilmişti: eğer hayat bu dünyada mutluluğu ele geçirmek için yapılan sürekli bir kavgaysa, acıma ve aşk bu kavganın başarısını engellemekten başka bir işe yarayabilir miydi?

Tolstoycunun adının Klopski olduğunu ve nerede oturduğunu öğrendim. Ertesi gün akşam üstü evinin yolunu tuttum. Soylu aileden gelme iki genç kızın evinde kalıyordu; onu bahçede, yaşlı ve büyük bir ıhlamur ağacının gölgesinde, kızlarla birlikte bir masa başında oturur buldum. Beyaz bir pantolon ve kıllı, uzun, köşeli ve kuru göğsünün üstüne düşen bir gömlek giymişti. Gerçek dağıtan gezgin havari düşlerime tıpa tıp uyuyordu bu kıyafetle.

Gümüş bir kaşıkla bir tabaktan sütlü ağaç çileği alıyor, iştahla yutuyor, kalın dudaklarını şıprdatıyordu. Her yutkunuştan sonra seyrek tüylü kedi bıkıklarına bulaşan beyaz damlacıkları siliyordu. Genç kızlardan biri ona hizmet ediyor ve masanın kenarında duruyordu; diğeri ıhlamurun gövdesine yaslanmış, ellerini göğsüne kenetlemiş sıcak ve tozlu gökyüzünü dalgın dalgın seyrediyordu. İkisi de hafif, leylak rengi elbiseler giymişlerdi; birbirlerine o kadar benziyorlardı ki, insan onları zorlukla ayırtedebilirdi.

Tolstoycu bana aşkın yaratıcı gücünden heyecanla, büyük bir memnuniyetle söz etti ve «insanı dünya ruhuyla birleştirebilecek» duyguyu, yani hayatın her tarafına dağılmış aşkı kendi ruhumuzda geliştirmemiz gerektiğini söyledi.

— İnsanı bağlayabilecek yalnız budur. İnsan hayatı sevmese, onu anlayamaz da. Hayatın yasası kavgadır diyenler sonunda mahvolmaya mahkum ruhlardır. Tıpkı ateşin ateşle söndürülemeyeceği gibi kötülük te kötülükle alt edilemez.

Ama genç kızlar birbirlerinin beline sarılarak bahçenin iç kesimine, eve doğru uzaklaşınca, onları yarı açık gözleriyle arkalarından izleyen Tolstoycu bana sordu:

— Peki sen kimsin?

Ve beni dinledikten sonra parmak uçlarıyla masaya vurarak, insanın her yerde insan olduğunu, amacın toplumsal durumu düzeltmek değil, gelecek aşkıyla ruhu yüceltmek olduğunu anlattı.

— İnsan ne kadar aşağılarda olursa, gerçek hayata, kutsal bilgiğe o kadar yakın olur...

‘Bu «kutsal bilgelik»ten haberdar olduğunu hiç sanmıyordum ama benim yanımda sıkıldığını görün-

ce hiç bir şey söylemedim. Beni iğrendiren bir ifadeyle gözlerini yüzüme dikti, esnedi, kollarını ense-sinde kenetledi, bacaklarını uzattı ve sonra yorgunlukla gözlerini kapayarak sanki düş görüyormuş gibi mırıldandı:

— Aşka boyuneğme... hayatın yasası...

Birden ürperdi, görünmeyen bir eşyaya sarılmak ister gibi kollarını havada salladı ve ürkmüş bakışlarını yüzüme dikerek sordu:

— Ne var? Yoruldum, özür dilerim!...

Gözlerini kapadı, sanki büyük bir acı duyuyormuş gibi dişlerini kuvvetle sıktı, alt dudağı sarktı, üst dudağı yukarı kalktı ve bıyığının mavimsi kılları dikildi.

Bu adama gizli bir düşmanlık besleyerek ve içtenliğinden hafif bir kuşku duyarak yanından ayrıldım.

Bir kaç gün sonra, tanıdığım sarhoş ve bekar bir adam olan bir doçente sabah erkenden ekmeğini götürürken, Klopski'yi yine gördüm... Geceleyin uyumamışı andırıyordu; yüzü toprak rengi almıştı, gözleri kırmızı ve şiş şişti ve bende sarhoşmuş izlenimi uyandırdı. Ağlayacak derecede sarhoş olan doçent, elinde bir gitarla, karmakarışık mobilyaların, bira şişelerinin ve dört bir yana atılmış elbiselerin ortasında yere oturmuştu. Salınıyor, bir yandan da:

— Merhamet... diye mırıldanıyordu.

Klopski sert bir sesle bağıırıyordu:

— Yok merhamet! Ya aşktan mahvolacağız ya da aşk uğruna verdiğimiz bu kavgada ezilip gideceğiz: her iki yol da bizi mahvolmaya götürür...

Beni omuzumdan yakalayarak ve odaya girmeye zorlayarak doçente sordu:

— Ne istediğini sor ona! Sor bakalım, başkalarını sevmeye ihtiyacı var mıymış?

Diğeri bana ağlamaklı gözlerle baktı ve güldü.

— O bizim fırıncı. Bortum var ona.

Sendeledi, elini cebine soktu, bir anahtar çıkarıp bana uzattı:

— İşte, al hepsini.

Ama Tolstoycu anahtarı kaptı, eliyle bana işaret ederek:

— Çek git şimdi, paranı sonra öder, dedi.

Ve getirdiğim ekmekleri, divanım bir köşesine fırlattı.

Beni tanımamıştı, buna memnun olmuştum. Giderken hafızamda aşktan mahvolmak üstüne söylediklerini ve yüreğimde ona karşı bir tiksinti duygusunu da beraberimde götürüyordum.

Kısa bir süre sonra, evlerinde yatıp kalktığı kızların ikisine birden aynı gün ilanı aşk ettiğini öğrendim. Kızlar sevinçle birbirlerine bunu duyurunca neşeleri birden ortak aşıklarına karşı bir öfkeye dönüşüvermiş; kapıcıya, bu aşk vaizini hemen evden çekip gitmeye davet etmesini buyurmuşlar.

Adam bir daha kentte de görülmedi.

Aşk ve acımanın insan hayatındaki önemi korkunç ve karmaşık bir sorun olarak çok erken yaşta, önce ruhumda belirsiz ama keskin bir uyuşmazlık biçiminde ortaya çıkmış daha sonra anlamları çok açık sözcüklerin kalıbını almıştı:

— Aşkın rolü nedir?

Bütün okuduklarım, hristiyanlık, hümanizma düşünceleriyle, acıma çığhklarıyla doluydu; o zamanlar tanıdıklarım arasında en iyi olanlar bu konulardan ateşle söz ederlerdi.

Yalnız gözle izlediğim hemen hiç bir şeyin insan-

lara karşı bir acımayla uzak yakın bir ilişkisi yoktu. Hayat karşımda, değersiz eşyaları ele geçirmek için yapılan sürekli ve namussuzca bir kavga gibi, sonsuz bir düşmanlık ve gaddarlık gibi uzanıyordu. Ben, yalnızca kitaplara ihtiyaç duyuyordum, diğer nesnelerin benim gözümde hiç bir değeri yoktu.

Bütün bu arabacıların, kapıcıların, işçilerin, memurların, tüccarların ne benim ne de sevdiğim gibi yaşamadıklarını, aynı şeyi istemediklerini ve aynı yolu izlemediklerini anlamak için sokağa çıkıp, eşikte bir saat kadar oturmak yeterliydi. Tam tersine, beğendiklerim ve kendilerine inanç beslediklerim, bana katlanılmayacak kadar saçma ve sıkıcı gelen bu hayatta kötü ve yapmacık bir karınca çalışkanlığıyla kendilerine bir yuva kurmaya çalışan insanların çoğunluğu arasında yalnız yabancı ve gereksiz gibi görünüyorlardı. Ve sık sık insanların sadece sözde iyiliksever ve merhametli olduklarını, iş uygulamaya geldiğinde farkına bile varmadan çoğunluğun yolundan gittiklerini görüyordum.

Bütün bunlar bana dayanılmayacak kadar acı geliyordu.

Bir gün, su toplamasından her yanı şişmiş, sarı tenli bir adam olan veteriner Lavrov bana boğulurcasına :

— İnsanların gözünü yıldıracağına kadar sertliği arttırmak gerek, şu lanet sonbahardan nefret eder gibi sertlikten nefret edeceklerine kadar...

Erken gelen sonbahar, yağmurlu, soğuk, hastalık ve intiharlar yönünden zengindi. Su toplamasından boğulmayı beklememek için Lavrov da potasyum siyanürle kendini zehirledi.

— Hayvanları iyileştiriyordu, kendi de bir hayvan gibi geberdi.

Veterinerin cenazesinde, ev sahibi terzi Mednikov böyle diyordu. Zayıf, ufak tefek, ham sofı ve Meryem Ana'nın bütün ilahilerini ezbere bilen bir adamdı. Biri yedi yaşında bir kız, diğeri onbir yaşında bir ortaokul öğrencisi olan oğlunu üç kollu bir kamçıyla kırbaclar ve karısını da baldırlarına bambu kamışıyla vurarak döverdi.

— Sulh yargıcı bu usulü sözüml ona bir Çinli-den öğrenmişim diye beni mahkum etti; oysa ben afişlerin ve resimlerin dışında hayatımda bir tek Çinliye rastlamadım, diye yakınırđı.

Donuk yüzlü, kısa bacaklı, «Dunka'nın Kocası» adını taktıkları işçilerinden biri patronundan şöyle söz ederdi :

— Yumuşak ve dindar insanlardan korkacak-sın asıl. Sert insanın nasıl olduğunu görürsün ve kaçıp saklanmaya fırsat bulursun, oysa yumuşak insan otların arasından kayan hain bir yılan gibi sana sokulur ve birden ruhunun en açık yerinden seni ısırır. Korkarım ben yumuşak insanlardan...

«Dunka'nın Kocası»nın bu sözlerinde gerçek payı vardı; uysal, kurnaz ve laf taşıyıcısı bu adamı Mednikov çok severdi.

Bazen bu yumuşak insanlar hayatın taştan kalbini kemirici yosunlar gibi yumuşatıyor, daha bitek ve elverişli bir hale koyuyor gibi gelirdi bana. Ama çoğunlukla bu adamların kötüye olan eğilimlerini, sürekli kararsızlık ve döneklık içinde oluşlarını, ruhlarının esnekliğini ve sivrisinekler gibi sürekli yakındıklarını görünce kendimi atsineği sürüsünün saldırısına uğramış ayağı bağı bir at gibi hissediyordum.

Polisin evinden dönerken işte bunları düşünüyordum.

Rüzgar inliyor ve sokak lambalarının ışıkları titriyordu ama sanki yeryüzüne toz gibi ince bir ekim yağmuru serpen gök titriyor sanılabılırdi. İliklerine kadar ıslanmış bir sokak kızı koluna girdiği sarhoş bir adamı sokak boyunca ite kaka sürüklüyordu; adam homurdanıyor ve hıçkırıyordu. Kadın boğuk ve yorgun bir sesle:

— Senin yazgın bu, dedi.

«İşte, diye düşündüm ben de, beni de birisi sürüklüyor, kötü yerlere doğru itiyor ve karşıma hep çirkin, hüznünlü şeyler ve garip insanlar çıkarıyor. Bütün bunlardan bıkip usandım.»

Belki bu düşünce aynen bu sözcüklerle ifade edilmemişti ama ilk defa ruhumun yorulduğunu, insanın yüreğini kemiren küflenmeyi hissettiğim o hüznünlü akşam beynimden fırlayan düşünce buydu. O andan sonra ruhumun gittikçe daha çok hastalandığını hissettim, kendimi, bir başkası gibi soğukça, yabancı ve düşmanca gözlerle seyretmeye koyuldum.

Hemen her insanda, yalnız sözle uygulama arasında değil, duygular arasında da bir takım çelişkilerin düzensiz ve karmaşık bir biçimde yaşadıklarının farkına vardım; özellikle duyguların kaprisli oyunları bana çok ağır geliyordu. Ve işin kötüsü, bu oyunun kendi içimde de sürdüğünün farkındaydım. Herşey beni kendine çekiyordu: kadınlar, kitaplar, işçiler, neşeli öğrenciler... Ama hiç bir şeye zamanamda varamıyor, ne biriyle ne de diğerleriyle yaşıyor ve tanımadığım, güçlü bir elin görünmeyen bir kamçıyla indirdiği darbelerin altında topaç gibi dönüp duruyordum.

Yakov Şapoşnikov'un hastanede olduğunu öğrenince, onu görmeye gittim; ama hastanede, çarpık bacaklı, gözlüklü ve altından kızarmış gibi kıpkırmı-

zı kulaklarının çıktığı bir başörtüsü takmış şişman bir kadın bana kuruca:

— Gömüldü, dedi.

Gideceğim yerde, karşısında sessizce dikildiğimi görünce, öfkeleni ve:

— Daha başka ne istiyorsunuz? diye bağırdı.

Ben de öfkeleni.

— Siz bir salaksınız! dedim.

— Nikola, at şunu dışarı!

Nikola denilen adam, elinde bir paçavrayla bakır telleri ovuyordu; önce bir homurdandı sonra bakır telleri sırtıma indirdi. Ben de onu birden kucaklayıp sokağa çıkardım ve hastanenin giriş kapısı önündeki su birikintisinin içine bıraktım. Bunu sü-kunetle karşıladı, birkaç dakika kadar hiç kımıldamadan sessizce durup, şaşkın gözleriyle beni süzdü. Sonra ayağa kalkarken:

— Köpek soyu seni! diye söylendi.

Derjavin parkına yollandım, şairin anıtının dibinde bir sıraya oturdum. İçimden kötü, arsızca bir iş yaparak, bir sürü insanın üstüme çullanmasını sağlayıp onları iyice dövme fırsatını yaratmak arzusunu geçiyordu. Ama bir bayram günü olmasına rağmen park ıssızdı, etrafta tek bir canlı görünmüyordu. Yalnız rüzgar kuru yaprakları sürükleyerek ve sokak lambasına yapıştırılmış yırtık bir afişi hışırdatarak esiyordu.

Soğuk, açık mavi bir akşam parkın üstünde yoğunlaşıyordu; büyük bronz anıt karşımda yükseliyordu; onu seyrediyor ve düşünüyordum: dünyada Yakov adında yalnız bir adam vardı, bu Yakov ruhunun bütün gücüyle Tanrıya saldırırdı ve herhangi biri gibi ölüverdi. Bu işte can sıkıcı, ağır bir yön vardı.

— Nikola'ya gelince, o da alığın tekiymiş; benimle döğüşmeli, polisi çağırmalı, karakola götürmeliydi...

Rubstov'un evine yolandım; onu yuvasında, masanın önüne oturmuş, bir lambanın aydınlığında ceketini yamarken buldum.

— Yakov öldü.

İhtiyar adam hiç kuşkusuz haç çıkarmak için iğneyi tutan elini kaldırdı, ama iğne ipliğe geçirilmiş olduğundan bu işi beceremedi ve kısık sesle bir küfür salladı.

Sonra homurdanarak:

— Biz de, hepimiz öleceğiz, dedi, böyle aptalca bir alışkanlığımız var, evet dostum! Dün o öldü, burada bir kazancı vardı, onun da işini bitirdiler. Geçen pazar, jandarmalar... Onu benle Pletnev tanıştırmıştı. Akıllı bir kazancıydı o. Üniversitelilerle düşüp kalkardı. Üniversitelilerin ayaklandıklarını söylüyorlar, sen de duydun mu, doğru mu? Şu ceketimi sen dikiver, benim gözlerim görmüyor...

Paçavra haline gelmiş ceketini ve iplik geçirilmiş iğneyi bana verdi; ellerini sırtında kenetledi, öksürerek ve homurdanarak odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı:

— Kah burada kah şurada küçük bir ışık yanıyor ama şeytan hemen bunun üstüne üflüyor ve yenden koyu bir sıkıntı başlıyor! Burası bahtsız bir kent. Henüz vapurlar seferdeyken uzaklaşacağım buradan.

Durdu ve başını kaşıyarak sordu:

— Ama nereye gideceğimi kestiremiyorum? Her yeri görüp gezdim, ve yalnızca kendimi yıpratım. Evet, böyle.

Yere tükürüp, devam etti:

— Ne köpekçesine hayat! Yaşadım ama ne ruhuma ne de vücuduma tek bir şey kazandıramadım...

Sustu ve sanki bir şey dinliyormuş gibi, odanın bir köşesinde kapının önünde kımultısız durdu, sonra kararlı adımlarla bana yaklaşıp masanın kenarına oturdu.

— Sevgili Aleksey, bana kalırsa Yakov koca yüreğini Tanrı'ya karşı çıkmak için boş yere yıprattı. Ne Tanrı ne de Çar inkar edilmekle daha iyi olmazlar; asıl gerekli olan insanların kendilerine öfkelenmesi ve alçakça hayatlarına karşı çıkmalarıdır. İşte bu! İyice kocadım, artık benim için çok geç, yakımda bütünüyle kör olacağım! Ne büyük talihsizlik dostum! Bitirdin mi? Teşekkür ederim... Gel meyhaneye gidip birer çay içelim...

Yolda ikide bir ayağı takılarak ve omuzuma tutunarak homurdanıp duruyordu.

— Sana söylediklerimi hatırla: insanlar bir gün sabırlarını tüketecekler ve öfkeye kapılacaklar, her şeyi kırıp dökecekler, param parça edecekler. Sonunda sabırları tükenecek...

Yolda, kapısını Alafuzov'un işçilerinin savunduğu genelevin gemiciler tarafından sarıldığını görünce durduk ve meyhaneye gitmek kısmet olmadı.

— Her bayram burada dögüş çıkar, dedi Rubtsov olup biteni onaylar gibi; gözlüklerini çıkardı ve evin savunucuları arasında arkadaşlarını tanıyınca hemen dögüşe katıldı. Kışkırtıyor, yüreklendiriyordu arkadaşlarını:

— Haydi dayan fabrika! Ezin şu kurbağaları! Yakalayın şu balıkları! Haydi!

Akıllı ihtiyarın gemicilerin ortasında bir yandan savrulan yumruklardan sakınarak bir yandan da omuz darbeleriyle onları yuvarlayarak heyecan ve

ustalıkla kendine yol açmaya uğraşmasını seyretmek tuhaf ve eğlenceliydi. Kötü bir niyet beslemeden, kinsiz, neşeyle, fazla gelen güçlerini harcamak için döğüşüyorlardı. Çamur ayakların altında şırıldıyordu:

— Vur dazlak generale!

İki gemici dama tırmanmış, orada bir ağızdan oynak bir hava tutturmuşlardı:

*Biz ne hırsız, ne haydutuz, ne de serseri
Biz balıkçıyız ve gemici!*

Bir polis düdük çalıyordu, bakır düğmeleri karanlıkta pırıldıyordu. çamur ayakların altında şırıldıyordu, damın tepesinden şarkı yankılanıyordu:

*Kuru kıyılara atarız ağıımızı
Tüccarların evlerine, depolara, ambarlara,*

— Dur, yere düşmüş bir adama vurulmaz!

— Büyükbaba çeneni sağlam tut!

Sonra Rubstov, ben ve bizden mi düşmandan mı olduğunu çıkaramadığım beş altı kişi daha karakola götürüldük. Ve oynak havayla birlikte sonbahar gecesinin sessizleşen karanlığı bize eşlik ediyordu:

Hola, kırk turna yakaladık!

Gocuk dikilecek kırk turna!

— Şu Volgalılar da amma mert insanlar oluyor! dedi Rubtsov hayranlıkla.

İkide bir burnunu çekiyor ve tükürtüyordu. Bir ara kulağına fısıldadı:

— Sen kaç! Uygun anı kolla ve kaç! Karakola geleceğin de ne olacak?

Dar bir sokağa aniden atıldım, peşimden de uzun boylu bir gemici. Bir tahtaperdeyi aştık, sonra bir diğerini ve o geceden sonra kibar ve akıllı Nikita Rubtsov'u bir daha göremedim.

Etrafımı bir boşluk alıyordu. Öğrenci ayaklanmaları patlak veriyordu; bu hareketlerin anlamları benim için açık değildi ve nedenlerini sezemiyordum. Bunlar da yalnızca neşeli bir kargaşanın varlığını hissediyor, altında yatan acıklı durumu farkedemiyordum ve Üniversitede öğrenim görmek mutluluğunu ele geçirmek için gerekirse işkence lere bile katlanılabileceğini düşünüyordum.

Bana :

— Git, öğrenimini gör, ama bunu karşılık her pazar Nikola alanında sopa yiyeceksin, diye teklif etseler, bu şartı hiç kuşkusuz kabul ederim.

Semenov'un simitçi dükkanına gittiğimde, işçilerin üniversite önüne gidip öğrencileri dövmeye hazırlandıklarını öğrendim.

— Elimizdeki tartı ağırlıklarını kafalarına indireceğiz, diyorlardı kötücül bir neşeyle.

Onlarla tartışmaya ve sövüp saymaya başladım ama birden korkuyla diyebileceğim bir duyguyla öğrencileri savunmak için ne arzum ne de sözüm olmadığını farkettim.

Yüreğimde yatışmaz, öldürücü bir kederle, sakat bir insan gibi bodrumdan çıktığımı hatırlıyorum.

Geceleyin. Kaban nehri kıyısına oturdum; bir yandan karanlık suya taş fırlatıyor bir yandan da hiç durmadan tekrarladığım şu dört sözcüğe bir karşılık bulmak için düşünüyordum :

— Şimdi ne yapacağım ben?

Sıkıntıdan keman öğrenmeye başladım; geceleri, bekçinin ve farelerin rahatını kaçırarak müzik aletimi gıcırdatmaya başladım. Müziği seviyordum ve heyecanla çalışıyordum. Ama bir ders sırasında, tiyatrodaki kemancı olan öğretmenim benim kısa bir süre için dışarı çıkmamı fırsat bilip kasanın çekme-cesini açmış, içeri girdiğimde onu ceplerine para doldurur buldum. Eşikte belirlediğimi görünce boy-nunu uzattı, traşlı ve donuk yüzünü bana doğru döndürdü, kısık bir sesle:

— Bana on ruble veriniz, dedi.

Ona parayı verdim ama keman öğrenimini bıraktım.

Aralıkta kendimi öldürmeye karar verdim. «Makar'ın hayatında bir olay» adlı hikayemde bu kararın nedenlerini anlatmaya çalıştım, ama başaramadım: hikâye beceriksiz, zevksiz ve iç gerçekten yoksun bir şey oldu. Bana kalırsa bu gerçekten yoksun olmayı da hikayenin aranılan özelliklerinden biri saymak gerekir. Olaylar doğrudur ama onları ortaya çıkaran sanki ben değil, bir başkasıdır. Hikayenin sanat değerini bir yana bırakırsak, onda hoşuma giden bir yön bulurum: o hikayede kendi kendimi aşmışım gibi gelir bana.

Çarşıdan dört mermili bir tabanca satın aldım ve kalbime isabet edeceğini hesaplayarak göğsüme dayayıp ateş ettim. Ama ancak ciğerlerimden birinde bir delik açabildim ve bir ay sonra, aptallığımın büyüklüğüne inanarak, korkunç bir utanç içinde

fırında çalışmaya döndüm. Ama bu çalışmam uzun sürmedi.

Mart ayının sonunda, bir akşam dükkandan döndüğümde, satıcı kızın odasında Ukraynalı'yla karşılaştım. Pencerenin kenarında bir sandalyeye oturmuş dalgın bir edayla koca sigarasım tütürüyor, sigara dumanlarını gözleriyle izliyordu.

— Boş musunuz? diye sordu daha bir merhaba bile demeden.

— Yirmibeş dakika boş zamanım var.

— Oturun. Konuşalım.

Her zamanki gibi «şeytan derisi»nden bir kazak giymişti; açık sarı saçları geniş göğsünün üstüne yayılıyor, kısa ve sert saçları, çıkık alnını bir fırça gibi çevreliyordu; keskin bir zift kokusu yayan ağır köylü çizmeleri giymişti.

— Eh, söyleyin bakalım, dedi ağır ağır ve sakin bir sesle, benimle gelmek ister misiniz? Volga üstünde, burdan kırk fersah kadar ötede bir köyde. Krasnovidovo köyünde otururum. Orada bir dükkanım var, siz bana alış veriş işlerinde yardım edeceksiniz; bu sizin pek zamanınızı almaz; güzel kitaplarım da vardır, öğreniminize yardımım dokunur. Kabul mü?

— Evet.

— Cuma günü, sabah saat altıda Kurbatov iskelesinde bulunun; orada Krasnovidovo yelkenlisinin, sahibi Vasili Pankov'u sorun. Zaten ben de orada olacağım, sizi götürürüm. Allahaismarladık.

Ayağa kalktı, geniş elini bana uzattı, diğer eliyle de yeleşinin cebinden ağır bir gümüş saat çıkardı.

— İşimizi on dakikada bitirdik. Ah evet, benim adım Romas. İşte bu kadar.

Dev yapılı ağır vücudunu kolaylıkla taşıyarak, emin adımlarla, arkasına bir defa olsun bakmadan yürüdü gitti.

İki gün sonra Krasnovidovo yolundaydım.

Volga'da buzların çözülüşü başlamıştı; Volga'nın bulanık suları üstünde delikli kurşunî renkli buz parçaları salınıyordu; gemiye çarpınca, önce omurgalarına sürünüyor, çıtırdıyor sonra parça parça olup dağılıyorlardı. Yukarıdan esen rüzgar, dalgaları iskeleyle kadar savuruyordu; güneş göz kamaştırırcasına pırıldıyor, buz parçalarının saydam maviliği içinde parlak bir beyazlıkla yansıyor. Torbalarla, çuvalarla, sandıklarla yüklü taka, yelken açmış ilerliyordu. Dümende, göğsü renkli kordonlarla süslü koyun derisinden bir ceket giymiş genç köylü Pankov vardı. Sessiz hali, durgun yüzü ve soğuk bakışlarıyla Pankov hiç de kırdı yaşayan bir insanı andırmıyordu. Baş taraftaysa, Pankov'un yardımcısı Kukuşkin ayaklarını genişçe açmış, elinde bir kancayla duruyordu. Sırtında bir iple ortasından sıkılmış yırtık pırtık bir hurka, başında ezilmiş bir şapkası olan, ufak tefek hafifçe alık bir köylüydü. Yüzü morluklar ve sıyrıklar içindeydi. Uzun kancasıyla horgörülü küfürler savurarak buzları takanın gövdesinden uzaklaştırıyordu:

— Çekil git! Nereye böyle?

Yelkenle korunaklı bir yerde, sandıkların birinin üstüne Romas'la birlikte oturduk. Kulağıma hafif bir sesle fısıldadı:

— Köylüler beni sevmezler, özellikle zenginleri. Aynı düşmanlara sizin de katlanmanız gerekeceğini sanırım.

Kukuşkin kancasını küpeştenin üstüne, ayak-

larının altına yerleştirdi. Ve yaralı bereli yüzünü bize döndürerek hayranlık okunan bir sesle :

— Özellikle papaz, seni hiç sevmiyor, dedi.

— Gerçekten doğru, diye onayladı Pankov.

— Seni bir türlü yutamıyor, o çöpür köpek...

— Ama benim yine de epey dostum vardır, diye benle konuşmasını sürdürdü Ukraynalı'nın sesi, elbette sizin de dostlarınız olacak.

Hava soğuktu. Mart güneş i hiç ısıtmıyordu. Çıplak ağaçların gölgeli dalları kıyıda salınıyordu; şurada burada kayalık kıyının oyuklarında ve çalılıkların altında kadife parçaları gibi kar uzanıyordu. Bütün nehir buz parçalarıyla doluydu, sanki bir koyun sürüsüydü. Düş gördüm gibi geldi bir an bana. Kukuşkin piposunu doldururken felsefe yapıyordu :

— Kabul edelim ki sen papazın karısı değilsin, ama meslek olarak o bütün yaratıkları sevmek zorundadır. Kutsal kitaplarda yazdığı gibi...

— Seni kim bu hale koydu? diye sordu Romas gülümseyerek.

— Tanımadığım bir takım adamlar, hiç kuşkusuz bıçkın takımından olacaklar, diye karşılık verdi Kukuşkin umursamaz bir edayla. Sonra kibirle ekledi :

— Asıl bir defasında topçular bana bir dayak atmışlardı ki... İşte dayak diye ben ona derim işte. Nasıl kendime geldiğimi bile hatırlamıyorum.

— Peki neden sopa yedin?

— Dünkünü mü soruyorsun, yoksa topçuların attığı dayığı mı?

— Dünkünü, dünkünü...

— Neden dövüştüğümüzü bilebilir miyim ben? Bizim insanlar teke gibidir: en küçük bir şey için

insanın üstüne atılırlar. Dövüşmek onlar için kaçınılmaz bir zorunluluk...

— Sanırım, dedi Romas, başma ne geliyorsa dilinden geliyor senin. Hiç düşünmeden, lafın nereye gittiğine bakmadan konuşuyorsun.

— Bak bu doğru olabilir. Ben yaratılıştan meraklı bir adamım, durmadan soru sormak isterim ben. Yeni bir şey öğrenmek benim için büyük bir zevktir.

Yelkenlinin burnu şiddetle bir buz parçasına çarptı, omurgalarından uğursuz bir sürtünme sesi yükseldi. Kukuşkin salınarak kancasını yerden aldı. Pankov azarlar gibi ona :

— İşine dikkat etsene Stepan, dedi.

— Sen de beni lafa tutma, diye homurdandı Kukuşkin buzları kancasıyla geminin gövdesinden uzaklaştırarak. Hem işimi hem gevezeliği bir arada yürütemiyorum...

Onlar aralarında öfkesizce tutuşurken Romas yine kulağına eğilerek :

— Burada, dedi, topraklar Ukrayna'daki kadar bereketli değil ama bura insanları oradakilerden daha iyi. Çok yetenekli insanlar bunlar...

Onu dikkatlice dinliyor ve inanıyordum da. Durgunluğu, düzgün, sade ve ağır ağır konuşması hoşuma gidiyordu. Bu adamın bir çok şey bildiği ve insanları kendine özgü değer anlayışıyla ölçtüğü hissediliyordu. Özellikle kendimi neden öldürmeye kalktığımı sormadığına memnundum. Onun yerinde bir başkası olsaydı hiç kuşkusuz bunu çoktan öğrenmeye kalkardı ve bu sorulardan artık bana gına gelmişti. Zaten buna karşılık bulmak ta benim için gerçekten zordu. Neden kendimi öldürmeye kalktığımı ancak şeytan bilebilirdi! Ve mutlaka bu

Ukraynalı'ya alıkça ve upuzun bir karşılık verirdim bunu öğrenmeye kalksaydı. Ve üstelik bu olayı artık hiç hatırlamak istemiyordum. Volga üzerinde her şey o kadar iyi, o kadar özgür ve o kadar aydınlıktı ki!

Yelkenli yüksek kıyıları izleyerek yol alıyordu. Çayırarla dolu kumluk kıyıyı kaplayarak nehir sola doğru genişliyordu. Nehir sularının kıyıdaki çalılıkları ıslatarak ve sallayarak nasıl ilerledikleri gözle izlenebiliyordu; kaya yarıklarından ve dere yataklarından gürültüyle akan ilkbahar selleri bunlarla çarpışıyordu. Güneş gülümsüyordu, ve ışınlarının altında yuvalarını kurarken telaşlı telaşlı galklayan sarı gagalı kargaların tüyleri siyah bir çelik gibi parlıyordu. Sıcak, kuytu köşelerde, güneşin kendine çektiği parlak yeşil ince otlar topraktan yükseliyordu. Vücut üşüyordu ama tatlı bir sevinç ruhu dolduruyor ve berrak umutlar insan yüreğinde filizleniyordu. İlkbaharda yaşamak ne kadar hoştu!

Öğleye doğru Krasnovidovo'ya vardık. Sarp yamaçlı yüksek bir tepenin doruğunda mavi kuubeli bir kilise vardı; onun ardında çatılarının sarı tah-taları ve üstlerindeki saman örtüsü güneşte pıılda-yan sağlam ve güzel köy evleri sıralanmıştı. Güzel olduğu kadar sadeydiler! Daha önceleri gemiyle ge-çerken bu köyü hep hayranlıkla seyretmiştim.

Kukuşkin'in de yardımıyla yelkenliyi boşaltır-ken, güverteden bana torbaları uzatan Romas.

— Siz güçlü kuvvetliymişsiniz de! dedi.

Sonra yüzüme bakmadan ekledi:

— Göğsünüz ağrımıyor mu?

— Hayır.

Sorusunun inceliği bana dokundu; özellikle

köylülerin benim intihar girişimimden haberdar olmalarını istemezdim.

— Gücü çok, başkalarına bile güç satabilir, diye gevezelik ediyordu Kukuşkin. Hey delikanlı sen hangi yöredensin? Nijni - Novgorod'lu mu? Size «sucu» (1) derler.

Tepeden inen uzun boylu, zayıf ve çıplak ayaklı bir köylü, gümüş renkli binbir dereciğin pırıldadığı yumuşak ve killi yamaçta geniş adımlarla yürürken ikide bir kayıyor sendeliyordu. Kaba kumaştan bir gömlek ve bir pantolon giymişti. Havariler gibi kıvrıkcık bir sakalı kızıl, gür saçları başının üstünde bir yeleği andırıyordu. Kıyıya varınca yankılı ve ıslıklı bir sesle:

— Hoş geldiniz! dedi.

Etrafına bakındı, koça bir sırtık aldı yerden, sonra bir tane daha buldu. Uçlarını yelkenlinin gövdesine dayadı ve çevik bir hareketle gemiye atlayarak kumanda verdi:

— Sırıkların uçlarına ayaklarınızı dayayın ki, kaymasın! Fıçıları alın! Haydi oğlum sen de bana yardım et!

Bir ermiş tasviri kadar güzeldi ve çok güçlü olduğu da kolaylıkla anlaşılıyordu. Pembe yanaklı ve kocaman karga burunlu yüzünde ciddi edalı bir mavi göz pırıldıyordu.

— Nezle olacaksın İzot, dedi Romas.

— Ben mi? Yok canım, benim için tasalanma!

Bir gazyağı fıçısını kıyıya yuvarladık İzot bakışlarıyla beni süzerek sordu:

— Sen çitak mısın?

(1) O yöre halkının içkiyle aralarının pek iyi olmadığını ima ediyor.

— Onunla g re sene, diye teklif etti Kuku kin.
— Gene yüzünü  ar amba pazarına  evirtmi sin.

- Ne yapabilirdim ki onlara karşı?
- Kimlere karşı?
- İnsanın üstüne saldıranlara karşı...
- Ne adamsın be, dedi İzot içini çekerek.

Sonra Romas'a dönüp ekledi:

— Arabalar hemen gelecek. Sizin geldi inizi uzaktan gördüm. İyi yol alıyordunuz. Sen git şimdi ben burada gözcü kalırım.

Bu adamın Romas'a dostça bir ilgiyle davranışı, hatta Ukraynalı kendinden on ya  kadar büyük olmasına rağmen onu korumaya çalıştığı anlaşılıyordu.

Yarım saat kadar sonra temiz ve hoş bir odada, duvarlarından henüz zift ve  st p  kokularının silinmedi i bir köy evinin odasında oturuyordum. Çevik, canlı gözlü bir kadın yemek için sofrayı hazırlıyordu. Ukraynalı bir bavuldan kitaplar çıkarıyor ve bunları oca ın üstündeki bir rafa diziyordu.

— Odanız tavanarasında, dedi bana.

Tavanarası penceresinden, köyün bir kesimi ve evimizin karşısındaki vadinin dibinde, g r çalılıkların içinde kaybolmuş hamamların çatıları görünüyordu; vadinin karşı kıyısında bahçeler ve esmer tarlalar tatlı kıvrımlar halinde, ufuktaki ormanın mavi sınırına kadar ula ıyorlardı. Hamamlardan birinin çatısına maviler giymiş bir köylü ata biner gibi oturmuş, bir elinde bir balta tutuyor, diğer elini gözlerine siper etmiş, a a ılara, Volga'ya bakıyordu. Bir araba g cirdiyor, bir inek acı acı b   r yor, derecikler tatlı bir sesle  ı ılıyordu. Bir bahçe

kapısından aşağı karalar giymiş ihtiyar bir kadın çıktı ve eve dönerek yüksek bir sesle ilendi:

— Hcpiniz geberin!

İhtiyar kadının sesini duyunca, taşlarla ve çamurla bir dereciğin yolunu kesmekle meşgul iki küçük çocuk arkalarına bakmadan kaçmaya başladılar; o, yerden bir tahta parçası aldı, üstüne tükürdükten sonra derenin içine fırlattı. Sonra ayaklarındaki köylü çizmeleriyle çocukların eserini dar madağın etti ve nehre doğru inmeye başladı.

— Burada ne olacaktı benim hayatım?

Yemek için beni aşağı çağırdılar. Aşağıda İzot oturmuş, ayakları mörarmış uzun bacaklarını masanın altına uzatmış konuşuyordu ama benim geldiğimi görünce sustu.

— Sonra? diye sordu Romas, sıkkın bir sesle. Devam etsene.

— Hepsi bu, her şeyi söyledim sana. İşte onlar buna karar verdiler: «Yalnız başına bu işin altından kalkılacak.» Sakın sen yanına bir tabanča ya da kalın bir sopa almadan dışarı çıkma. Barinov'un yanında her şeyden söz edilmez, onun da Kukuşkin gibi dili kadın dili gibidir, hiç boş durmaz. Sen balıklılığı seviyor musun dostum?

— Hayır.

Romas köylüleri, küçük meyvalık sahiplerini örgütlendirmenin ve onları aracılının elinden kurtarmanın gerekliliğinden söz etmeye başladı. İzot onu dikkatlice dinledi, sonra:

— Zenginler seni yaşatmazlar kolay kolay, dedi.

— Benim dediğim gibi çıkar bu iş.

İzot'a bakıyor ve Koronin'in ve Zlatovratski'nin

(1) hikayelerini hiç kuşkusuz böyle köylüleri gözlemleyerek yazdıklarını düşünüyordum.

İlk defa ciddi bir işe yanaşmayı başarmış mıydım yoksa ve gerçekten iş gören insanlarla mı çalışacaktım bundan böyle?

Yemekten sonra İzot Romas'a dönüp:

— Acele etme, hızlı gitmek hiç bir yarar sağlamaz, dedi. Yavaş yavaş ilerlemelisin.

O gittikten sonra Romas düşünceli bir sesle:

— Namuslu ve akıllı bir insandır İzot, dedi. Ama ne yazık ki öğrenimi az, ancak zorlukla okumasını becerebiliyor. Ama içinde öğrenmeye karşı büyük bir tutku var. Ona yardım etmelisiniz.

Akşama kadar bana dükkanındaki malların fiyatlarını öğretti.

— Köyün diğer iki bakkalından daha ucuza satıyorum ben, diyordu. Tabii bu onların hiç hoşuna gitmiyor. Bana kötülükler tasarlıyor, beni dövmeye kalkışıyorlar. Benim burada yaşamamın nedeni, burada ticaret yapmayı hoş ya da karlı bulmam değil. Başka nedenleri var. Burası sizin fırın türünden bir işletmedir.

Ona bunu tahmin ettiğimi söyledim.

— Evet, insanları bir parça aydınlatmak gerek, öyle değil mi?

Dükkan kapalıydı; biz içeride elimizde birer lambayla dolaşıyorduk; sokakta biri çamurların içine bata çıka yürüyor bazen dükkanın merdivenlerini de ağır ağır çıkıp iniyordu.

— Duyuyor musunuz? diye sordu. Dolaşıyor. Bu Migun'dur. Soyu soppu belirsiz, azgın hayvanın teki. Nasıl güzel bir kız cilve yapmayı severse bu da

(1) Devrim öncesi halkçı yazarlarımdan.

kötülük yapmayı sever. Onunla konuşurken dikkatli olun. Ne olursa olsun dikkati elden bırakmayın...

Sonra odada, piposunu yakıp, sırtını ocağa yaslayarak ve sakallarının arasından dumanlarını savurarak, gözleri yarı kapalı bir halde sade ve anlaşılır sözcüklere dolu anlatımıyla, uzun süreden beri gençlik yıllarımı nasıl boşuna harcadığımın farkında olduğundan söz etmeye başladı:

— Siz yetenekli, düşünceli ve niyetinin iyi olduğu açıkça belli olan bir gençsiniz. Sizin öğrenim görmeniz gerek ama öyle bir öğrenim ki kitapların ardında insanlar kaybolmamalı. Eski bir bilge doğru söylemiş: «Bütün bilimler insandan çıkar.» İnsanlar acıyla ve zorla öğrenirler ama böyle bilgiler daha derine yereder.

Her şeyden önce köylüleri uyandırmak ve aydınlatmak gereğinden söz ederken bana yabancı olmayan gerçekleri açığa vuruyordu. Ama onun bu bildik sözlerinde bile, daha derin ve benim için yeni bir anlamın farkına varıyordum.

— Sizin orada öğrenciler halk sevgisinden çok söz ederler; ben onlara şunu söyleyeceğim: Halk sevilmez. Halk sevgisi boş bir laftan başka bir şey değildir.

Bana delici bakışlarıyla bakarak sakalının arasından gülümsedi; sözlerini ateşli ateşli sürdürerek odada bir aşağı bir yukarı gidip gelmeye başladı.

— Sevmek demek kabul etmek, yumuşak davranmak, farkına varmamak, bağışlamak demektir. Bir kadına da böyle davranılır. Ama halkın cehaleti görmemezlikten gelinebilir mi, mantığının yanlışları kabul edilebilir mi, aşağılık alışkanlıklarına hoş görüyle davranılabilir mi, gaddarlığı bağışlanabilir mi? Hayır değil mi?

— Hayır.

— Görüyorsunuz. Sizin orada, hep Nekrasov'u (1) okuyup, onun şiirlerini söylerler. Ama Nekrasov'la iş nereye kadar gider, kimbilir. Köylünün kafasına aslında kötü olmadığı, hayatının ağır olduğu ve onu daha iyi ve rahat hale koymak için hiç bir şey bilmediği düşüncesini sokmak gerekir. Bir hayvan bile senden daha akıllıca kendine bakmakta ve kendini daha iyi savunmaktadır. Her şeyin özü sensin. Soylular da, rahipler de, bilgeler, çarlar da hep eski köylülerdir. Görüyor musun? Anladın mı? O halde bir daha sırtın yere gelmeyecek şekilde yaşamayı öğren, diyeceksin.

Mutfağa geçerken, hizmetçi kadına semaveri yakmasını buyurdu, sonra bana hemen hepsi bilimsel olan kitaplarını gösterdi: Buckle, Locke, Lubbock, Taylor, Mille, Spencer, Darwin ve Rus yazarlarından da Gonçarov, Pissarev, Dobrolubov, Çernişeski, Puşkin, Nekrasov.

Kitapları, sanki kedi yavrularıymış gibi koca eliyle okşuyor, sevgiyle ve şefkatle denilebilecek bir ifadeyle mırıldanıyordu:

— İyi kitaplar... Şu çok ender bulunur, sansür yaktırmıştı bunu. Bir Devletin ne olduğunu öğrenmek istiyorsanız bunu mutlaka okumalısınız.

Bana Hobbes'in *Leviathan*'ını uzattı.

— Bunun da konusu Devlettir ama daha kolay, daha eğlencelidir.

Eğlenceli dediği kitap Makyavel'in *Prens*'inden başka bir şey değildi.

Çaylaımızı içerken bana kısaca kendinden söz etti. Çernigov'lu bir demircinin oğluymuş, devrim-

(1) Rus halk şairi.

cilerle tanıştığında Kiev garında tren yağcılığı yapıyormuş; işçiler arasında kendi kendini yetiştirecek bir grup kurmuş, tutuklanmış, iki yıl kadar hapis-hanede kalmış, sonra on yıllıkna Yakut bölgesine sürülmüş.

— Önceleri Yakutlarla birlikte, onların kölelerinde kalıyordum. Buna dayanamayacağımı sandım. Orada şu lanet kış o kadar soğuk olur ki, insan, ruhunun donduğunu, beyninin buz tuttuğunu sanır, Zaten orada akla hiç ihtiyaç yoktur. Sonra şurada burada çok olmasa da bir kaç Rusun yaşadığının farkına vardım. Onların çok sıkılmamaları için durmadan oraya yenilerini sürüyorlardı. Bunlar iyi insanlardı. İçlerinden Vladimir Korolenko adlı bir üniversiteli vardı, duyduğuma göre şimdi o da dönmüş sürgünden. Onunla özellikle, çok iyi anlaşıyorduk. sonra birbirimizden ayrıldık. Birbirimize çok benziyorduk ama benzeşmek dostlukta bir işe yaramıyor. O ciddi, dayanıklı, bütün işler için yetenekli biriydi. Benim hoşuma gitmiyordu ama ikona boyamayı bile beceriyordu. Şimdi duyduğuma göre dergilerde çok iyi yazıları çıkıyormuş.

Uzun zaman, ta geceyarısına kadar, hiç kuşkusuz beni kendiyle aynı düzeye çıkarmak arzusuyla durmadan konuştu. Kimsenin yanında kendimi, onun yanında olduğu kadar rahat hissetmemiştim. İntihar girişiminden sonra kendime karşı olan saygım azalmıştı ve kendimi alçalmış, suçlu hissediyordum; yaşamaktan da utanıyordum. Romas hiç kuşkusuz bunu anlamıştı ve hayatının kapısını bana insanca, sadelikle açarak doğrulmamı sağlamaya çalışıyordu. Emin bir toprağa bastığımı hissediyordum ben de. Unutulmaz bir gün oldu o gün.

Pazar günü sabah ayininden sonra dükkanı aç-

ık ve hemen dükkanımızın önünde köylüler toplanmaya başladılar. İlk önce maymun gibi uzun kollu, dalgın bakışlı, kadın gibi güzel gözleri olan pıs ve saç baş dağınık Matyev Barinov boy gösterdi.

«Merhaba» dedikten sonra :

— Kentte ne var ne yok bakalım? diye sordu, ama karşılığını beklemeden Kukuşkin'e seslenerek :

— Stepan, senin kediler yine bir horoz yemiş!

Ve sonra hemen, Kazan valisinin bütün Tatarları Kafkas'a ve Türkistan'a sürme izni almak için Petersburg'a Çar'la görüşmeye gittiğini anlatmaya başladı. Ve valiye övgüler yağdırdı :

— Akıllı bir adam; işini biliyor.

— Bunları sen uydurmuşsundur, dedi Romas sakın bir sesle.

— Ben mi? Ne zaman?

— Ne bileyim ben.

— Neden senin insanlara güvenin bu kadar az? diye sitemkar bir edayla ve başını üzüntüyle sallayarak sordu Barinov. Ben Tatarlara acıyorum. Kafkasya'da yaşayabilmek için, insanın oraya alışık olması gerekir.

Sırtında, bir başkasından aldığı belli yırtık bir hırka olan zayıf ufak tefek bir başka köylü tedirgince sokuldu; esmer dudaklarını acılı bir gülümsemeyle büzen bir kasımayla kurşunî renkli yüzü değişiyordu; durmadan oynayan sol gözüünün üstünde bir bıçak yarasıyla ikiye ayrılmış sol kaşı titiriyordu.

Barinov alaylıca :

— Migun'a saygılarımı sunarım, dedi. Ne çaldın bu gece?

— Paranı, diye karşılık verdi Migun yankılı in-

ce bir sesle sonra Romas'ın karşısında şapkasını çıkardı.

Hem ev sahibimiz hem komşumuz Pankov avludan çıktı; sırtında bir ceket, ayağında lastikler vardı; boynuna küçük kırmızı bir mendil bağlamış, göğsüne de bir dizgin kadar uzun bir gümüş zincir takmıştı. Migun'u kötü kötü süzdükten sonra:

— Eğer bir daha benim bostana adımını atarsan, senin bacaklarını sopayla kırarım şeytan herif seni!

— İşte yine her zamanki konuşma başladı, dedi Migun sakın bir sesle, içini çekerek ekledi sonra:

— Dayak yemeden insan nasıl yaşayabilir?

Pankov'un kaba davranışlarına hedef olmaya devam edince, Migun bu defa:

— Hem ben yaşlı da sayılmam. Kırkaltı yaşımdayım.

— Ama geçen Yortu elliüçüne basmıştın, diye bağırdı Barinov. Elliüç yaşında olduğunu kendin söylemiştin. Neden şimdi yalanlar kırıyorsun?

Sakal ve sağlam yapılı bir ihtiyar olan Suslov (1) ve balıkçı İzot da geldi. İçerde on kişi kadar toplandı. Kapının önüne oturmuş, Ukraynalı piposunu tütürüyor ve basamaklara, kapının iki yanındaki sıralara oturmuş köylülerin konuşmalarını sessizce dinliyordu.

Hava soğuk ve nemliydi; kışın dondurduğu mavi göğün üstünde bulutlar hızlı hızlı akıyor, dere-lerde yıkanan ışık ve gölge lekeleri ve su birikintileri ya kızgın pırıltılarıyla insanın gözünü alıyor ya da kadife yumşaklığıyla bakışlarını okşuyordu.

(1) Bu köylülerin adlarını karıştırabileceğini, pek iyi hatırlamadığını belirtiyor Gorki.

Pazar elbiselerini giymiş genç kızlar Volga'ya inen yollarda oynaya oynaya yürüyorlardı; su birikintilerinin üstünden atlarken eteklerini kaldırıyorlar, ağır çizmeleri görüntüyordu. Omuzlarında uzun balık ol-taları çocuklar koşuyorlardı; ağırbaşlı köylüler ge-çerken, dükkanın önündeki gruba yan bir bakış fır-latıyor ve sessizce ya kasketlerini ya da fötr şap-kalarını çıkararak onları selamlıyorlardı.

Migun ve Kukuşkin bir parça karmaşık bir so-runu dostça çözümlemeye uğraşıyorlardı: tüccar mı daha iyi döğüşürdü yoksa toprak ağası mı?

Kukuşkin tüccarın daha iyi döğüşüğünü iddia ediyor, Migun'sa ağaları savunuyordu ve ince, yan-kılı sesiyle Kukuşkin'in başıbozuk sözlerini bastı-nyordu:

— Fingerov'un babası Napolyon Bonapart'ın sakalını çekmiştir. Fingerov öyle bir adamdı ki iki kişiyi ensesinden tutup havaya kaldırır, sonra kafa kafaya bir tokuştururdu, işleri biterdi o an. Cañ-sız yere serilirlerdi.

— Haydi dediğin gibi olsun, diye kabullendi Ku-kuşkin. Sonra hemen ekledi:

— Ama unutma ki, tüccarlar ağalardan daha çok yemek yerler.

Merdivenin en üst basamağında oturmakta olan gösterişli Suslov yakınıyordu:

— Artık köylü toprağa bağlanamıyor. Beylik zamanında insanın işsiz güçsüz dolaşmasına izin verilmezdi. Herkesin bir işi vardı...

— Toprak köleliğinin yeniden kurulması için bir dilekçe ver öyleyse, dedi İzot.

Romas ona „sessizce baktı ve merdivenin basa-mağına vurarak piposunu boşaltmaya koyuldu.

Kendi kendime ne zaman konuşacağımı soruyor-

dum, Köylülerin çoğu saçma sözlerini dinlerken Romas'ın onlara ne söyleyebileceğini kestirmeye uğraşıyordum. Konuşmaya karışmak için bir sürü uygun fırsatı kaçırdığını sanıyordum. Ama büyük bir umursamazlık içinde susuyor, bir put gibi kımıldasız durarak rüzgarın yüzeyini karıştırdığı su birikintilerini ve sürükleyip kurşuni bir yığın halinde topladığı bulutları seyrediyordu. Nehirde bir vapurun düdüğü sesi duyuluyor, kızların çıkırtkan şarkısı bize kadar ulaşıyor, bir yerde armonika çalınıyordu. Bir sarhoş hıçkırarak ve homurdanarak, kollarını sallayarak ve ayakları su birikintilerinin içine daldığında bacaklarını tuhaf bir şekilde bükerek yokuştan aşağı iniyordu. Köylüler gittikçe daha kısık bir sesle konuşmaya başlamışlardı, sözlerinde bir hüznü vardı ve ben de tatlı bir hüznü boğuluyordum; çünkü soğuk havada bir yağmur kokusu vardı ve kentin durmak bilmeyen uğultusunu, gürültülerinin çeşitliliğini, yoldaki insanların telaşlı davranışlarını, sözlerinin canlılığını ve insan beynini coşturan sözcüklerinin bolluğunu düşünüyordum.

Akşam, çay içerken, Ukraynalı'ya köylülerle ne zaman konuşacağımı sordum.

— Neden konuşacağım? diye sordu.

Beni büyük bir dikkatle dinledikten sonra :

— Ha, dedi, ben bunlara bu biçimde konuşsam, hele sokakta, hemen yine Yakut'a sürülürüm.

Piposunu doldurdu, yaktı, geniş bir duman bulutunun içinde kaldı bir süre ve sakin bir ses tonuyla hafızama bir daha silinmeyecek sözcüklerle, köylülerin ihtiyatlı ve kuşkulu insanlar olduklarını anlatmaya başladı. Kendinden, komşusundan, özellikle yabancılardan korkuyordu köylü. Özgürlüğüne kavuştuğu henüz otuz yıl bile olmamıştı. Bugün kırk

yaşında olan her köylü esir doğmuştu ve köleliğin ne olduğunu hatırlardı. Onun özgürlüğün ne olduğunu anlaması o kadar kolay değildir. Sadece bir akıl yürütüşüyle serbest olmak ve istediğini yapmak anlamına gelir özgürlük. Ama her yerde insanın gönlünce yaşamasını engelleyen yetkililer vardır. Köylüyü soyluların elinden Çar kurtardı, şimdi köylülerin efendisi Çardır. Peki nedir bu özgürlük denen şey? Bir gün gelecek Çar bunu açıklayacaktır. Bütün toprakların ve bütün zenginliklerin biricik sahibi olarak köylü Çar'a inanç oesler... Çar köylüyü soyluların elinden kurtarmıştır, tüccarların elinden de gemilerini, dükkânlarını alabilir. Köylü Çar taraflısıdır, başta bir çok beyin bulunması hoşuna gitmez, onca tek bir yöneten olması daha iyidir. Çar'ın kendine özgürlüğün ne olduğunu açıklayacağı günü bekler köylü. O zaman kim ne kapabilirse kapacak! Herkes o günün gelmesini istemekte ama bir yandan da o günden korkmakta ve harekete geçmeye hazır beklemektedir: bu evrensel paylaşma gününü kaçırmamak için kimseye güvenmemekte, tetikte durmaktadır. Köylü kendine bile güvenmez: çok şey ister, kapılacak çok şey vardır ama bu işi nasıl yapacaktır? Bütün herkes aynı amaçla dişlerini bilemektedir. Ve her yerde, köylülere hatta Çar'a bile düşman sayılamayacak kadar çok yetkili vardır. Ama yine de onlardan vazgeçemezler, çünkü onlar olmazsa herkes birbirine girer, boğazlaşır.

Öfkeli rüzgar bereketli bir ilkbahar yağmuruyla pencereleri ıslatıyordu. Kurşunî renkli bir sis sokağa yayılıyor ve ruhumda da her şey bulanıyor, sıkıntıya dönüşüyordu. Sakin ve kalın ses düşünce-
li bir edayla devam ediyordu:

Köylüyü iktidarı Çar'dan alması gerektiğine
yavaş yavaş inandıracağını; ona, halkın bütün yet-
kililerini, komiserini de, valisini de, çarını da kendi
içinden seçmesi gerektiğini anlatacağını.

— Hu iş en az yüzyl ister!

— Ya siz ne sanıyordunuz, yoksa Paskalya'ya
mı yetiştireceksiniz? diye ciddiyetle sordu Ukray-
nalı.

Akşam dışarı çıktı ve onbire doğru yakınlarda
bir yerde bir el silah patladı. Yağmurun altında ka-
ranlığın içine atıldım hemen ama daha iki adım at-
madan su birikintilerine basmamaya çalışarak te-
laşızca kapıya doğru yürüyen Roman'ın cüsseli si-
huetiyle karşılaştım.

— Ne oldu? Ben ateş ettim.

— Kime?

— Sopalarla üstüme saldıranlara. Onlara:
«Burakın geçeyim, yoksa ateş edeceğim» dedim. Din-
lemediler, ben de havaya ateş ettim. Nasılsa havaya
bir şey olacak değil ya!

Holde ayakta durmuş, soyunuyor, ıslanmış sa-
kalını sıkıyor ve bir at gibi soluyordu.

— Hay şeytan! çizmelerim delinmiş! Değiştir-
mek gerekecek. Siz tabanca temizlemesini bilir mi-
siniz? Rica edeceğim. Yoksa paslanacak... Onu gaz-
la yağlayın...

Onun sarsılmaz soğukkanlılığı, ela gözlerinin
değişmez durgun bakışları beni büyülüyordu adeta.

Odada, aynanın karşısında sakalını tararken
bana uyarıda bulundu:

— Köyde dolaşırken, özellikle bayramlarda çok
dikkatli olun; mutlaka sizi de dövmeye kalkacak-
lardır. Ama yanınıza sopa almayın, kavgacıları kış-
kırtır bu, sizin korktuğunuza hükmederler. Oysa

korkmaya gerek yoktur çünkü onların hepsi ödlektir...

Çok ilginç bir hayat sürdürmeye başladım, her geçen gün bana yeni ve önemli bir şey kazandırıyordu. Doğa bilimlerini yatışmak bilmez bir merakla okuyordum.

Romas beni eğitiyordu:

— Her şeyden önce bunu hem de çok iyi bilmek gerekli, diyordu; bu bilimin içine insan zekasının en güzeli yerleştirilmiş.

Haftada üç defa akşamları İzot geliyor ve ben ona okumayı öğretiyordum. Önce derslere karşı soğuk ve bir parça alaylı bir tutum takındı, ama bir kaç dersten sonra açıkça:

— Çok iyi açıklıyorsun her şeyi Sen öğretmen olmalıydın, aslanım, diye itiraf etti.

Ve birden bana bir teklifte bulundu:

— Sen güçlü bir çocuğa benzersin; sopa çekme yarışı yapalım seninle.

Mutfaktan bir sopa aldık, yere oturduk, ayaklarımızın tabanlarını birbirine dayadık ve ucundan tuttuğumuz sopayı çekerek birbirimizi kaldırmaya çabaladık.

Romas gülümseyerek bizi coşturmaya uğraşıyordu:

— Haydi!

Sonunda İzot beni kaldırdı ve sanırım bu olay onu bana daha çok bağladı.

— Bunun önemi yok, dayanıklı çocukmuşsun, dedi beni teselli etmek için. Ama avı sevmemene üzülüyorum, birlikte Volga'ya çıkardık. Geceleri Volga tam bir yeryüzü cennetidir.

Büyük bir çaba göstererek öğrenmeye çalışıyor ve bu işi de bayagi başarıyordu. Bazen ders sı-

rasında, herhangi bir şeye karşı şaşkınlığını, kendine özgü bir biçimde, o kadar hoş belli ederdi ki Birden ayağa fırlar, rafın üstündeki kitaplardan birini alır, zorlukla bir kaç satır okur, kaşlarını kaldırarak ve kızarak bana bakar, şaşkınlıkla:

— Hay şeytan okuyorum ben be! derdi.

Ve gözlerini kapatıp tekrarlardı:

Oğlunun mezarı başmda bir ana gibi
Hüzünlü ovanın üstünde bir çulluk iniyor..

— Gördün mü?

Bir çok defa kısık bir sesle çekine çekine sormuştu:

— Anlatsana bana dostum, nasıl oluyor bu? Bu işaretlere, bu çizgilere bakılıyor, onlar sıralanıp bir sözcük olup çıkıyorlar, hem de benim bildiğim, konuştuğum sözcükler! Nasıl oluyor da biliyorum ben bunu? Kimse söylemedi ki şimdiye kadar bana. Eğer bunlar resim olsaydı anlardım, ama burada yazılı olanlar sanki düşünceler. Bu nasıl oluyor?

Nasıl bir karşılık verebilirdim? Benim «Bilmiyorum» um onu üzerdi.

— Büyücü işi! diyordu içini çekerek ve sayfaları ışıktaki gözden geçirerek.

Onda hoş ve dokunaklı bir saflık, duru ve çocuğumsu bir yön vardı. Kitaplarda anlatılan o iyi köylü tipine gittikçe daha çok benzetmeye başlamıştım onu. Hemen bütün balıkçılar gibi şairdi, Volga'yı, sessiz geceleri, yalnızlığı, düş dünyasını seviyordu.

Yıldızlara bakar sorardı:

— Ukraynalı yıldızlarda da bizim gibi canlıların olabileceğini söylüyor, sen ne diyorsun, doğru

mu bu? Onlarla ilişki kurup, nasıl yaşadıklarını öğrenebilir miyiz? Hiç kuşkusuz bizden daha neşeli, daha iyidir yaşantıları...

Öksüz, bir karış toprağı olmayan, kendi başına buyruk, balıkçılıkla yaşantısını sürdüren bir adamdı; yine de hayatından memnundu. Ama köylüleri sevmiyordu ve bana sürekli olarak onlara karşı tetikte durmamı öğütüyordu.

— Onların o canayakınlıklarına sakın kapılma, yım deme, sinsi ve ikiyüzlü insanlardır, onlara inanma. Bugün böyle olur yüzüne gülerler, yarın bakmışsın bambaşka biri olup karşına çıkmışlar... Yalnız kendilerini düşünürler ve toplumun çıkarı onlar için kürek cezası gibidir.

Ruhu bu kadar yumuşak olan bir adamda şaşkınlıkla karşılanacak, olağanüstü bir öfkeyle köy ağalarından söz ederdi.

— Neden onlar diğerlerinden daha zengin? Çünkü daha akıllıdır da ondan. Ama alık herifler, sizin de aklınız varsa, köylülerin birlik içinde yaşarlarsa ancak bir güç olabileceklerini aklınıza sokun. Oysa onlar odun parçalar gibi köyü aralarında bölüşüyorlar. Onlar kendi kendilerinin düşmanı. Senin anlayacağın lanet insanlardır şu köylüler. Ukraynalı'nın da başının onlarla her derde girdiğini görüyorsun sen de.

Güzel ve yakışıklıydı; kadınların çok hoşuna gidiyordu. Hepsinin peşindeydiler.

— Evet bu yüzden şımardım ben, diye itiraf ediyordu, açık yüreklilikle. Kocalar için acı bir şey tabii bu; onların yerinde olsam, ben de üzülürdüm. Ama kadınlara da nasıl acımazsın? İnsanın canı sayılır kadın. Ne zevk duyuyor ne sevgi görüyorlar, bir at gibi çalışıyorlar sabahtan akşama kadar. Ko-

caların karılarını sevmeye zamanları yoktur, oysa ben özgür bir insanım. Kadınların çoğu daha evliliklerinin birinci yılında kocalarının yumruklarını tatmaya başlarlar. Evet, itiraf ederim ben onlarla gönül eğlendiriyorum. Onlardan tek dileğim oluyor: aranızda döğüşmeyin, ben hepinize yeterim. Bir-birinizi de kıskanmayın hepinize aynı derecede sevgi ve acıma besliyorum...

«Bir defasında az daha bir bayanla işi pişiriyorduk. Köye yaz tatilini geçirmeye gelmişti. Güzel, beyaz tenliydi tıpkı süt gibi, saçları da ipeği andırıyordu! Güzel mavi gözleri vardı. Ona balık satar-dım, arada bir süzerdim de.

Bir defasında :

— Niye bakıyorsun bana? diye sordu.

— Niye baktığım belli değil mi? diye karşılık verdim.

— Peki, dedi. Bu gece seni görmeye geleceğim. Bekle beni.

Dediğini yaptı. Geldi. Ama sivrisinekler onu ısıırıyordu; hem öyle bir ısıırıyorlardı ki o gece bir şey yapamadık. «Dayanamayacağım, dedi. Çok ısıırıyor bunlar.» ve neredeyse ağlayacaktı. Ertesi gün bir yargıç olan kocası geldi. İşte böyledir soylu kadınlar diye sözünü bitirdi hüznü ve sitemkâr bir edayla, sivrisinekler bile onların yaşamasını engelleyebilir.

İzot Kukuşkin'i durmadan överdi.

— Bu köylüye iyi bak, derdi; çok temiz bir kalbi vardır. Onu pek sevmezler, haksızlık bu. Evet bir parça gevezedir ama kimde kusur yok ki?

Toprağı olmayan Kukuşkin, gürbüz, kötücül, ufak tefek ama çok becerikli sürekli sarhoş bir tarım işçisiyle evlenmişti. Evini demirciye kiralamıştı ve

şimdi Pankov'un yanında çalışıyor, hamamda yatıyordu. Haberleri anlatmayı çok sever ve anlatacak haber bulamazsa, hep aynı konunun etrafında dönen hikâyeler uydururdu:

— Tinkov'un bekçisi rahip olmak için manastıra girmiş, duydum mu? Mesleği yüzünden köylü patklamaktan bıktığını söylüyormuş.

Ukraynalı ona ciddiyetle karşılık verirdi:

— İşte bütün yetkililer buradan bu şekilde kaçacaklar.

Dağınık sarı saçlarından saman ve ot parçalarını, tavuk tüylerini ayıklarken Kukuşkin düşünüyordu:

— Onların hepsi kaçmaz. Ama vicdanlı olanlar için yerinde kalmak epey acı olur, elbette. Görüyorum ki sen vicdana inanmıyorsun. Ama insanda vicdan olmazsa, çok akıllı da olsa yaşayamaz. Bak dinle sana olmuş bir hikâye anlatayım...

Bir toprak ağasının «dünyanın en akıllı» karısından söz etmeye başladı:

— O kadar kötü bir kadındı ki, vali bile, yetkisinin büyüklüğünü unutup onu görmeye geldi. Ona «Bayan, dedi, dikkatli hareket edin, korkunç kötülüğünüz Petersburg'da bile duyuldu.» O valiye içkiler ikram ettikten sonra, «Haydi şimdi rahat rahat gidin» dedi. Ben huyumu değiştiremem.» Ve aradan üç yıl bir kaç ay geçtikten sonra bütün köylülerini topladı ve onlara: Bütün topraklarımı alın, dedi, elveda, beni bağışlayın. Ben de gireceğim...

— Manastıra, diye homurdandı Ukraynalı.

Kukuşkin ona dikkatlice bakarak onayladı:

— Doğru. En yüce manastıra gitti. Sen de bunu biliyorsun demek?

— Hayır hiç duymadım.

— Peki nereden tanıyorsun onu?

— Ben seni tanıyorum.

Uydurukçu başını sallayarak mırıldandı:

— Ne güvensiz insansın!

Hikâyeleri hiç değişmezdi: kötü kahramanlar kötülük yapmaktan bıkarlar ortadan kaybolurlardı; bir daha onlardan hiç bir haber alınamazdı. Ama çoğunlukla Kukuşkin onları çöplüğe çöp atar gibi manastıra yollardı.

Ona olmadık zamanlarda bir takım tuhaf ve beklenmedik düşünceler doğardı; yüzü birden kasılır ve:

— Tatarları boş yere yenmişiz, derdi, onlar bizden daha iyi insanlar..

Oysa o sırada söz konusu bahçe sahiplerinin bir kooperatif kurmasıdır, Tatarlardan kimse söz etmemiştir.

Bir defasında da Romas Sibirya'dan ve orada oturan zengin köylülerden söz ederken Kukuşkin birden dalgın bir edayla fısıldadı:

— İki üç yıl sardalya avlanmaya ara verilse, bunlar öyle çoğalır ki deniz taşar, tufan olur. Çok yumurtlar bu balık...

Köy Kukuşkin'i adamdan saymazdı; hikâyeleri ve tuhaf düşünceleri köylüleri kızdırır, onların sövgülerinin ve alaylarının konusu olurdu ama yine de, sanki yalanlarının arasında gerçeği bulacaklarını umar gibi onu büyük bir dikkat ve ilgiyle dinlerlerdi.

— Ne söz değirmeni adam be! derdi ağırbaşlı adamlar.

Yalnız kibar Pankov ciddiyetle:

— Stepan anlaşılmaz bir insandır, derdi.

Kukuşkin çok becerikli bir işçiydi: fıçı yapma-

sını, fırın inşa etmesini, arıları iyileştirmesini bilirdi, kadınlara tavukçuluk öğretir, tahtayı ustaca işlerdi. Zevksizce ve yavaş çalışmasına rağmen her iş elinden gelirdi. Kedileri severdi ve hamamda yavrularıyla birlikte on kadar kediyi barındırıyordu. Onları kargalarla beslerdi. Kedileri kuş yemeye alıştırması zaten pek iyi olmayan adını iyice kötüye çıkarmıştı: kediler tavukları ve civcivleri de boğuyor, kadınlar gördükleri yerde Stepan'ın kedilerine «Tanrı yaratmıştır» demeden indiriyorlardı. Sık sık Kukuşkin'in hamamlarının yanından ev kadınlarının öfkeli çığlıkları duyulurdu ama o buna hiç aldırmazdı:

— Alık kadınlar! derdi. Kedi avcı bir hayvandır. Bu işe köpekten daha yatkındır. Ben onları avcılık üstüne yetiştireceğim; bunlardan yüzlerce yetiştirilebilir ve bunları satıp gelir sağlayabiliriz, alıklar!

Okumayı öğrenmiş ama sonradan unutmuştu ve şimdi yeniden öğrenmek için hiç bir çaba göstermiyordu. Yaratılıştan akıllı olduğundan Ukraynalı'nın anlattığı hikâyelerin özünü herkesten önce anlıyordu.

— Evet, evet derdi acı ilaç yutmuş bir çocuk gibi yüzünü buruşturarak: demek Korkunç İvan fakir halk için kötü bir insan değildi...

O, İzot ve Pankov akşamları bize geliyor ve Ukraynalı'nın evrenin yapısı, Devletlerin hayatı, halkların devrimci girişimleri hakkında anlattıklarını dinleyerek bazen geceyarısına kadar kalıyorlardı. Pankov'un en çok Fransız İhtilâli hoşuna gidiyordu.

— İşte bu tam bir hayat değişmesi, diyordu onaylayıcı bir ifadeyle.

İki yıl kadar önce boğazında kocaman bir guatr

bulunan, gözleri korkunç denecek kadar patlak ve çok zengin bir köylü olan babasından ayrılmış ve öksüz bir kız olan İzot'un yeğeniyle sevişerek evlenmişti; onu baskı altında tutuyordu ama kentli bir kadın gibi giydiriyordu. Babası, başkaldırdığı için oğlunu lanetlemişti ve onun yeni evinin önünden her geçişinde yere öfkeyle tükürüyordu. Pankov evini Romas'a kiralamış ve yanına bir de dükkân yaptırmıştı; köyün zenginleri buna karşı çıkmışlardı; şimdi bu yüzden ona kin besliyorlardı. Pankov onlara umursamazlıkla davranır, horgörülü bir eda, sert ve alaylı bir sesle konuşurdu onlarla. Köy hayatı onu sıkıyordu.

— Bir mesleğim olsaydı, kente yerleşirdim..

Düzenli ve her zaman temiz giyimliydi; ağır başlı ve onurluydu; ihtiyatı da hiç elden bırakmaz, yer şeyden kuşkulanırdı.

— Sen bu işi zevk için mi yoksa bir kâr bekle yerek mi yapıyorsun? diye soruyordu Romas'a.

— Sen ne düşünüyorsun bu konuda?

— Hayır, sen söyle!

— Sence hangisi daha iyi?

— Bilmiyorum? Peki sana göre?

Ukraynalı inatçıydı sonunda köylüyü bir karşılık vermeye zorlardı.

— Elbette mantıkla hareket etmek en iyisidir. Mantık dediğin de çıkarla birlikte olur her zaman, bir işte kâr varsa o iş sağlam demektir. Kalb insanı aldatan bir yol göstericidir. Eğer ben de kalbimin sesini dinleseydim başıma kim bilir ne felâketler gelirdi! Kendini ilgilendirmeyen işlere burununu sokmanın ne olduğunu göstermek için papazın evini ateşe verebilirdim.

Köstebek yüzlü, kötücül ve ufak tefek papaz,

babasıyla olan çekişmesine karışarak Pankov'un çok canını sıkımtı.

Önceleri Pankov bana sevgisizce hatta, bir çeşit düşmanlıkla davranıyordu; benle bir efendi edasıyla, küçümseyerek konuşuyordu. Ama kısa bir süre sonra bu tutumunu değiştirdi; ama yine de bana karşı bir güvensizlik besliyordu. Zaten Pankov da benim pek hoşuma gitmiyordu.

Küçük ve temiz, tahta duvarlı odada geçirdiğimiz geceler unutulmaz anılar olarak hafızama yer etmiştir. Pencerele rin kepenkleri sımsıkı kapalıydı, bir köşede önünde geniş alınlı, koca sakallı ve kısa saçlı bir adamın oturduğu masanın üstünde bir lamba yanardı. Anlatırdı o adam:

— Hayatın özü, insanın her geçen gün hayvandan uzaklaşmasıdır...

Üç köylü onu dikkatlice dinlerdi; üçünün de iyilik dolu gözleri akıllı yüzleri vardı. İzot, yalnız kendinin duyabileceği uzak bir sese kulak verir gibi hep kımıldısız dururdu. Kukuşkin sanki sinekler ısı rıyormuş gibi durmadan kımıldanır, Pankov parlak bıyıklarını çekiştirerek kısık bir sesle akıl yürütürdü:

— Yine de halkın sınıflara ayrılması gerekiyor muş demek.

Pankov'un, hizmetinde olan Kukuşkin'e sertçe konuşmaması ve bu düşçününün eğlenmeli uydurmalarını dikkatle dinlemesi hoşuma gidiyordu.

Sohbet bitince, tavanarasına çıkardım ve oradan, açık pencerenin önüne oturarak uyuyan köyü ve hiç bir şeyin bozmadığı bir sessizliğin egemen olduğu kırları seyredirdim. Benden uzak olduğu ölçüde toprağa yakın yıldızların pırıltıları gecenin sisini delerdi. Sessizlik insanın yüreğini daraltır, dü-

şünceler sınırsız bir boşluğa yayılır ve bizim köy gibi düz topraklara yaslanmış binlerce köy görürdüm. Sükûnet, sessizlik...

Bu sisli boşluk ılıkılığıyla beni sarıyordu, görünmez binlerce sülük gibi ruhuma yapıştıyordu ve yavaş yavaş bulanık bir kaygı içine yuvarlandığımı hissediyordum. Dünya üstünde küçüktük ve önemsiz bir şeydim...

Köy hayatı bana neşesiz geliyordu. Köy hayatının, kenttekinden daha sağlıklı, daha içten olduğunu bir çok defa duymuş ve okumuştum. Oysa gördüğüm köylüler bitmek tükenmek nedir bilmeyen bir çalışma içinde, kürek mahkûmları gibi didine insanlardı; ve bu ağır çalışma yüzünden aralarından bir çoğunun sıhhati de bozulmuştu; hemen hiç neşeli bir insan yoktu burada. Kentteki sanatkâr ve işçiler bunlardan daha az çalışmıyorlardı ama onlar daha neşeli bir hayat sürüyor ve bu kederli insanlar gibi durmadan yakınlara etrafındakileri usan-dırmıyorlardı. Köylü hayatı bana hiç te basit gelmiyordu: toprağa sürekli bir itina ve insancıl ilişkilerde ustaca bir bilgelik gerektiriyordu. Köy hayatı hiç te içten değildi, sağduyudan uzak bir hayattı; köy insanların körler gibi yaşadıkları, sürekli bir şeyin korkusunu çektikleri ve birbirlerine güven-medikleri görüldüyordu; her birinin içinde bir kurt vardı sanki.

Ukraynalı'yı, Pankov'u ve bütün bizimkileri, yani mantıkla yaşamaya çalışan insanları sevmemekte neden bu kadar ısrar ettiklerini bir türlü anlamıyordum.

Kentin üstünlüğünü, mutluluğa susuzluğunu, zekâsının yürekli meraklılığını, amaçlarının ve uğraşlarının çeşitliliğini açık seçik görebiliyordum. Ve böyle gecelerde aklıma hep aynı iki kentli gelirdi :

F. KALUGİN ve Z. NEBEY

Saat tamir ustaları

«Aynı zamanda her çeşit arac, cerrah aletleri, dikiş makineleri, her cins müzik dolabı tamir edilir.»

Bu tabela küçük bir dükkânın dar kapısının üstünde dururdu; kapının iki yanında tozlu pencereler vardı; bu pencerelerden birinde, dazlak kafasında bir şiş olan, sarı tenli, dolgun yüzlü ve hafif şişman Kalugin otururdu; gözünde bir lup vardı; ince bir pensle saatlerin içlerini kurcalarken gülümsemekten geri durmaz, bazen de bıyığının beyaz fırçası altında saklı yuvarlak ağzını açarak bir şarkı mırıldanmaya başlardı.

Diğer pencerede Z. Nebey otururdu; bu esmer, kıvrıkcık saçlı, eğri ve iri burunlu, erik gibi iri gözlü ve sivri sakallı bir adamdı. Kuru ve zayıf haliyle şeytanı andırırdı. O da küçük ince aletleri söker veniden birleştirir ve birden kalın sesiyle bağırıverirdi:

— Tra-ta! tam tam tam!

Saatçilerin ardında sandıklar, makineler, tekerlekler, aletler, yarımküreler karmakarışık bir halde dururdu; rafların üstüne her biçimden madeni eşyalar yığılmıştı; duvarlarda bir sürü saat sarkacı salınırdı. Bu insanların nasıl çalıştıklarını izlemek için bütün bir gün orada durabilirdim, ama benim uzun vücudum gelen ışığa engel olur, yüzlerini korkunç derecede buruşturarak kollarını sallarlardı, beni kovarlardı. Ve ben uzaklaşırken imrenerek düşünürdüm:

«Her şeyi yapmayı bilmek ne güzel şey!»

Bu saat tamircilerine hayranlık duyuyordum; onların bütün makinelerin ve bütün aletlerin sırlarını bildiklerini ve dünyadaki her şeyi tamir edebileceklerini düşünüyordum. İşte insan diye bunlara derdim ben!

Kır hayatıysa tam tersine hiç hoşuma gitmiyordu ve köylüler de anlaşılmasın insanlardı. Özellikle kadınlar durmadan hastalıklarından yakınırldı; ya «kalbleri sancır» ya «göğüsleri daralır» ya da «karınları ağrır.» Bayram günleri evlerinin eşiklerine ya da Volga kıyısına oturduklarında en sık konuştukları ve en çok hoşlandıkları konu buydu. Kolayca öfkelenirler, birbirlerine ağır küfürler savururlardı. Bir defasında oniki köpek değerinde bir çömlek yüzünden üç aile sopalarla birbirine girdi: ihtiyar bir kadının kolu kırıldı ve bir delikanlının da başı yarıldı. Buna benzer kavgalar hemen her hafta olurdu köyde.

Delikanlılar kızlara gizlemeye gerek görmedikleri bir hayasızlıkla saldırır, kötü oyunlar oynarlardı. Onları tarlada yakalar, eteklerini havaya kaldırır ve başlarının üstünde kuru ağaç kabuklarından yaptıkları iplerle düğümlerlerdi. Buna «kızı çiçeğe döndürmek» denirdi. Bellerine kadar bütün aşağı kısımları açığa çıkan kızlar çılgınlık atar, delikanlılara küfürler savururlardı; ama anlaşılan bu oyunlar onların da hoşuna gidiyordu çünkü eteklerinin düğümünü daha kısa bir zamanda çözmek mümkünken, onlar hiç de aceleci davranmazlardı.

Kilisede ayın sırasında da, delikanlılar kızların kaba etlerine çimdiği basarlardı: kiliseye yalnızca bu iş için gidiyorlardı.

Bir pazar papaz:

— Vahşi herifler! diye bağırdı. Rezaletlerinizi bir başka yerde yapamaz mısınız?

Romas:

— Ukrayna'da halkın din anlayışı buradakin-den daha şairaneydi, diye anlatıyordu. Oysa burada, Tanrı inancı altında en kaba kaygı ve kıskançlık iç-güdülerinin saklandığını görüyorum. Gerçek Tanrı aşkı, onun güzelliği ve gücü karşısında hayranlığa düşmektir, Bura insanları bunu bilmiyorlar. Ama böyle olması belki de daha iyi: bence kör inançların en zararlısı olan dinden yakalarını daha kolay sı-yırırlar.

Delikanlılar övüngeç ama ödlekti. Geceleyin iki üç defa sokakta karşılaştığımızda beni dövmeye yel-tenmişler ama bunu başaramamışlardı; yalnız bir defa bacağıma bir odun indirebilmişlerdi. Bu ufak tefek hırgürden Romas'a söz etmiyordum tabii; ama tek bacağımın topalladığını farkedince olup biteni anladı:

— Ha, demek sonunda siz de bir armağan aldınız. Ben size söylemiştim ama!

Geceleri dışarı çıkmamamı salık veriyordu ama ben bazen bostanlardan geçerek Volga kıyısına ka-dar iniyor ve söğütlerin altına oturarak gecenin say-dam örtüsü ardındaki nehri ve karşı kıyının çayır-larını seyrediyordum. Görünmeyen güneşin ayla yan-sıttığı ışınlarla altın rengine boğulmuş Volga'nın ağır ağır akışı büyüleyiciydi. Ayı sevmiyordum, onda uğursuz, meşum bir yön vardı; tıpkı köpeklerde ol-duğu gibi bende de bir hüznün ve haykırmak arzusu doğuruyordu. Bizi kendi ışıklarıyla aydınlatmadığını ve üstünde hayat olmayan ölü bir dünya olduğunu öğrendiğimde bayağı sevindim. Daha önceleri, ora-da pergel gibi yürüyen, paskalya çanları gibi çın çın

öten, üçgen şeklinde bakırdan insanlar oturduğunu düşlerdim. Onun üstünde bitki, hayvan her şey bar kındandı, her şey durmadan çınılıyordu ve oradaki her şey dünyaya bir düşmanlık, kötü niyetler besliyordu. Ayın uzayda boş bir yer olduğunu öğrenmek beni memnun etmişti ama yine de büyük bir meteorun ona yeterince bir güçle çarpmasını, bu çarpışmadan ayın tutuşup, kendi ışığıyla pırıldamasını istiyordum.

Az uzakta karanlıkların içinden doğup, bir parça aşağıda kayalık kıyının gölgesinde kaybolan nehrin üstünde atlastan bir şeridi andıran ışıkları seyrederken düşüncelerim daha canlı ve daha kesin bir biçim kazanıyordu. O zaman günlük yaşantıya bütünüyle yabancı ve sözcüklerle ifade edilemeyecek şeyler düşlemeye başlıyordu insan. Bu sıvı kütlemin görkemli hareketi dilsiz gibiydi. Bu karanlık su yolunun üstünde ateşten kanatları olan dev bir kuş gibi bir buharlı gemi ardında ağır kanatların çırpınısını andırır tatlı bir ses bırakarak kayarak ilerliyordu. Çayırırlarla kaplı karşı kıydan küçük bir ışık geçiyordu; nehrin üstüne kırmızı ve sivri pırıltıları yayıyordu. Hiç kuşkusuz balığa çıkmış bir balıkçıydı bu. Ama insan gökyüzünün başıboş yıldızlarından birinin nehre kadar inerek, ateşten bir çiçek gibi suyun üstünde aktığını da sanabilirdi bu ışığı görünce.

Kitaplarda okunanlar tuhaf düşler gibi geliyordu insana; düşgücü hiç yorulmadan bu eşsiz güzellikten tablolar dokuyor ve suyla birlikte geccnin sakın havasında akıp gittiği izlenimine kapılıyordu insan.

İzot'la karşılaştık bir gece. Karanlıkta daha da büyük ve yakışıklı görünüyordu.

— Sen yine burada mısın? diye sordu yanıma oturarak, dertop olup, nehri, göğü seyrederek ve altın renkli sakalının ince tüyleriyle oynayarak uzun süre sessizce durdu.

Sonra düşlemeye başladı:

— Kendimi yetiştirdiğim, çok kitap okuduğum zaman bütün nehirleri dolaşacağım ve her şeyi anlayacağım! İnsanları eğiteceğim! Evet. İnsanın gönlünü bir başkasıyla paylaşması çok güzel bir şey, dostum. Bu kadınların arasında bile, gönülden konuşulduğunda duygusuz kalmayanlar var. Kısa bir süre önce kayığuma attığım bir tanesi bana, öldükten sonra ne olacağımızı soruyordu. Benim ne cehennem, ne de öteki dünyaya inancım var. Gördün mü? İşte onlar da böyle...

Aradığı sözcüğü bulamayıp sustu, sonra ekledi:

— Canlı ruhlar...

İzot bir gece insanıydı. Güzelliğin ne olduğunu ve bundan bir çocuğun tatlı sözcükleriyle konuşmasını biliyordu. Kiliseye göre Tanrıya inancı vardı ama ondan korkmuyordu; onun kafasında Tanrı iyi yürekli bir ihtiyar, akıllı evrenin efendisiydi.

Onun kötülüğü yenememesini şöyle açıklıyordu:

— Bunu başaramıyor, diyordu, çünkü insanlar çok çoğaldılar. Ama bunun pek önemi yok. Sonunda başaracak, göreceksin. Benim hiç anlayamadığım şu İsa. Ne işe yarar o? Haydi bir Tanrı var, onu kabul edelim. Bir bakıyorsun bir tane daha çıkmış. Oğlu mu? Aman canım, Tanrı ölmedi ya...

Ama çoğunlukla, yanıma geldiğinde sessizce ve düşünceli bir edayla kımıldamadan oturur, arada bir iç çekerek:

— İşte böyle... derdi.

— Ne?

— Hiç bir şey. Kendi kendime konuşuyorum...
Ve gözlerini uzaklara dikip yeniden iç çekerek:

— Hayat güzel şey, derdi.

Ben de onu doğrulardım:

— Evet hayat güzel.

Karanlık suların kadife şeridi güçle akıyordu. Nehrin üstünde samanyolu yılan gibi kendine bir yol çizerek uzanıyordu; büyük yıldızlar altın tarlakuşları gibi pırıldıyordu; hayatın esrarı üstüne delice şarkıfar usulca sokuluyordu insanın yüreğine.

Uzakta, çayırların üstünde, güneş ışıkları kırmızımtrak bulutları deliyor ve birden tavuskuşu kuyruğunu yayıveriyordu gökyüzüne.

Elma ağaçları çiçek açmıştı, bütün köy pembemsi bir karla ve acı bir kokuyla kaplanmıştı; her yere sokulan bu koku katran ve gübre kokularını bastırıyordu. Çiçekten pembe elbiselerini giymiş yüzlerce ağaç düzenli sıralar halinde köy evlerinden tarlalara kadar uzanıyordu. Mehtaplı geceler çiçek kelebekleri en hafif bir yelle kımıldıyor, ince bir hışırtı çıkarıyor, hareli mavi dalgaların bütün köyü doldurduğunu sanıyordu insan. Yorulmak nedir bilmez bülbüller tutkulu tutkulu ötüyorlardı; gündüzleriye sığırcıklar dert döküyor, göze görünmeyen tarla kuşlarıysa hiç durmadan tatlı şarkılarını yeryüzüne serpiyorlardı.

Bayram akşamları genç kızlar ve kadınlar sokaklarda gezinir, küçük kuşlar gibi ağızlarını açarak, yorgun ve sarhoş gülücükler dağıtarak şarkılar söylerlerdi. İzot da sarhoş bir insan edasıyla gülümserdi; son zamanlarda zayıflamış, gözleri yuvalarına batmıştı, ama daha ciddi ve daha güzel bir görünüm kazanan yüzüyle iyice bir ermişe benzemişti. Bütün

gün uyuyor, ancak akşamları sokakta boy gösteriyordu; kaygılı ve dalgın bir hali vardı. Kabaca ama sevgiyle, Kukuşkin ona takılırdı. İzot'sa sıkıntılı bir gülümseyle:

— Sus! Ne yapmamı istiyorsun! derdi.

Ve bayranlığını saklamayarak:

— Ne tatlı şu yaşamak! derdi. Sevişerek yaşamak da mümkün, insanın yüreğine işleyen bir sürü sözcük var! İnsanın öleceğine kadar unutamayacağı sözcükler! Yeniden dirildiğinde insanın aklına gelecek ilk sözcükler!

— Dikkat et, kocalardan birinden dayak yiyeceksin, diye uyarırdı onu Ukraynalı şefkatle gülümseyerek.

— Ve haksız da sayılmazlar hani. diye onaylardı İzot.

Hemen her gece, bülbüllerin şarkılarıyla birlikte bahçelere, tarlalara ve nehir kıyısına Migun'un gür ve heyecanlı sesi yayılırdı; şaşırtıcı ve ustalıklı şarkılar söyler, bu yüzden köylüler de onun bir çok kusurunu görmezlikten gelirlerdi.

Cumartesi akşamları, dükkânda toplananlar git-tikçe çoğalmaya başlamıştı: Barinov, ihtiyar Suslov, demirci Krotov ve Migun bu toplantıları hiç atlatmayanların başında geliyorlardı; oturup, düşünceli düşünceli bir sohbe dalarlardı. Kimi gelir, kimi gider ve bu geceyarısına kadar böyle sürer giderdi. Bazen sarhoşlar rezalet çıkarırlardı; genellikle bu Kostin'in marifeti olurdu bu adamın tek gözü kör ve sol elinin iki parmağı yoktu.

Kollarını dirseğine kadar sıvamış bir halde ve yumruklarını sallayarak bir döğüş horozu edasıyla dükkâna yaklaşır, boğuk ve zorlamalı bir sesle:

— Ukraynalılar berbat bir halktır, zındıklar!

Neden hiç kiliseye gitmiyorsun, karşılık ver bakalım, ha? Kafir ruhlu! Bozguncu! Söyle, kimsin sen!

— Onunla alay ederlerdi.

— Kostin neden parmaklarından ikisini kestin? Yoksa Türklerden mi korktun?

Döğüşmek için atılır ama kollarından yakalarlar, gülerek bağırarak dere yatağına yuvarlanırlardı; korkunç homurtular çıkararak yamaçtan aşağı bir topaç gibi yuvarlanırdı:

— İmdat! Beni öldürüyorlar!

Sonra, çukurdan toz toprak içinde çıkar ve Ukraynalı'dan votka isterdi.

— Neden?

— Sizi eğlendirmek için, diye karşılık verirdi Kostin.

Ve bütün köylüler dostça gülerlerdi.

Bir bayram sabahı, aşçı kadın fırında ateşi yaktıktan sonra avluya çıkmıştı, ben de dükkânda bulunuyordum; birden mutfaktan şiddetli bir patlama sesi yükseldi; dükkân sarsıldı, şeker dolu demir kutular raflardan yuvarlandı, camlar zıngırdadı ve yerde büyük bir şangırtı koptu.

Hemen mutfaka atıldım: siyah dumanlar kapının altından sızıyor, içerde bir ısıklık ve cızırtı duyuluyordu. Ukraynalı beni omuzumdan yakaladı.,

— Kımıldamayın!

Aşçı kadın holde bağırmaya başladı.

— Sus alık kadın! diye payladı onu Romas, sonra mutrağa daldı; içerden bir şeylerin yerini değiştirdiği duyuluyordu; bir iki şiddetli küfür savırduktan sonra seslendi:

— Tamam! Su getirin!

Döşemenin üstünde odunlar isli bir duman salıyordu; bir köşegi için için yanıyordu; tuğlalar dört bir yana uçmuştu; sanki süpürülmüş gibi fırının karanlık ağız bomboş kalmıştı el yordamıyla is duman arasında bir kova su buldum ve köşegiyi söndürdüm; odunları da sobanın içine attım.

— Yavaşça! diyordu Ukraynalı, aşçı kadını elinden tutarak götürürken. Sonra onu odanın içine ittikten sonra buyurdu:

— Kapa dükkânı! Yavaşça yine patlayabilir.

Çömeldi ve kesilmiş çam odunlarını incelemeye başladı sonra fırının içine attıklarını dışarı çıkardı.

— Ne yapıyorsunuz?

— İşte bunu yapıyorum!

Bana tuhaf bir biçimde parçalanmış bir odun uzattı; dikkat edince odunun bir burguyla delinmiş olduğunu ve tuhaf bir işle kararmış olduğunu fark ettim.

— Anlıyor musunuz? Bu şeytan herifler odunun içine barut doldurmuşlar... Salak herifler! Bir lokum barut ne yapar ki?

Odunu bir kenara koyarak, ellerini yıkamaya başladı.

— Bereket Aksinya dışarıdaymış; yoksa başma bir iş gelebilirdi, dedi.

Ekşi kokulu duman dağılmıştı; kap kacağın kırıldığı, camların yerlerinden fırladığı ve fırının tuğlalarının söküldüğü görülüyordu.

Ukraynalı'nın o anki sakinliği hoşuma gitmedi: Bu saldırı onu hiç öfkelenndirmemiş gibi davranıyordu. Bu sırada çocuklar sokakta koşuşarak, yankılı seslerle bağırıyorlardı:

— Ukraynalı'nı nevi yanıyor! Yangın var!

Telaşlanan Aksinya odadan:

— Dükkâna girmeye çalışıyorlar! diye bağırdı.
Kadının biri dışarıda feryadı basmıştı.

Romas bir havluyla ıslanmış sakalını kurutayarak Aksinya'ya,

— Tamam, tamam, yavaş, diyordu.

Odanın açık pencerelerinden korkunun ve öfkenin allak bullak ettiği kılı yüzler bakıyordu; dumanın kızarttığı gözler kırışıyordu; 'biri heyecanla bağırdı:

— Onları köyden kovalım! Evlerinde hep rezalet çıkıyor! Nedir canım bu her zaman aynı şey?

Kızıl saçlı küçük bir köylü haç çıkararak ve dudaklarını oynatarak pencereden tırmanmaya uğraşiyor ama beceremiyordu; sağ elinde bir balta tutuyor, sol eliyle de pencere pervazını yakalamaya uğraşıyordu büyük bir hırsla, ama yakalayamıyordu.

Elinde bir odun tutan Romas:

— Nereye gidiyorsun? diye sordu ona.

— Yangını söndürmeye...

— Yanan hiç bir şey yok!

Köylü, ağzı korkudan bir kâriş açılarak hemen gözden kayboldu ve Romas elinde odunla dükkânın önüne çıktı; odunu kalabalığa göstererek:

— İçinizden biri bu odunu barutla doldurup bizim odunluğa bırakmış, dedi. Ama ne yazık ki yeterince barut koymadığından hiç bir zararı olmadı...

Ben Ukraynalı'nın ardında duruyor ve kalabalığı seyreliyordum; eli baltalı köylünün ürkek bir sesle konuştuğunu duyuyordum:

— Beni odunuyla tehdit ediyor...

Ve asker Kostin, kafayı çekmiş bağıırıyordu:

— Onu kovmak gerek, canavar, onu yargılamalı...

Ama çoğunluk Romas'a dikkatle bakarak ve sözlerini kuşkuyla dinleyerek susuyordu :

— Bir evi havaya uçurmak için çok barut, belki de yirmi funtluk barut gereklidir. Haydi şimdi evlerinize dönün...

Biri sordu :

— Muhtar nerede?

— Jandarma çağırın.

Köylüler acelesizce sanki üzölmüşler gibi dağıldılar.

İçeri girip, çay içmek için masaya oturduk. Her zamankinden daha tatlı ve şefkatli Aksinya Romas'a sevgiyle bakıyor ve :

— Siz onlardan hiç davacı olmadığınız için size böyle kötü oyunlar oynuyorlar, diyordu.

— Hiç kızmadınız mı? diye sordum.

— İnsanın bütün alıklara kızmak için zamanı yoktur.

Keşke bütün insanlar işlerini bu kadar soğukkanlılıkla yapsalar, diye geçiriyordum içimden...

O yapacağı Kazan yolculuğunu anlatmaya geçmişti bile ve bana hangi kitapları istediğini soruyordu.

Bazen bu adamın içinde tıpkı bir saat gibi ruh yerine bütün hayatı boyunca durmayacak bir makine varmış duygusuna kapılıyordum. Ukraynalı'yı çok seviyor ve ona karşı derin bir saygı duyuyordum ama onu hiç olmazsa bir defa öfkelenmiş, bağırırken ve ayaklarını yere vururken görmek istiyordum. Ama ya kızamıyor ya da kızmak istemiyordu. Herhangi bir saçmalık ya da kötü bir davranış canım sıkıldığında, kurşuni renkli gözlerini alaylıca kırptırıp kısa ve soğuk sözcüklerle birkaç sade ve öfkesiz söz söylemekle yetiniyordu. Suslov'a da bir gün :

— Sız yaşlı başlı bir adam olduğunuza bakmadan neden hep yalan söylüyorsunuz? diye sordu.

İhtiyarın sarı yanakları ve alını hafifçe kızardı. Sanki sakalının kılları bile köklerine kadar pembeleşmişti.

— Bundan hiç bir çıkarınız olmadığı gibi, başkalarının size karşı saygı duymasını da engelliyorsunuz.

Suslov başını önüne eğip doğruladı:

— Doğru, hiç bir çıkarım yok!

Sonra İzot'a:

— Bu insanın ruhundan çok iyi anlayan bir adam! Eğer yöneticiler bunun gibi insanların arasından seçilseydi...

Romas, yokluğu sırasında neler yapmam gerektiğini kısaca bana açıkladı; onu korkutmak amacıyla tasarlanmış patlamayı sanki bir sinek ısırmasıymış gibi unutmuş bir hali vardı.

Pankov geldi, fırını gözden geçirdi ve kaygılı bir sesle sordu:

— Korkmadınız mı?

— Korkacak bir şey yoktu ki.

— Bu savaş,

— Otur da bir çay iç.

— Karım bekliyor beni.

— Neredeydin?

— İzot'la avda.

Çıktı, mutfaktan geçerken aynı sözü düşünceli bir edayla tekrarladığını duyduk:

— Bu savaş.

Sanki önemli olan ve ifade etmesi güç şeyleri çok önceden konuşup bitirmiş gibi Romas'la konuşmalarını hep kısa tutardı. Bir gün, Romas'ın Kor-

kunç İvan'ın iktidarı üstüne anlattıklarını dinleyen İzot'un :

— Can sıkıcı bir Çar, değişini,

Kukuşkin'inse :

— Kasap, diye ekleyişini,

Ve bunlara karşılık Pankov'un kesin bir edayla :

— Çok akıllı bir insan olduğunu sanmıyorum, değişini çok iyi hatırlarım. Prensleri yendi ama, diye sürdürmüştü konuşmasını, onun yerine küçük soyluları çoğalttı. Sonra başka ülkelerden insanlar, yabancılar getirtti. Bunun zekâyla hiç bir ilgisi yok. Küçük beyler büyüklerden daha kötüdür. Bir sinek kurt değildir hiç bir zaman: onu tüfekte öldüremezsin, ama insanı bir kurttan daha çok tedirgin eder.

Elinde bir kova çamurla Kukuşkin içeri girdi; tuğlaları yine fırına yerleştirirken söyleniyordu :

— Nasıl da akıllarına getirmişler bunu, şeytanlar! Kendi bitlerini temizleyemezler ama iş başkasına zarar vermeye geldi mi, aslan kesilirler! Sen de bir seferde çok mal getirme! Sık sık ama az az getir! Evini de kundaklayabilir bunlar. Hele sen bu «iş» i de bir becerirsen o zaman gör başına gelecekleri.

Köyün zenginlerinin hiç hoşuna gitmeyen bu «iş», bostan sahiplerinin örgütlenmesini öngörüyordu. Ukraynalı, Pankov'un, Suzlov'un ve sağduyusu güçlü bir iki köylünün daha katılmasıyla bunun ilk çekirdeğini oluşturmuştu. Bahçe sahiplerinin çoğu Ukraynalı'ya daha iyi davranmaya başlamışlardı. Dükkâna gelen müşterilerin sayısı farkedilir derecede artmıştı. Hatta Barinov, Migin gibi «işe yaramazlar» bile her fırsatta Ukraynalı'ya yardım etmek için çabahyorlardı.

Migun çok hoşuma gidiyordu; onun dokunaklı güzel şarkılarını seviyordum. Şarkı söylerken gözlerini kapatıyor ve yüzündeki acılı, kaygılı kasılma da gevşiyordu. Mehtapsız ya da göğün kalm bir bulut örtüsüyle kaplı olduğu karanlık gecelerde yaşırdı yalnız sanki. Akşam oldu mu beni çağırırdı:

— Volga'ya gel.

Orada, kayığının baş kısmına ata biner gibi oturur, esmer ve çarpık bacaklarını karanlık sulara salar, yasak olmasına rağmen alabalıklar için ağ gerdi. Kısık bir sesle:

— Bir bey benle alay ettiğinde, ses çıkarmam, buna katlanabilirim, canı cehenneme! onun bir kişiliği var, benim bilmediğim şeyleri bilir. Ama benim gibi bir insanın, bir köylünün benle alay etmesine ne demeli? Nasıl kabulleneyim bunu? Ne fark var onunla aramızda? O ruble sayar bense kopek. İşte hepsi bu:

Migun'un yüzü acıyla kasılıyor, bir kaşı titriyor, parmakları oltasını açıp, iğneleri bilerken hızlı hızlı oynuyor, şefkatli sesi hafifçe yankılanıyordu:

— Adım da hırsıza çıktı. Doğru, yapmıyor değilim. Ama herkes hırsızlıkla yaşıyor, herkes birbirini kemirip, kanımı emiyor. Evet. Tanrı bizi sevmiyor, ama şeytan şımartıyor.

Siyah nehir önümüzde akıyordu; onun üstünde de bulutlar kayıyordu; alçak kıyı karanlığın içinde görülmüyordu, Dalgalar kıyının kumlarını hafif hafif okşuyor sanki beni, nereye kadar uzandığı bilinmeyen karanlıklara çekmek için ayaklarımı ıslatıyordu.

— İyi yaşamak gerek, doğru değil mi? diye soruyordu Migun içini çekerek.

Yukarıda, tepenin doruğunda bir köpek uğursuzca uluyordu. Düş görüyorum sanıyordum.

— Senin gibi insanlar için, yaşamak hele senin gibi yaşamak neye yarar? diye düşünüyordum.

Nehrin üstü çok sakın ama çok karanlık ve çok korkunçtu. Bu sıcak karanlığın sonu yoktu.

— Ukraynalı'yı öldürecekler. Seni de, seni de öldürebilirler, diye fısıldadı Migun sonra tatlı bir sesle bir şarkı tutturdı:

*Anam beni severdi
«Benim küçük Yaşa'm» derdi,
Ömrün çok uzun olsun
Ama sessizlikle dolsun...*

Gözlerini kapattı, sesi daha güçlendi ve daha hüznlendi, ağır ipini çözen parmakları da daha yavaş işliyordu şimdi:

*Dinlemedim anamı
Onu dinlemedim!...*

Tuhaf bir duygu içindeydim: sanki bu kara ve ıslak kütlenin ağır devinimiyle aşınan toprak yavaş yavaş suyun içine kayıyor ben de güneşin bir daha doğmamak üzere battığı bu karanlığa yuvarlanıyordum.

Başladığı gibi yine beklenmedik şekilde, aniden şarkısını kesen Migun sandalını sessizce suyun içine itti, sandala atladı ve hemen hiç gürültü yapmadan karanlığın içinde gözden silindi. Onu ardından, kaybolduğu karanlıklara bakarak düşünüyordum:

— «Ne diye yaşıyor bu insanlar sanki?»

Düzensiz, böbürlenmeyi seven, tembel, geveze, serseri ve olduğu yerde durmayan Barinov da arkadaşımı.

Moskova'da yaşamıştı ve ordan yere tükürerek söz ederdi:

— Cehennemi bir kent! Bir keşmekeş! Tam on dört bin altı kilisesi var ama insanları hep ahlâksız. Hepsî de atlar gibi uyuz, Tanrım! Tüccarlar da subaylar da kentliler de yolda yürürken durmadan kaşınıyorlar. Orada topların en büyüğünün olduğu doğru. Dev gibi bir şey. Büyük Petro isyancılara ateş etmek için bu topu kendi dökmüş; soylu bir kadın Petro'yu sevdiği için ona karşı ayaklanma düzenlemişmiş. Petro daha önce bu kadınla yedi yıl gününü gün etmiş, sonra üç çocuğuyla sokak ortasına bırakıvermiş. O da öfkelenmiş, işte isyan böyle olmuş. Bir defa da tam dokuz bin üç yüz sekiz kişiyi biçmiş. Ve bu toptan kendi de korktuğu için metropolit Filaret'e, kendini baştan çıkarmaması için bu topu yere perçinletmesini buyurmuş. Ve onu yere perçinlemişler...

Ona bu anlattıklarının saçmalıklar olduğunu söylediğimde bana öfkelenmişti:

— Aman Tanrım, senin ne de kötü bir huyun var! Bu hikâye bana bilge bir insan tarafından bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştı. Oysa sen...

«Ermişleri ziyaret» için Kiyev'de de bulunmuştu bu kenti de şöyle anlatmıştı:

— O kent bizim köyün türünden; bir tepenin üstüne kurulmuş ve aşağıdan bir nehir akıyor; ama bu nehrin adını unuttum. Volga'nın yanında dere gibi kalır. Doğrusunu istersen çok karmaşık bir kent Kiyev. Bütün yollar yokuş ve birbirine bağlı. İnsanları Ukraynalı'ydı ama Romas'ın soyundan değil;

yarı Polonyalı yarı tatar bir şeylerdi. Saçları başları dağınık, pis insanlardı. Kurbağa yerlerdi; on tunt çeken kurbağalar vardı orada; öküze binerlerdi hatta toprak sürmek için bile bu hayvandan yararlanırlardı. Öküzleri de öküzdü hani, en küçüğü bizimkilerin dört katı vardı... Seksen üç pud vardı her biri... Kiyev'de elliyedibin papaz ve ikiyüzyetmiş üç piskopos vardı... Ne kadar da tuhafsin! Nasıl olupta tartışıyorsun? Ben bütün bunları kendi gözlerimle gördüm; sen hiç bulundun mu orada? Değil mi ki hayır, ne oluyor sana öyleyse? Ben her şeyden önce kesinlikten hoşlanırım.

Rakkamları çok severdi; ona toplama ve çarpma öğretmiştim, ama bölmeden hoşlanmazdı. Rakkamları birbiriyle zevkle çarpardı; yanlış yapacağım diye bir kaygı duymaz ve kumun üstüne elindeki uzun sopayla bir dizi rakkam sıraladıktan sonra, çocuğumsu gözlerini koca koca açarak bunlara şaşkınca bakar ve bağırırdı:

— İşte okumayı bile beceremeyeceğim bir sayı!

Barinov yakışıklı, saç baş dağınık, yırtık pırtık elbiseler içinde dolaşan bir adamdı; ama ince kıvrık bir sakalın çevrelediği yüzü güzel bile sayılabilirdi ve mavi gözlerinde sürekli bir çocuk gülümseyişi pırıldardı. Kukuşkin'e benzer bir hava vardı onda da, herhalde bu yüzden birbirlerinden kaçarlardı.

Barinov iki defa Hazer denizine balık avlamaya çıkmıştı ve sık sık bunu sayıklardı:

— Deniz, dostum, hiç bir şeye benzemez. Onun karşısında insan, küçücük bir sinekten başka bir şey değildir! Onu seyrederken insan yaşadığının bile farkına varmaz. Denizde hayat tatlıdır. Oraya her çeşit insan gelir. Hatta bir de piskopos vardı bir defasında

aramızda; hiç de fena çalışmazdı. Bir tane de aşçı kadın vardı; bir savcının metresiymiş. Daha ne istersin? daha iyisini mi bulacaksın? Ama o katlanamamış. Sen naziksin savcı bey ama bana yine de elveda! demiş. Çünkü kim ki denizi bir defa görmüş-tür, onun çekiciliğinden ömür boyu yakasını sıyıramaz. Orada yer çok. Gökte olduğu gibi itiş kış yok. Ben de oraya gidip bir daha ayrılmayacağım. Dünyayı sevmiyorum, işte böyle. Ben aslında çöllerde dolaşan bir ermiş olmalıydım ama iyi bildiğim bir çölde yok ki.

Barinov köyde başıboş bir köpek gibi dolaşır dururdu. Onu horgörürlerdi ama hikâyelerini Migun'un şarkılarını dinler gibi büyük bir dikkatle dinlerlerdi:

— İyi yalan kıvrıyor! Çok eğlenceli!

Düşleri bazen Pankov gibi olumlu insanların bile aklını bulandırıyor.

Bir gün bu çekingen köylü Romas'a sokulup:

— Barinov, dedi, kitapların Korkunç İvan üstüne yeterince bilgiyi kapsamadığını söylüyor: çok şey saklanıyormuş. Kartal kılığına girebilen bir büyücüymüş ve o zamandan beri onun onuruna paraların üstüne kartal resmi basılıyormuş.

Bir çok defa uyduruldukları açıkça belli olan olağanüstü ve gerçekdışı hikâyelerin gerçek hayattan alınma oiddi hikâyelerden çok daha fazla ilgi gördüğüne tanık olmuştum.

Bunu Ukraynalı'ya açtığımda, bana gülümseyerek karşılık verdi:

— Bu geçecek! İnsanlar şimdilik düşünmeyi öğrensinler, sonra gerçeğe varırlar. Bu ilginç insanları Barinov'ları, Kukuşkin'leri anlayışla karşılamamız gerek. Onlar sanatçı, yaratıcı insanlar. İsa da

herhalde bunlar gibi tuhaf bir insandı. Ama itiraf edin ki uydurduklarının çoğu hiç te kötü şeyler değil...

Bu insanların çok az ve istemeyerek Tanrıdan söz etmeleri beni şaşırtıyordu. Yalnız ihtiyar Suslov, sık sık inançla:

— Her şey Tanrıdan gelir! derdi.

Ve bu sözcüklerde her zaman umutsuz bir vurgunun varlığını farkedirdim. Bu insanlarla yaşamak hoşuma gidiyordu ve gece sohbetlerimiz sırasında onlardan bir sürü şey öğrenmiştim. Romas'ın sorduğu her soruyla içimde güçlü kökleri hayatın derinliklerinde, bir ağaç boy atıyordu: bu kökler hayatın derinliklerinde yüz yıllık başka bir ağacın kökleriyle karışıyor ve her dalda parlak bir düşünce çiçeği açıyor, göz kamaştırıcı bir serpilmeyle güzel sözcükler diziliyordu. Geçirdiğim evrimin farkındaydım; kitapların coşkunluk verici balıyla beslene beslene daha büyük bir güvenle konuşmaya başlamıştım; Ukraynalı bir kaç defa hafifçe gülümseyerek beni kutlamıştı:

— İyi ilerliyorsunuz Aleksey!

Bu sözcükleri için ona ne kadar büyük bir gönülborcu duyuyordum!

Bazen Pakov, zeki bakışlı, mavi gözlü, güzel yüzlü ufak tefek bir kadın olan karısını da getirirdi; giyimi «kentli» ydi. Dikkat çekmeden bir köşeye oturur, dudaklarını alçakgönüllü bir edayla kısar ama bir süre sonra ağzı şaşkınlıktan açılır, gözleri kaygıyla büyürdü. Bazen çarpıcı bir söz duyduğunda utangaç utangaç, yüzünü elleri arasına gizleyerek gülerdi; kocasıysa Romas'a göz kırparak:

— Anlıyor! derdi.

Ukraynalı'nın gizli konukları da olurdu bazen;

onlarla birlikte benim tavanarasına çıkarlar ve orada saatler boyu otururlardı. Aksinya onlara yiyecek ve içecek götürürdü; konuklar orada uyurlardı; gelişlerinden, benim ve Romas'a bir köpek gibi bağlı, hatta ona tapınan diyebileceğim aşçı kadın dışında kimsenin haberi olmazdı.

Geceleyin İzot ve Pankov bunları geçmekte olan bir vapura ya da Lobışki iskelesine kayıkla götürürlerdi.

Tepenin başından, kayığın siyah ya da mehtabın gümüşü bir renk verdiği sulara ilerleyişini üstündeki fenerin geçen vapurun kaptanının dikkatini çekmek için nasıl sallandığını seyredes ve esrarengiz büyük bir işte, katkım olduğu duygusuna kapıldım.

Kentten Marya Derenkov geliyordu, ama artık bakışlarında benim canımı sıkan o ifade yoktu; gözleri bana, güzel olduğunun farkında, iri yarı sakallı bir adamın kendine kur yapmasından hoşlanan bir genç kızın gözleriymiş gibi geldi. Romas herkesle olduğu gibi, onunla da sakın ve hafif alaylı bir edayla konuşuyordu. Ama bu konuşmalarda sakalını olağandan daha sık oksuyor ve bakışlarında bir sıcaklık okunuyordu. Marya'nın ince sesi neşeyle çınlıyordu; mavi bir elbise giyiyor, sarı saçlarına mavi bir kurdela bağlıyordu. Bir çocuğunki kadar küçük elleri sanki tutunacak bir yer arıyormuş gibi yadırgatıcı bir telâş içinde oynayıp duruyordu.

Ağzımı açmadan sürekli bir şarkı mırıldanır. pembe yüzünü bir mendille yelpazelerdi. Bu kıvrak beni yeni bir heyecana sürükleyen, ama hoşla gitmeyen ve sinirlendiren bir yön buluyordum. Elimden geldiğince az karşılaşmaya çalışıyordum onunla.

Temmuzun ortasında İzot ortadan kayboldu. Boğulduğu söyleniyordu ve iki gün sonra bu söylenti doğrulandı: köyün yedi fersah kadar aşağısında, dibi delinmiş ve kenarları kırılmış kayığı, kıyıya vurmuş olarak bulundu. Kazayı açıklamak için, İzot'un nehirde uyuyakaldığını, akıntıyla kayığının köyden beş verst kadar aşağıda demirli duran maynalara bindirdiğini tahmin ediyorlardı.

Bu olay olduğunda Romas Kazan'daydı. O akşam, Kukuşkin dükkâna beni görmeye geldi, hüzünlü bir edayla torbaların üstüne oturdu, ayaklarının uçlarına bakarak bir süre sessiz durdu sonra bir sigara yakarak sordu:

— Ukraynalı ne zaman dönecek?

— Bilmiyorum.

Yaralı bereli yüzünü kuvvetlice oğuşturdu; birden müstehçen sözlerle küfürler savurmaya, boğazına kemik batmış biri gibi homurdanmaya başladı.

Dudaklarını ısırarak bana baktı. Gözleri kızarmış çeneleri titriyor ve konuşamayacak bir durumda olduğu anlaşılıyordu; bana hüzünlü bir şeyler söyleyeceğini sezerek kederle bekliyordum. Sonunda, kapı tarafına bir göz attıktan sonra, boğuk bir sesle ve kekeleyerek konuştu:

— Oraya Migun'la birlikte gittik... Kayığı gözden geçirdik... İzot'un kayığını. Dibi baltayla delinmiş, anlıyor musun? Yani İzot öldürülmüş. Onu öldürmüşler. Bu mutlaka böyle...

Başını sallayarak bir dizi sunturlu küfür sıraladı; bir yandan da kuru ve derin hıçkırıqlarla sarıslıyordu; sonra susup haç çıkardı. Bu adamın büyük bir ağlama arzusuyla dolup, ağlayamadığını, ağlamasını bilmediğini, öfke ve acı içinde boğularak bütün vücuduyla titrediğini görmek dayanılacak gi-

bi değildi. Aniden ayağa kalktı ve başını sallayarak çıktı gitti.

Ertesi akşam, suda yıkanmaya giden çocuklar, köyün biraz yukarısında, parçalanıp karaya vurmuş bir mavnanın altmda İzot'u buldular. Mavnanın alt kesiminin yarısı kıynm kayaları üstüne oturmuş, diğer yarısı suyun üstündeydi. Bu ikinci yarının altında omurgaya yakın bir yerde, dümene takılmış bir halde İzot'un yüzü suya dönük, kafatası parçalanmış ve içi boşalmış iri vücudu sallanıyordu; su beynini alıp götürmüştü. Balıkçı arkadan vurulmuştu; ensesi bir baltayla ikiye yarılmış gibiydi. Akıntı İzot'u sallıyor, bacaklarını kıyıya doğru fırlatıyor, ellerini oynatıyordu; sanki kıyıya çıkmak için bütün gücünü harcıyor gibiydi balıkçı.

Yirmi kadar zengin köylü kıyıda yanyana ve kederli bir halle duruyorlardı. Yoksullar henüz tarlalardan dönmemişlerdi. Kurnaz ve korkak bir adam olan muhtar bastonunu telâşlı telâşlı sallayarak ortalıkta dolaşüyor, sesli sesli soluyor ve pembe gömleğinin kolağzıyla burnunu siliyordu. Bacakları ayırık, karnı şişik, tıknaz bir tüccar olan Kuzmin bir bana bir Kukuşkin'e bakıyordu. Tehditkâr bir edayla kaşlarını çatıyor ama renksiz gözleri yalvarır gibi bakıyordu; bu adama acıdım.

— Ah ne korkunç şey! diyordu muhtar, çarpık bacaklarını oynatarak. Bu yapılan çok kötü bir şey çocuklar!

Cüsseli bir genç kadın olan gelini, bir taşın üstüne oturmuş aptal aptal suyu seyrediyor ve titrek bir elle haç çıkarıyordu. Ağzı oynuyor, kırmızı ve şişik alt dudağı hoş olmayan bir biçimde bir köpeğinki gibi sarkıyor ve sarı koyun dişlerini ortaya çıkarıyordu.

Tepeden aşağı genç kızlar çocuklar renkli topaklar gibi koşarak iniyor, toz toprak içindeki köylüler telaşlı adımlarla yürüyorlardı. Kalabalıktan ölçülü ve boğuk bir mırıltı yükseliyordu.

— İyi bir doğuşçüydü.

— Nasıl biriymiş?

— Asıl kavgacı olan Kukuşkin'dir.

— Bu adamı boş yere öldürdüler.

— İzot kendi halinde yaşıyordu.

Kukuşkin köylülere doğru atılarak:

— Kendi halinde mi yaşıyordun? Öyleyse niye öldürdünüz onu? Hainler!

Aniden bir kadın isterik bir kahkaha attı ve bu kahkaha kalabalığın üstünde bir kamçı etkisi yarattı; köylüler bağırışıyor itişiyor, sövüşüyor, haykırışyordu; bu sırada Kukuşkin tüccarın üzerine atılarak, bütün hızıyla kılı yüzüne bir tokat indirdi.

— Al bakalım hayvan!

Yumruklarını sallayarak hemen kavgaya çembereğinden dışarı fırladı, ve bana neşeli sayılabilecek bir sesle:

— Git buradan! doğuş var!

Yüzüne bir yumruk yemişti bile, patlayan dudğından kan akıyordu ama yüzü zevkle pırıldıyordu...

— Kuzmin'e nasıl indirdiğimi gördün değil mi?

Barinov, mavnanın yanında yoğun bir küme meydana getiren kalabalığa iki de bir dönüp korkulu bakışlar fırlatarak bize doğru koştu. Kalabalığın içinden muhtarın çatlak sesi bize kadar ulaşlıyordu:

— Hayırlı İspat et iltimas geçtiğimi, ispat et!

— Buradan gitmeliyim diye mırıldanıyordu Barinov yamacı tırmanarak.

Ağır, havasız, sıcak bir akşamdı; zorlukla soluk

alınabiliyordu. Kırmızı bır güneş kalın ve hafif mavi bulutların arasından iniyor, kızıl yansımaları çalılıkaların yapraklarında pırıldıyordu. Bir yerde gök gürlüyordu.

Karşımda İzot'un cesedinin kımıldadığını görüyordum; parçalanmış kafasının saçları akıntıyla doğruluyor, sanki korkudan diken diken oluyordu. Boğuk sesini, güzel sözlerini hatırlıyordum:

«Her insanım içinde çocukca bir yan vardır; bu çocukca yanı hesaba almak gerek. İşte Ukraynalı: sanki demirden yapılmış bir adam ama onun da ruhu çocuk...»

Kukuşkin yanımda yürürken kızgın bir sesle:

— Hepimiz bu yoldan geçeceğiz diye söyleniyordu. Tanrım ne kadar alıkça bir iş!

Ukraynalı iki gün sonra gece geç vakit geldi. Çok memnun ve her zamankinden daha şefkatli olduğu halinden açıkca anlaşılıyordu. Evin kapısını ona açtığımda elini omuzuma koydu:

— Uyumuyor musunuz Aleksey?

— İzot'u öldürdüler.

— Ne?...

Yanaklarının damarları şişti, sakalı sanki göğsüne dökülüyormuş gibi ürperdi. Şapkasını çıkarmadan gözlerini yumup odanın ortasında durdu.

— Böyle demek, dedi, başını sallayarak. Kim olduğu bilinmiyor mu?

Yavaşça pencereye yaklaştı ve bacaklarını uzatarak oturdu.

— Ben ona söylemiştim... Hükümetten gelen oldu mu?

— Dün jandarma başçavuşu geldi.

— Peki ne oldu?

Sonra yine kendi karşılık verdi:

— Hiç bir şey tabii...

Ona jandarma başçavuşunun her zamanki gibi Kuzmin'in evine indiğini ve tüccarı tokatladı diye Kukuşkin'i içeri attırdığını anlattım.

— Demek böyle. Öyleyse yapacak bir şey yok. Mutfağa semaveri yakmaya yollandım.

Çay içerken Romas:

— Bu insanlara acımak gerek, dedi. İçlerinde ki en iyi insanları öldürüyorlar. Sanki onlardan korkuyorlar... Kendi deyimleriyle, onlar «bizim eve uygun değil.» Bir defasında Sibirya'ya sürgün giderken bir kürek mahkûmu bana şunu anlatmıştı: hırsızmış. Beş kişilik bir çeteleri varmış, ama bir gün içlerinden biri «Arkadaşlar» demiş, «hırsızlığı bırakalım, nasılsa bize bir mutluluk getirmiyor» bu yüzden onu sarhoş bir halde uyurken bastırıp boğmuşlar. Kürek mahkûmu bu öldürülen adamı çok övüyordu. Ondan sonra üç kişi daha öldürdüğünü söyledi. Bunların hiç birine acımamıştı ama hâlâ iyi, akıllı neşeli, temiz ruhlu bir arkadaş, diye söz ettiği o adam için yanıyordu. «Peki öyleyse niye onu öldürdünüz? Sizi ele vermesinden mi korkuyordunuz?» diye sordum. Kürek mahkûmu bu soruma öfkelen-di. «Hayır, dedi, o ne para ne de başka bir şey için arkadaşını ele vermeyecek bir insandı. Bir arkadaş olarak onunla geçinemiyorduk; biz hepimiz günahkârdı oysa o, doğru yolu göstermek istiyordu bize. Bu olmadı.»

Romas ayağa kalktı ve ellerini ardında kenetleyerek, piposu dişleri arasında, yere kadar inen uzun tatar gömleğinin içinde baştan aşağı beyazlara bürünmüş bir halde odayı adımlamaya başladı. Çıplak ayaklarını yere güçle vurarak sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi tatlı ve dalgın bir sesle:

— Bu doğrulardan korkma, namuslu insanları kovma olayına hayatım boyunca bir çok defa rastladım dedi. Bu insanlara iki türlü davranırlar, ya onları iyice yıprattıktan sonra ellerinden gelen her çareye baş vurarak mahvederler ya da köpeklerin yaptığı gibi gözlerine bakarak karşılarında boyun eğderler. Bu ikincisi ender tutulan bir yoldur. Ama insanlar onlardan yaşamayı öğrenmezler bu iyi örneklerle benzemeye çalışmazlar. Belki de istemezler bunu.

Bir bardak soğumuş çay alarak konuşmasını sürdürdü:

— Ve bunu yapabilecekleri halde istemezler. Düşünün bir defa: uzun zaman uğraşarak insanlar bir hayat düzeni kurmuşlar ve buna alışmışlar, derken biri çıkıp «hayatımız kötü» diye baş kaldırıyor. «Neresi kötü? Biz bu düzeni kurmak için en iyi güçlerimizi karcadık. Şeytan alsın canını senin! Al bakalım yol gösterici! Al bakalım doğru adam! Bizi rahat bırak!» Ama yine de «Hayatınız kötü» diyenlerdedir gerçek. Hayatımızı daha iyi bir düzene götüren onlardır.

Eliyle kitap rafını göstererek ekledi:

— Özellikle bunlarda! Ah bir kitap yazabilseydim! Ama bu işe yeteneğim yok, düşüncelerim ağır ve düzensiz... Masaya oturdu dirseklerin' dayadı, başını avuçlarının arasına alarak:

— Ah! İzot için ne kadar üzüliyorum! dedi.

Uzun bir sessizlik oldu.

— Haydi yatalım diye mırıldandı.

Tavan arasına çıktım, pencerenin önüne oturdum. Tarlaların üstünde göğün yarısını aydınlatan şimşekler çakıyordu. Saydam ve kırmızımsıtrak ışıklar göğü kapladığında ay sanki ürkekçe titriyordu.

Köpekler havlıyor ve uzun uzun uluyorlardı; bu ulurmalarda olmasa insan kendini ıssız bir adada yapıyor sanabilirdi. Uzaktan bir gök gürültüsü duyuluyor, boğucu sıcak ağır bir sel halinde pencereden odama doluyordu.

Karşımda kıyıda sazların altında yatan İzot'un cesedini görüyordum. Mavi yüzü gökyüzüne, camlaşmış gözleri ise kendi içine bakar gibiydi. Sivri demetler halinde yapıştırılmışı andıran sakalı saçkınlıktan açılan ağzını gizliyordu.

«En önemlisi, dostum, demişti bir gün bana, iyilik ve tatlılıktır. Bayramların en tatlısı olduğu için severim paskalyayı. Kızgın güneşin altında kurumuş mavi pantolonu Volga'nın yıkadığı bacaklarına yapışmıştı. Sinekler yüzünün etrafında uğultuyla dolaşıyorlardı. Cesetten iğrenç ve baş döndürücü bir koku yükseliyordu.

Birden merdivende ayak sesleri duydum. Kapıdan eğilerek Romas içeri girdi, ve eliyle sakalını bükerek yatağıma oturdu.

— Biliyor musunuz, ben evleniyorum. Evet.

— Bir kadın burada zor yaşar.

Sanki ne söyleyeceğimi bekliyormuş gibi sabit bakışlarını bana dikti. Ama söyleyecek bir söz bulamıyordum. Şimşeklerin yansımaları odayı uğursuz bir ışıkla dolduruyordu.

— Maşa Derenkov'la evleniyorum...

Elimde olmadan gülümsedim: şimdiye kadar bu genç kızı Maşa diye çağırmak hiç aklıma gelmemişti. Eğlenceli bir işti. Babasının ya da ağabeylerinin onu Maşa diye çağırdıklarını da hiç duymamıştım.

— Neden gülüyorsunuz?

— Hiç...

— O kız için fazla yaşlı olduğumu düşünüyorsunuz değil mi?

— Oh, hayır!

— Maşa bana, kendisine aşık olduğunuzu söylediniz.

— Sanıyorum evet.

— Peki şimdi geçti mi?

— Sanıyorum evet.

Sakalını bırakarak tatlı bir sesle:

— Sizin yaşınızda insan sık sık aşık olduğunu sanır, ama benim yaşımdakiler için bu sanımayı aşar, insanın bütün varlığını doldurur, ve başka bir şey düşünmesine imkân vermez; insanın buna gücü yetmez.

Ve sağlam dişlerini ortaya çıkaran hafif alaylı bir gülümsemeyle devam etti:

— Antuan, Aksiyum'da Sezar'a yenildi. Bunun nedeni, filosunu ve kumandayı bırakarak savaştan kaçan Kleopatra'nın peşinden gitmesidir. İşte böyle şeyler de oluyor.

Romas ayağa kalktı, doğruldu ve sanki arzu etmediği bir işi yapıyormuş gibi tekrarladı:

— İşte bende evleniyorum sonunda.

— Yakında mı?

— Sonbaharda. Elma işi bitince.

Kapıdan geçerken gerektiğinden çok eğilerek çıktı gitti. Ve ben sonbaharda buradan ayrılmanın yerinde olacağını düşünerek yatağıma uzandım. Ne diye söz etmişti sanki Antuan'dan? Bu hoşuma gitmemiştir.

İlk elmaları toplama zamanı gelmişti. Ürün boldu, dallar meyvaların ağırlığı altında eğiliyorlardı. Keskin bir elma kokusu doldurmuştu bahçeleri; çocuklar kırağı yemiş meyvaları ve rüzgârın düşürdüğü pembe sarı elmaları toplayarak gürültü ediyorlardı.

Ağustosun ilk günlerinde. Romaz Kazan'dan biri malla dolu, diğeri sandıklarla yüklü iki kayıkla döndü. Sabah saatin sekiziydi. Hafta arası bir gündü. Ukraynalı üstünü değiştirdi, elini yüzünü yıkadı. Çay içmeye hazırlanırken neşeyle söyleniyordu:

— Geceleyin nehirde yolalmak çok hoş oluyor...

Birden, havayı koklayarak kaygılı bir sesle:

— Yanık kokuyor gibi... dedi.

Aynı anda avludan Aksinya'nın çığlığı duyuldu:

— Yangın var!

Avluya koştuk: deponun bostan tarafındaki duvarı yanıyordu; bu depoda gaz ve zeytinyağı, katran fiçilerini saklıyorduk. Bir kaç saniye güneş ışınlarının renksizleştirdiği sarı ateş dillerinin duvarı yalayışlarını ve dama doğru tırmanışlarını seyrettik şaşkınlıkla. Aksinya bir kova su getirdi. Romas çiçeklenen duvara suyu serpti, sonra kovayı elinden atıp:

— Hay şeytan! diye bağırdı. Çıkarın fiçileri. Aleksey! Sen de dükkâna koş Aksinya!

Katran fiçisini hızla avluya, oradan da sokağa yuvarladım. Sonra gazyağı fiçisini yakaladım ama onu devirirken kapağının açık olduğunu ve gazyağının yere akmakta olduğunu farkettim. Kapağı ararken ateş durmadı, keskin uçları ahırın tahta duvarlarından içeri sokulmaya, dam çatırdamaya başladı; alaylı bir takım ısıklar yükseliyordu. Fiçiyi yuvarlarken, yol boyunca kadınların, kızların bağırarak,

çığlıklar atarak koştuklarını gördüm. Ukraynalı ve Aksinya dükkândan malları çıkarıyor ve hendeğe indiriyorlardı. Bu sırada yolun ortasında karalar giymiş beyaz saçlı ihtiyar bir kadın yumruğunu salayarak cırtlak bir sesle bağırıyordu:

— Ah, ah, şeytanlar!

Tekrar depoya koştum; içerisi kesif bir duman bulutuyla dolmuştu; bir takım cızırtılar, uğultular duyuluyordu; çatıdan kırmızı kurdeler bükülerek sarkıyordu ve duvar kızgın bir ızgara gibi olmuştu şimdiden. Dumandan boğularak ve körleşerek, ancak bir fıçıyı kapıya yuvarlayacak kadar kendimde güç bulabildim; fıçı orada takıldı kaldı; çatıdan üstüme derimi yakan kıvılcımlar düşüyordu. Bağırarak imdat istedim, Ukraynalı yetiştii ve elimden tutarak beni avluya çıkardı.

— Kaçın. Patlayacak şimdi!

Koridora koştı, ben de peşinden fırladım ve tavanarasına tırmandım. Orada bir sürü kitabım vardı. Onları pencereden fırlattım; daha sonra bir şapka sandığını da atmak istedim ama pencere dar geldi; yarım pudluk bir dirhemle vura vura pencere pervazlarını sökmeye giriştim; ama birden boğuk bir patlama duyuldu, çatı şiddetle sarsıldı, bir şeyler döküldü aşağıya; gazyağı fıçısının infilak ettiğini farkettim; tepemdeki çatı alev aldı. Çıtırtılarla yanmaya ve pencerenin önünden kızıl renkli bir ateş nehri akmaya başladı. Dayanılmaz bir sıcaklık vardı. Merdivene atıldım: ordan bana doğru kalın duman bulutları yükseliyordu; mor yılanlar sürünerek tırmanıyorlardı basamakları. Aşağıda, koridorda sanki demirden dişler tahtaları kemiriyormuş gibi korkunç çatırtılar duyuluyordu. Çılgına dönmüştüm. Dumandan hiç bir şey göremiyor ve soluk alamıyordum; bana bitmeyecekmiş gibi uzun gelen bir

kaç saniye, şaşkınlıktan olduğum yerde kalakaldım. Merdivenin üstündeki küçük pencerede, kızıl sakallı sarı bir yüz belirdi, içeri baktı, bir kasılmayla büzüştü ve hemen aynı anda alevden mızraklar çatıyı deldi. Saçlarımın tutuştuğu ve bunların çıkardığı sestten başka hiç bir şey duymadığım duygusuna kapıldığımı halâ hatırlarım. Mahvolduğumu hissettim; bacaklarım ağırlaşmıştı, ellerimi siper etmeme rağmen gözlerim yanıyordu.

Mantıklı kendini koruma içgüdüğü bana tek kurtuluş yolunu gösterdi; döşeğimi ve yastığımı kucakladım, başımı Romas'ın koyun derisinden gocuğuna sardım ve pencereden aşağı kendimi bıraktım.

Kendime geldiğimde, çukurun kenarında yatıyordum. Ukraynalı yanımda diz çökmüş bağıırıyordu:

— Neyin var?

Artık kızıl bir talas yığınınan başka bir şey olmayan evimizin nasıl eridiğine şaşkın şaşkın bakarak ayağa kalktım. Evin önünde kırmızı diller kara toprağı yalıyordu. Pencerelelden simsiyah bir duman yükseliyor, çatıda sarı çiçekler salınarak fışkırıyordu:

Romas:

— Ne oldu? diye sordu. Tere boğulmuş ve ise bulanmış yüzünden kirli gözyaşları süzülüyordu; gözleri ürkek ürkek açılıp kapanıyordu; ıslak sakallının arasına söğüt kabukları takılmıştı. İnsanı canlandırıcı bir sevinç dalgası sardı beni, — öylesine geniş ve öylesine güçlü bir duyguydu ki bu! — sonra sol bacağımda yakıcı bir ağrı duydum. Tekrar yere uzanıp, Ukraynalı'ya:

— Bacağıın çıkmış, galiba, dedim.

Bacağıını yokladı sonra birden çekti, keskin

bir acıyla kırbaçlanarak ayağa fırladım ve bir kaç dakika kadar sonra, sevinçten neredeyse sarhoş bir halde, topallaya topallaya kurtulan eşyaları hamamımıza doğru taşımaya başladım. Romas ağzında piposuyla, neşeli neşeli konuşuyordu:

— Gazyağı fıçısı patlayıp, gaz çatıya yayılınca sizden bütün umudumu kesmiştim. Ateş upuzun bir sütun gibi yükseldi önce, sonra havada iri bir mantar gibi açıldı ve bir anda bütün ev alevlerin ortasında gözden silindi. Kendi kendime: Tamam, Aleksey mahvoldu dedim.

Hemen, her zamanki sükunetini bulan Romas, itinayla eşyaları bir kenara yığmaya başlamıştı. Yüzü gözü is içindeki ve saçları dağılmış Aksinya'ya dönerek:

— Kimsenin bir şey çalmaması için burada kalıp, gözcülük edin. Ben yangını söndürmeye gideceğim.

Hendeğin üstünde, dumanların arasında beyaz kağıt parçalarının uçtuğu görülüyordu.

— Ah, diye içini çekti Romas, zavallı kitaplarım. Ne kadar çok severdim onları...

Dört ev daha tutuşmuştu şimdiden. Hava durgundu, sağa sola yayılan alevler hiç acele etmiyor çatılara ve çitlere sanki gönülsüz gömülsüz yapıyorlardı. Ateşten bir tarak çatıların saman örtülerini tarıyor, büyük ateşten parmaklar santurun tellerinde dolaşır gibi çitlere dokunuyordu; duman dolu havada alevlerin uğursuz ve ateşli şarkısı, eriyen odunların kulağı okşayan tatlı çıtırtısı esiyordu. Duman bulutlarının arasından avuya ve sokağa altın renkli kuşlar düşüyordu. Köylüler ve karıları amaçsız koşuyorlar ve sürekli bir çığlık duyuluyordu:

— Su!

Su uzakta, aşağıda, Volga'daydı. Romas hemen omuzlarından tutarak, ittirerek köylüleri bir araya topladı. Sonra onları iki guruba ayırıp yangın merkezinin etrafındaki çitleri ve helâları yıkmalarını buyurdu. Ona uysalca boyun eğdiler ve ateşin saldırmeye başladı. Başiboş bırakılsa sokağın bir sırasını olduğu gibi yutacaktı yangın. Ama köylüler sanki bu kendi davaları değilmiş gibi umutsuzca ve yüreksizce çalışıyorlardı.

Çok neşeli bir haldeydim ve kendimi her zamankinden daha güçlü hissediyordum. Sokağın başında başlarında muhtar ve Kuzmin olduğu halde bir grup zengin köylünün durmakta olduğunu gördüm; orada, hiç bir şey yapmadan olaya seyirci kalıyor, bağırıyor, bastonlarını, kollarını sallıyorlardı. Tarlalardan dört nala atlı köylüler koşuyordu; kolları uyumlu bir şekilde oynuyordu, vücutlarının iki yanında kadınlar bağırarak onları karşılamaya çıkıyorlardı; çocuklar koşuyorlardı.

Bir diğer evin helâları da tutuştu; şimdiden kırmızı alev kurdelerinin süslemeye başladığı, birbirine geçme kalın dallardan yapılma ahırın duvarını zaman geçirmeden yıkmak gerekiyordu. Köylüler duvar sırtıklarını kırmaya başladılar; ama üstlerine kıvılcımlar ve kızgın kömürler fırlayınca, elleriyle gömleklerini söndürmeye uğraşarak kendilerini telâşla geri attılar.

— Korkmayın! diye bağırıyordu Ukraynalı.

Bağırışlarının bir etkisi olmadı. O zaman köylülerden birinin kasketini alarak kafama geçirdi.

— Siz buradan, ben öteki taraftan, yıkmaya çalışalım!

Bir iki sırtığı devirdim, duvar sallandı; üstüne

tırmanıp, tepesine yapıştım, Ukraynalı ayaklarımdan beni kendine doğru çekti ve bütün duvar beni başıma kadar örterek yere devrildi. Köylüler hep birlikte çiti sokağa taşıdılar.

— Bir yeriniz yandı mı? diye sordu Romas.

Sevgi dolu davranışı gücümü ve çevikliğimi iyice arttırmıştı. Benim için çok değerli olan bu insanın gözünde yükseltmek istiyor ve övgülerini hak edebilmek için her deliliği yapabileceğimi hissediyordum. Bu sırada, duman bulutunun ortasında kitaplarımızın sayfaları güvercinler gibi hâlâ uçuşuyordu.

Yangının sağ taraftan ilerlemesi engellendi ama solda alevler gittikçe büyüyor bir onuncu evi yutmaya hazırlanıyordu. Bu kırmızı yılanların oyunlarını denetlemek için sağ tarafta bir kaç gözcü bıraktıktan sonra Romas köylülerin geri kalanını sola yöneltti; zenginlerin önünden geçerken, iğrenç bir söz çalındı kulağıma:

— Kasten ateşe verdi.

Ve tüccar:

— Hamamını aramalı onun! diye karşılık verdi.

Bu sözler hoş olmayan bir biçimde hafızama yerleşti.

Her türlü heyecanın, özellikle sevincin insan gücünü arttırdığı bilinir? neşeli bir heyecanın pençesinde, mutlak bir kendini unutmusluk içinde çalışıyordum ama sonunda gücümü tüketmiştim. Yere oturduğumu, Romas bana 'su serperken, etrafımızdaki köylülerin saygıyla mırıldandıklarını hatırlıyorum:

— Kuvvetliymiş delikanlı.

— Bunu yıkmak kolay iş değil!

Başımı Romas'ın bacağına dayayarak, utanmayı

birakarak ağlamaya başladım. O, ıslak başımı okuyor ve:

— Bu kadar çalışma yetti! diyordu:

İsten dumandan şeytanlar gibi kapkara kesilmiş Kukuşkin ve Barinov beni teselli ederek, hendeğe götürdüler:

— Bir şey yok, arkadaşım. Bitti.

— Korktun mu?

Daha henüz dinlenmeye ve kendime gelmeye zaman olmadan, başlarında muhtar olmak üzere on kadar zenginin hendeği inip hamamlarımıza doğru ilerlemekte olduklarını gördüm; onların ardında iki bekçinin arasında Romas yürüyordu. Baş açıktı, ıslanmış gömleğinin kolu yırtılmıştı, piposunu dişlerinin arasında sıkıyor, ciddiyetle gerilmiş yüzünde korkunç bir ifade okunuyordu. Asker Kostin sopasını sallayarak öfkeyle bağırıyordu:

— Yakın dinsizi!

— Aç hamamı!

— Kırın kilidi, anahtarını kaybetmişim, diye karşılık verdi yüksek sesle Romas.

Hemen ayağa fırladım. yerden bir sıruk kaptım ve Ukraynalı'nın yanına koştum. Bekçiler geri çekildi; muhtar korkuyla bağırdı:

— Ortodokslar, kilit kırmaya hakkımız yok!

Kuzmin beni göstererek bağıırıyordu:

— Bu da, bu da!... Kimsin sen?

— Sakin ol Aleksey! diyordu Romas. Mallarımı hamama saklayıp, dükkânı benim ateşe verdiğimi samyorlar.

— Siz ikiniz!...

— Kır!

— Ortodokslar!...

— Bunun karşılığını vereceğiz!

— Bu bizim ödevimiz artık!

Romas :

— Sırt sırta verelim ki arkadan vurmasınlar... diye fısıldadı.

Hamamın kilidini kırdılar ve bir sürü insan içeri doldu ama hemen aynı anda dışarı fırladılar. Bu sırada elimdeki sırtığı Romas'a vermiş, kendim yerden bir diğerini almıştım.

Biri çekingen bir sesle :

— Yanılıyorsunuz köylüler...

Sarhoş bir uğultu karşılık verdi ona :

— Ne, yanıldık mı?

— Atın ateşe onu!

— Bozguncu!

— Kooperatif kurmak istiyorlarmış!

— Hırsızlar! Bunlar hırsız sürüsü!

— Susun! diye bağırdı Romas yüksek sesle. Hamamında saklı hiç bir malım olmadığını gördünüz. Daha ne istiyorsunuz? Her şey yandı, gördünüz işte. Kendi malımı yakmakla ne geçer elim?

— Sigortalıdır.

Ve yeniden on gırtlaktan birden öfkeli bir ses yükseldi :

— Bakmayın dediklerine.

— Yeter. Çok sabrettik şimdiye kadar...

Bacaklarım titriyordu ve önümü görmekte zorluk çekiyordum. Kırmızımtırak bir sisin ardında vahşi yüzler, ağızların kılı deliklerini seçebiliyor ve bu insanlara vurmak için duyduğum müthiş öfkeli arzuyu zorlukla bastırabiliyordum. Etrafımızda zıplayarak bağırıyorlardı :

— Ah, ah! Elleri sınıklar da almışlar!

— Bunlar sakalımı yolacaklar benim, dedi Ukraynalı, yine gülümsediğini hissediyordum. Ama siz de yeterince payınızı alacaksınız. Aleksey sakın olun,

— Bakın! Gencinin bir de baltası var!

Gerçekten pantolonumun kemerinden bir marangoz baltası sarkıyordu. Onu unutmuştum bile.

— Sanki korkuyorlar, dedi Romas. Ama ne olursa olsun sakın baltayı kullanmayın.

Tanımadığım ufak tefek topal bir köylü gürültüyü le zıplayıp duruyor ve kudurmuş gibi bağırıyordu:

— Onlara uzaktan vurun. Tuğlalarla...

Gerçekten de bir tuğla parçası alıp gerildi ve karnıma fırlattı. Ama karşılık vermeye fırsat bulamadan, Kukuşkin yukarıdan bir akbaba gibi üstüne atıldı, sarmaş dolaş hendeğin içine yuvarlandılar. Kukuşkin'in ardından, Pankov, Barinov, demirci ve on kadar insan daha koşuyordu. Kuzmin hemen Ukraynalı'nı yanına sokulup:

— Sen akıllı bir insansın, yangının köylülerin aklını başından aldığını bilirsin, dedi...

— Su kıyısdaki kahveye gidelim dedi Romas, piposunu ağzından çıkarıp, sert bir hareketle pantolonunun cebine sokarken. Sırtına dayanarak yorgun yorgun hendeği tırmandı ve yanında yürüyen Kuzmin ona bir şey söylemek isteyince:

— Defol salak! dedi yüzüne bile bakmadan.

Evimizin yerinde, ortasında ocağın sapasağlam yükseldiği altın renkli bir kömür yığını tütüyordu; ocağın, her nasılsa ayakta kalmış bacasından sıcak havaya ince mavimtrak bir duman süzülüyordu. Karyolanın demirleri kıpkırmızı olmuş, örümcek ayakları gibi sallanıyordu. Sokak kapısının kömür haline gelmiş pervazları, kapının iki yanında siyah nöbetçiler gibi duruyordu; bunlardan biri kızl kömürden ve horoz tüylerine benzeyen ateşlerden oluşan bir şapka giymişti.

— Kitaplar yandı, dedi Ukraynalı, içini çekerek. Bu hüznün verici işte...

Sokağın çamuru içinde, küçük çocuklar ellerinde sopalarla, koca koca köşekleri domuz yavrularını gibi çamurların içine batırıyor; köşekler tuhaf bir ses çıkararak sönerken havaya beyaz bir duman sahiyordu.

Sarı saçlı mavi gözlü beş yaşlarında kadar bir çocuk sıcak kara bir su birikintisinin içine oturmuş, bir sopayla ezik bir kovaya vuruyor; sopanın teneye vurulmasından çıkan sesi zevkle dinliyordu. Yangına uğrayanlar hüznünlü yüzlerle, kurtarılan eşyalarını taşıyarak ortalıkta dolaşıyorlardı. Kadınlar ağlaşıyor, kömürleşmiş odun parçaları için birbirleriyle sövüşüyor, döğüşüyorlardı. Yangın yerinin arkasında, ağaçlar kımıldısız bir şekilde dimdik duruyorlardı. Çoğunun yaprakları ısıdan kızarmıştı ve kırmızı elmaların çokluğu şimdi daha iyi göze çarpıyordu.

Nehire inip bir banyo aldıktan sonra, kıyıda ki kahveye gittik; hiç konuşmadan çaylarımızı içtik.

— Elma meselesinde zenginler davayı kaybetti ler sayılır, dedi Romas.

Pankov da geldi; her zamankinden daha tatlı ve düşünceliydi.

— Ne olacak şimdi dostum? diye sordu Ukraynalı.

Pankov omuzlarını kaldırdı:

— Benim ev sigortalıydı.

Yabancılar gibi birbirimizi süzerek bir süre sessizce durduk.

— Ne yapmaya niyetin var? diye sordu Pankov Romas'a.

— Düşüneceğim.

— Buradan gitmen gerek.

— Göreceğiz.

— Benim bir tasarım var, diye başladı, gel dışarı, sohbet edelim bir parça.

Eşikte Pankov döndü ve bana :

— Sen korkak bir çocuk değilsin dedi. Burada yaşayabilirsin, artık senden çekinirler...

Ben de dışarı çıktım ve kıyıda, çalılıkların altına uzanarak nehri seyre koyuldum. Güneş ufuk çizgisine yanaşmasına rağmen hava yine de sıcaktı. Bu köyde geçirdiğim yaşantım, nehrin geniş kurdelaşı üstüne renklerle işlenmiş bir şerit gibi karşımda açılıyordu. Hüzünlüydim. Ama az sonra yorgunluğa dayanamayıp, derin bir uykuya daldım.

— Hey! diye bir ses işittim düşümde, sarsıldığımı ve sürüklendiğimi hissettim.

— Öldün mü yahu? Uyansana!

Nehrin karşı kıyısında, çayırın üstünde, tekerler kadar iri kırmızı bir ay parlıyordu. Barinov üstüme eğilmiş, sarsıyordu.

— Gel, Ukraynalı seni arıyor. Merak etti.

Ardından yürürken homurdanıyordu :

— Nerede olursa uyuman doğru değil. Tepeden geçen bir yolcu adımını ters atar, üstüne bir taş düşebilir. Ya da kasten atarlar. Buralıların hiç şakası yoktur. Kötülüğü unutmazlar. Zaten yalnız hatırladıkları, kötülüklerdir.

Çalıların içinde biri hafifçe kımıldıyor, dallar oynuyordu.

— Buldun mu onu? diye sordu Migun'un yankılı sesi.

— Götürüyorum, diye karşılık verdi.

On adım kadar uzaklaşarak, içini çekti ve :

— Balık çalmaya hazırlanıyor dedi. Migun için hayat hiç de kolay değil.

Romas kızdı; beni sitemlerle karşıladı:

— Geziniyor muydunuz? Anlaşılan dayak yemekte ısrar ediyorsunuz.

Ve yalnız kaldığımızda bana kısık bir sesle:

— Pankov sizin kendi evinde kalmanızı istiyor, dedi. Bir dükkân açacakmış. Ama ben size bunu salık vermem. Söz gelmişken söyleyeyim elimde kalan ne varsa ona sattım. Şimdi Viyatka'ya gidiyorum. Bir süre sonra sizi çağırırım. Oldu mu?

— Düşüneceğim.

O da yere uzandı bir süre kımıldandı, sonra sustu. Pencerede oturmuş Volga'yı seyrediyordum. Ayın suya vuran ışıkları bana yangını hatırlatıyordu. Alçak kıyının önünde bir römorkörün çarkları suyu ağır ağır dövüyor, üç gemi feneri havada kayıyor, arada bir yıldızlara ya dokunuyor ya da onları gizliyorlardı.

Romas uykulu bir sesle sordu:

— Köylülere kızıyor musunuz?... Hayır değil. Kötülükleri alıktıktan başka bir şey değil.

Sözleri beni teselli edemiyor öfke ve kinimi yatıştıramıyordu.

«Uzaktan vurun! Tuğlalarla...»

Bu öfkeli çılgıncı atan vahşi ve kıllı yüzleri yine görüyor gibi oluyordum.

O çağda bana gereksiz olan şeyleri unutmayı henüz bilmiyordum. Bu insanlar tek tek ele alındığında pek kötü, hatta hiç kötü sayılmazlardı. Bunlara iyi hayvanlar demek daha doğru olurdu belki de. Aralarından herhangi birini bir çocuk saflığıyla gülümsetmek pek zor değildi; yine onlar sağduyu, mutluluk

ve iyi davranışlarla ilgili hikâyeleri bir çocuk inancıyla dinlerlerdi. Kişisel arzusunun yasalarına göre daha kolay bir hayatı düşlettirebilen her şeyi severdi bu insanların tuhaf ruhları.

Ama bu insanlar köy toplantılarında ya da meyhanede gri bir kitle gibi toplandıklarında içlerindeki iyiliği bilinmiyen bir yerlerine saklar, papazlar gibi bir yalan ve iki yüzlülük mantosuna bürünürlerdi. Büyükler karşısında köpekçe uşaklaşma duyguları su üstüne çıkardı; böyle anlarda iğrenç bir hal alırlardı. Ya da aniden içlerinden bir kurt ırtıcılığı fırlardı. Yelelerini kabartır dişlerini gösterir, dövüşmeye hazır bir şekilde birbirlerine vahşi küfürler savururlardı. Ve hep olmayacak nedenlerle dövüşürlerdi. Böyle anlarında korkunç olurlar, bir gün önce koyunlar gibi uslu ve uysal bir şekilde ahıla girer gibi girdikleri kiliseyi paramparça edebilirlerdi. Bunların arasında şairler ve masalcılar da vardı. Ama kimse onları sevmezdi, köyün eğlencesiydi onlar; yoksulluk ve küçümseniş içinde yaşarlardı.

Bu insanların arasında yaşayamam, yaşamayı beceremezdim. Ayrıldığımız gün Romas'a bütün bu acı düşüncelerimden sözettim.

— Mevsimsiz bir yargı, diye karşılık verdi Romas sitemle.

— Ama ben böyle bir yargıya vardıysam ne yapabilirim?

— Haksız ve temelsiz bir yargı.

Romas güzel sözlerle beni yanıltmış ve haksızlık ettiğime uzun uzun iknaya çalıştı.

— Yargıya varmakta acele etmeyiniz. Yargıya varmak basit bir iştir. Ama bu basitliğe aldanmayınız. Her şeye sukunetle bakın ve şunu aklınızdan çıkarmayın: her şey geçer, her şey daha iyiye doğru

değişime uğrar. Ağır mı? Evet ağır, ama sağlam bir şekilde olur bu değişme. Her şeyi inceleyin, her şeyi yoklayın, korkusuz olun, ama yargılamakta acele etmeyin. Allahaismarladık arkadaşım.

Onunla onbeş yıl sonra Sedlets'de karşılaştık. Bu karşılaşmamız da «demokratlar» meselesinden Romas'ın Yakut yöresinde iki yıllık bir sürgün daha çekmesinden sonra olmuştu.

Romas Krasnovido'dan ayrıldıktan sonra içime kurşun gibi ağır bir cansıkıntısı çöktü. Sahibini kaybetmiş bir enik gibi dolaşıp duruyordum köyün içinde. Barinovla birlikte köyleri dolaşüyor zengin köylülerin yanında çalışıyor, harman dövüp, patates topluyor, bahçe temizliyorduk. Barinov'un hamamında yatıp, kalkıyordum.

— Aleksey ordusu olmayan bir başkan nasıl olur ha? diye sordu bana yağmurlu bir gece. Burada ne yapacağız artık? Hem bizim gibi insanları sevmiyorlar burada. Ve sarhoş oldukları bir gün...

Barinov bunları bana ilk defa söylemiyordu. O da sıkılıyordu burada, bir maymununkini andıran kolları güçsüzce vücudunun iki yanından sarkıyor, etrafına, ormanda yolunu kaybetmiş bir insanın hüznüyle bakıyordu.

Yağmur banyonun pencerelerini kırbaçlıyor, küçük bir akıntı pencere pervazlarından çukura akıyordu. Son fırtınanın soluk şimşekleri güçsüzce parlıyordu.

Barinov kısık bir sesle sordu:

— Ha, yarın gidelim mi buradan?

Ve ertesi gün oradan ayrıldık.

Bir sonbahar gecesi Volga'nın üstünde yolcu-

luk yapmak anlatılamayacak kadar büyük bir zevkti; bir mavnanın arka bölümünde iri kafalı, kılıklı bir dev tarafından tutulan dümenin dibinde otuyordum; ağır çizmeleriyle güvertiyi dövüyor ve derin derin iç çekiyordu dümenci:

— Of! Off!...

Geminin arkasında katran gibi yoğun sınırsız sular ipek gibi hafifçe akıp, şırıldıyordu. Nehrin üstünde kara sonbahar bulutları yüzüyordu. Etraftaki her şey karanlıkların yavaş yavaş devinmesinden başka bir şey değildi; karanlık kıyıları yutuyor, sanki bütün dünyanın içinde eriyip kaybolduğu dumanlı bir sıvı haline gelerek, bütün kütlesiyle durmadan, sonsuzluğa kadar güreşin, yıldızların ve ayın olmadığı ıssız ve sessiz bir boşluğa akıyordu.

Önümüzde, nemli karanlığın içinde, bir römökör kendini saran ve çeken güce karşı koyar gibi çabalıyor ve zorlukla soluk alıyordu sanki. Üç ışık, ikisi hemen suyun üstünde, birisi çok yukarılarda — bu römökörle birlikte ilerliyordu; daha yakınında bulutların altında altın renkli yıldızlar gibi, biri bizim mavnanın direğindeki fener olan dört ışık daha yüzüyordu. Yağlı ve soğuk bir balonun içine hapsedilmiş duygusu içindeydim; bir sinek gibi yapıştığım bu balon bir yamaçtan aşağı kayıyordu. Hızının yavaş yavaş azaldığını ve kısa bir süre sonra bütünüyle duracağını hissediyordum: gemi homurdanmasını ve yoğun suyu çarklarıyla dövmesini durduracak, bütün sesler ağaç yaprakları gibi sönecek, tebeşirle yazılmış bir yazı gibi silinip gidecek ve her şeye egemen hareketsizlik ve sessizliğin içinde boğulacaktım.

Sırtında yırtık pırtık bir gocuk ve başında koyun postundan bir şapka bulunan, dümenin önünde

dolaşan iri yarı adam da duracak, sonsuza kadar büyülenmiş gibi hareketsiz kalacak ve artık «Off!» çekemeyecekti.

Ona sordum :

— Senin adın ne?

— Neden öğrenmek istiyorsun? diye karşılık verdi soğuk bir sesle.

Daha Kazan'dan ayrılırken, güneş batarken, bu ayı gibi hantal adamın kılı bir yüzünün olduğunu ve gözlerinin bu yüzde zorlukla görüldüğünü fark etmiştim.

Dümen başına geçmeden önce, bir tahta maşra-ba içine bir şişe votka boşaltmış, sonra bunu sanki suymuş gibi iki dikişte içmişti; ardından bir elma yemişti. Römorkör mavnayı sarsınca, adam dümene yapıştı kırmızı bir yuvarlak halindeki güneşe baktı ve ciddi bir sesle :

— Tanrı bizi korusun!

Römorkör Nijni fuarından Astrahan'a demir, şeker fiçileri ve ağır sandıklarla dolu dört mavna götürüyordu; bunlar oradan da İran'a yollanacaktı. Barinov ayağının ucuyla sandıklara dokundu, kokladı ve kısa bir süre düşündükten sonra :

— Bunların içinde hiç kuşkusuz İjef fabrikasından gelen tüfekler var.

Ama dümenci karnına hafif bir yumruk indirerek onu ittirdi.

— Seni ilgilendirir mi? diye sordu.

— Aklıma gelmişti ki...

— Şimdi suratına da bir yumruk yersin!

Yolculuk ücretini ödeyecek paramız yoktu ve mavnaya bizi «sevap» olsun diye almışlardı; her ne kadar gemicilerle birlikte biz de vardiya tutuyorsak

da yine de bize karşı dilenciymişiz gibi davranıyorlardı.

— Ve sen de kalkmış «halk» tan söz ediyorsun, diyordu Barinov sitemle. Oysa çok basit bir mesele bu: kim üstün gelirse.

Karanlık o kadar yoğun ki mavna bile görülüyor; dumanlı bulutların ardında fenerlerin ışıklarıyla aydınlanan direklerin uçları görünüyordu yalnız. Bulutlar petrol kokuyordu.

Dümencinin tasalı suskunluğu canımı sıkıyordu. Bu vahşi hayvandan sonra vardiya tutmakla beni görevlendirmişlerdi. Işıkların hareketlerini izleyen dümenci dönemeçlerde yavaşça sesleniyordu bana:

— Hey dikkat et!

Olduğum yerde sıçrayıp dümeni çeviriyordum.

— Tamam, diye homurdanıyordu.

Güverteye oturuyordum. Sorularıma hep aynı biçimde, «seni ilgilendirmez» diye karşılık veren bu adamla bir türlü konuşmak mümkün olmuyordu.

Neyi düşünüyordu acaba?

Kama'nın sarı sularının Volga'nın çelik renkli kurdelasına karıştığı yere geldiğimizde kuzeye doğru bakarak homurdandı:

— Namussuzlar!

— Kim?

Karşılık vermedi.

Uzakta, karanlıkların derin uçurumlarında köpekler havlıyor, uluyorlardı. Karanlıkların henüz yutamadığı son hayat parçalarıydı bunlar. Ve bunlar ulaşamayacak kadar uzak ve gereksiz görünüyordu.

— Buranın köpeklerinde iş yoktur, dedi dümendeki adam damdan düşer gibi.

— Her yerin. Bizim orada köpek gerçekten yırtıcı bir hayvandır...

- Nerenin?
— Nerelisin sen?
— Vologda'lı.

Delik bir çuvaldan düşen patatesler gibi sıkıntılı sözcükler dökülmeye başladı ağzından:

— Senin yanındaki o adam kim? Bana kalırsa alığın teki. Benim bir amcam vardır, çok akıllıdır. Yürekli. Zengin. Simbirsk'te bir iskele tutar. Ayrıca nehir kıyısında bir meyhanesi vardır.

Bu sözcükleri ağır ağır ve sanki zorlukla söyledikten sonra, karanlıklar ağında altın bir örümcek gibi ilerleyen römokörün direk fenerine görünmeyen gözlerini dikti.

— Hey! Okumayı bilir misin? Kanunları kim yazar?

Ve karşılığım beklemeden devam etti:

— Herkes başka başka şeyler söylüyor bu konuda: Kimi Çar yazıyor, kimi senato, kimi de metropolitler yazıyor diyor. Eğer kimin yazdığını bilseydim, gider bulurdum. Ona, «Öyle kanunlar yaz ki bunlara el kaldıramıyayım, hele vurmak aklımdan bile geçmesin» derdim. Kanun dediğin demir gibi olmalıdır. Anahtar gibi. Bu anahtar yüreğimi kilitlemelidir, bu kadar! O zaman ben de boyun eğirim! Ama başka türlü boyun eğmem! Hayır!

Yumruğuyla dümenin tahtalarına vurarak git-tikçe hafifleyen bir sesle saçma sapan sözler mırıltıdanıyordu kendi kendine.

Römorkörden hoparlörle bir şeyler söyleniyordu. Şimdiden karanlıkların yutmaya başladığı köpek havlamaları ve ulumaları kadar gereksiz geliyordu bu boğuk ses. Römorkörün iki yanındaki, önünü bile aydınlatamayan ölgün ışıkların yansımaları kara suyun üstünde yağlı ve sarı lekeler halinde kayıyordu.

Ve onların üstünde, yoğun ve yapışkan görünüşleriyle balçığı andıran karanlık ve şişik bulutlar akıyordu. Karanlığın dilsiz uçurumlarının derinliklerine gittikçe daha çok batıyorduk.

Dümendeki, sıkıntılı bir sesle yakınmaya devam ediyordu:

— Beni ne hale koydular? Artık yüreğim durdu...

Onu dinlememeye başladım. Umursamazlık ve soğuk bir sıkıntı içine yuvarlandım. Uyku gözkapaklarımı ağırlaştırıyordu.

Kurşuni renkli ve güneşsiz bir şafak bulutların arasından yavaş yavaş ve zorlukla kendine bir yol açıyordu. Sular kurşun rengine boyandı. Kıyılarıdaki sarı çalılıkları, pasla kaplı demir gibi çamları, dallarının kara pençelerini, bir köyün dizi dizi evlerini, taşa yontulmuş gibi kımiltısız duran bir köylüyü ortaya çıkardı. Eğik kanatlarını ıslıklı bir sesle sallayarak bir martı mavnanın üstünden geçti.

Dümenciği ve beni vardiyadan aldılar. Bir çadırın altına uzandım, uyuyakalmışım; ya da bana öyle geldi, ayak sesleriyle ve çığlıklarla uyandım. Başımı kaldırıncı üç gemicinin dümenciği «yazıhane» nin duvarına yasladıklarını gördüm. Çeşitli ses tonlarında bağırıyorlardı:

— Yapma Petruha!

— Tanrı korusun seni, bir şey sayılmaz bu?

— Yeter artık!

Kollarını kenetlemiş, parmaklarını omuzlarına batırmış kımiltısız duruyor, ayağının altında bir parket tutuyordu; etrafındakilerin yüzlerine tek tek bakıyor ve inliyordu:

— Bırakın gideyim, günâhtan kaçayım!

Ayakları çıplak, başı açık, don gömlek bir hal-

deydi; siyah ve karışık saçları bir tutam halinde başının üstünde sallanıyor, şiş ve kalkık alınının üstüne düşüyor, altında kanlanmış küçük köstebek gözleri görünüyordu; etraftakiler onu yalvaran, kaygılı bakışlarla süzüyorlardı:

— Boğulacaksınız!

— Ben mi? Yok canım! Bırakın beni kardeşler! Siz beni bırakmazsanız ben öldürürüm onu! Simbirk'e varar varmaz öldürürüm onu...

— Yeter, dedik sana!

— Ah! kardeşler...

Ağır bir hareketle kollarını genişçe açtı, diz çöktü, ellerini yazıhanenin duvarlarına dayadı ve çarmıha gerilmiş bir durumda, tekrarladı:

—Bırakın kaçayım günâhtarı!

Tuhaf ve derin sesinde insanı heyecanlandıran bir yön vardı; kürek gibi uzun, genişçe açılmış ve ayalari etrafındakilere dönük kolları titriyordu. Dik sakalların çevrelediği ayı yüzü de titriyordu; küçük kör köstebek gözleri siyah yuvarlaklar halinde yuvalarından fırlamışlardı. Sanki görünmeyen bir el boğazına yapışmış, onu sıkıyordu.

Adamlar sessizce önünden çekildiler, beceriksizce doğruldu, yerden torbasını aldı ve:

— Bunun için, dedi, sağ olun!

Küpeşteye yanaştı ve hantal vücudundan hiç beklenmeyen bir hafiflikle suya atladı. Ben de hemen vapurun kenarına koştum. Petruha'nın başını iki yana sallıyarak, torbasını sanki şapkaymış gibi başına geçirip, akıntı yönünde, rüzgârın altında sarı yapraklarını suya dökerek eğilen çalılarla kaplı kumluk kıyıya doğru yüzdüğünü gördüm.

Gemide aralarında konuşuyorlardı köylüler:

— Yine de başardı!

Sordum onlara:

— Aklını mı kaçırdı?

— Neden aklını kaçırsın? Ruhunu kurtarmak için yaptı bunu...

Petruha sığığa varmıştı bile; suyun içinde göğsü görünecek kadar ayağa kalktı, torbasını başının üstünde salladı.

Gemiciler bağırıştılar:

— Elveda...

Biri sordu:

— Nüfus kâğıtsız ne yapacak?

Kızıl saçlı, eğri bacaklı bir gemici bana, hikâyesini zevkle anlattı:

— Petruha'nın Simbirska'da bir amcası vardır; azılı bir haydut. Onu öldürmek istiyordu, ama kendine acıdı, günâhtan kaçtı. Bu adam yırtıcı bir hayvandır, ama temiz yüreklidir! İyi bir insandı!

Bu sırada, iyi adam, dar kumsal şeridinde akıntıya karşı yürüyordu. Az sonra çalıların arasında gözden kayboldu.

Gemiciler iyi insanlardı, hepsi de benim memleketimden, Volgalıydılar. Ve akşama doğru kendimi onlardan biri gibi hissetmeye başlamıştım bile. Ama ertesi gün bana öfkeli ve kuşkulu bakışlarla baktıklarını farkettim. Şeytanın Barinov'un dilini çektiğini ve bu palavracının gemicilere bir sürü şeyler yumurtladığını anladım hemen.

— Anlattın mı onlara?

Kadmımsı gözleriyle gülümseyerek ve şaşkın halde kulak arkalarını kaşıyarak itiraf etti:

— Evet, az bir şey...

— Ama sana susmanı söylemiştim ben!

— Ben de susuyordum ama hikâyeye o kadar ilginçti ki. Sıkılıyordu herkes. Ben de...

Soruşturmam sonucunda Barinov'un sıkıntıyla epey gülünç bir hikâye uydurduğunu öğrendim; hikâyenin sonunda Ukraynalı'yla ben eski Vikingler gibi baltalarla köylülere karşı çarpışıyorduk.

Kızımama hiç gerek yoktu, o doğruyu ancak gerçeğin dışında görüyordu. Bir defasında, birlikte iş ararken, bir hendeğin dibine oturduğumuzda bana tatlı bir sesle ve anlattıklarına inanç beslediğini açıkça yansıtan bir edayla:

— İnsan kendi ruhuna uygun olan gerçeği seçmelidir, demişti. Şimdi karşıda, hendeğin diğer yamacında otlayan bir sürü, koşan bir köpek, yürüyen bir çoban görüyorsun. Tamam mı? Bunlardan ruhumuz için nasıl yararlanabiliriz? Sevgili dostum, çevrene bir bak yeter: kötü bir adam, bu doğru. Ama iyi bir adam, o nerede? İyisi henüz yaratılmadı!

Simbirs'k'te gemiciler, nezaketsiz bir dille bizi gemiden inmeye davet ettiler.

— Siz bize uygun insanlar değilsiniz, dediler.

Bizi kayıkla iskeleyle kadar götürüp, bıraktılar. Kıyıya ayak bastığımızda cebimizde otuzbeş köpek vardı.

Meyhaneye birer çay içmeye yollandık.

— Ne yapacağız şimdi?

Barinov güven dolu bir sesle:

— Ne demek ne yapacağız? dedi. Yolculuğumuz devam edeceğiz elbette.

Samara'ya kadar bir yolcu vapurunda kaçak gittik. Samara'da bir mavnaya kapağı atıp, yedi gün sonra kazasız belâsız Hazer kıyısına ulaştık. Orada, Kabankul-bay adlı bir Kalmuğun berbat dalyanında, balıkçılar arasında kendimize bir iş bulduk.

— S O N —

Maksim
Gorki

BENİM

ÜNİVERSİTELERİM

«Çocukluğum,» «Ekmeğimi
Kazanırken» in devamını
oluşturan «Benim Üniversitelerim»
öğrenim görmek için Kazan'a giden
Gorki'nin ağır hayat şartları
karşısında katlandığı zorlu
yaşantıyı, gizli devrimci örgütlerle
sürdürdüğü eylemleri ve halk
tabakası arasında gelişen devrimci
duyguları kapsar.

Sıcak insancılığıyla devrimci
inanını usta bir roman kalıbı içinde
birleştiren Gorki, bu eseriyle
devrim öncesi Rusyasından usta
bir belge bırakır.

